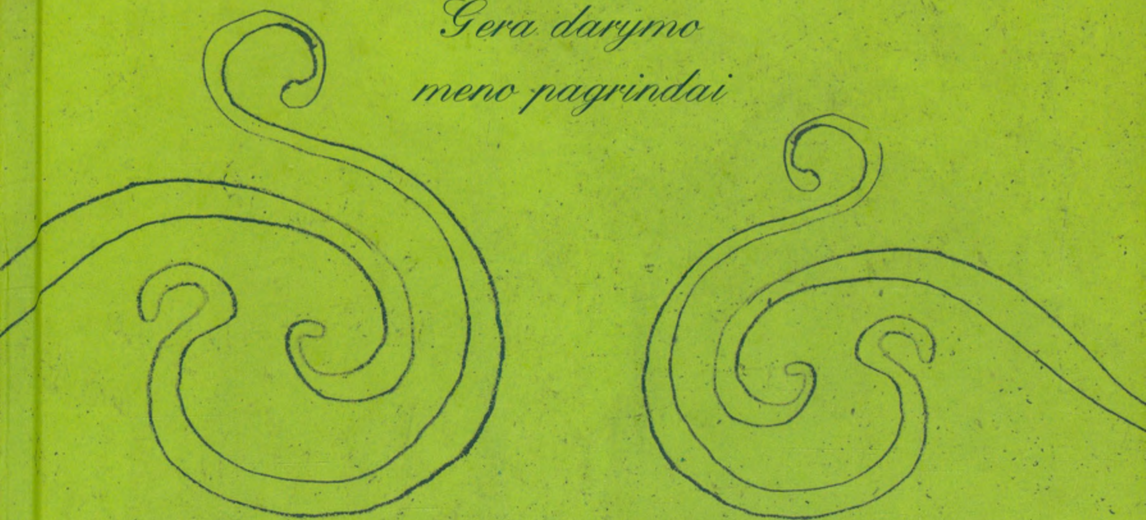
Lucijus Anėjus

# SENEKA

## apie geradarystes

*Gera darymo meno pagrindai*



Metodika

Lucijus Anėjus

# SENEKA

# apie geradarystes

Iš lotynų kalbos vertė

*Dalia Dilytė*

Metodika
Vilnius, 2011

UDK 1(37)
Se76

Versta iš:

L. Annaei Senecae *De beneficiis libri VII. Iterum edidit Carolus Hosius*. Lipsiae: In aedibus B. G. Teubneri, 1914.

Pataisyta laida

ISBN 978-609-444-010-6

TURINYS

## NELENGVAS GERA DARYMO MOKSLAS

Niekada niekur nebuvo ir tikriausiai nebus toleruojami nei grupuotės, nei pavieniai žmonės, viešai kviečiantys daryti bloga. Visų laikų visuomenės tokius kvietimus smerkia ir jiems priešinasi. Priešingai, visi ragina daryti gera. Tačiau pasirodo, jog tai nėra paprasta. Nuolatos kaimynus, draugus, gimines, bendradarbius girdime skundžiantis: „Tiek gera jam padariau, o iš jo nesulaukiu nieko." Dar prastesnę padėtį nusako mūsų patarlė: „Aš jam kalną pyliau, jis man duobę kasė." Visi žinome atsitikimų, kai geradariui atrodo, kad jis daro gera, o jo apdovanotasis suteiktos paslaugos ar dovanos nelaiko gėriu, nes vadovaujasi kitokia vertybių sistema. Antra vertus, ar visada kiekvienas žmogus pats teisingai suvokia, kas yra gera jam? Nuolatos iškyla ir kitų su geradarystėmis susijusių klausimų. Ar turime daryti gera kiekvienam, ar reikia rinktis? Koks turėtų būti atrankos kriterijus? Kaip elgtis su labdaros kaulytojais? O kaip turime atsidėkoti žmogui, padariusiam gera mums?

Dabar gali atrodyti, kad šie klausimai yra mūsų laikų socialinių ir moralinių procesų rezultatas, bet iš tiesų jie, matyt, egzistavo ir egzistuos per amžius. Prieš du tūkstančius metų į juos atsakyti ryžosi romėnų rašytojas, filosofas Lucijus Anėjus Seneka (4 m. pr. Kr.–65 m. po Kr.). Septyniose traktato „Apie geradarystes" knygose jis bando apibrėžti sąvoką „geradarystė", samprotauja, kokiais kriterijais vadovaujantis galima palyginti skirtingus gerus darbus, svarsto,

ar reikia labdaros įstatymo, ar dera priekaištauti nedėkingajam, ar turime visam pasauliui skalambyti apie savo gerus darbus, ar geriau juos atlikti tyliai, kartais nežinant net tam, kuriam jie skiriami, ar mūsų labui atlikti priklausomų nuo mūsų žmonių geri darbai yra geradarystės.

Kaip ir kituose kūriniuose, Seneka čia kalba paprastai, visiems suprantamai, dažnai įsikarščiuoja, norėdamas mus įtikinti, bet niekada neprabyla sudėtingomis abstrakčių frazių virtinėmis. Rašytojas patraukia tuo, kad kreipiasi į mus betarpiškai lyg autoritetingas bičiulis ar mokytojas. Žinoma, jis griežtas ir reiklus. Tačiau galima suprasti: juk jo tikslas – suformuluoti gera darymo taisykles, padėti mums atsikratyti ydų, o viena didžiausių ydų, jo galva, yra nedėkingumas. Antra vertus, nenoras daryti gera irgi yra yda. Tad rašytojas galvoja apie abu geradarystės proceso dalyvius, siekdamas, kad kuo daugiau atsirastų geradarių ir išnyktų nedėkingųjų. Beje, jis itin akcentuoja, kad vertingiausias geradarystės elementas yra ne pinigai, daiktai ir kitos dovanos, o nematerialus dalykas – žmogaus nusiteikimas padaryti gera be jokių išlygų. Nė viena su geru darbu susijusi pusė, Senekos nuomone, neturi užsiimti geradarystės apskaita, nes skaičiavimas, kiek naudos gausime padarę gera arba ką išlošime gavę dovaną, nėra garbingas, jis teršia mūsų sielą. Tuomet geradarystė praranda dorybės vardą. O juk dorybė yra visų mūsų, net ir nedoriausiųjų, siekiamybė.

Dalia Dilytė

## PIRMA KNYGA

I. Iš daugybės įvairių karštagalviškai ir neapgalvotai gyvenančių žmonių paklydimų, puikusis vyre Liberali,[1] sakyčiau, beveik nė vienas neprilygsta šiam: nemokame nei daryti gera, nei priimti. Išdava paprastai esti tokia: už blogai paskirta blogai atsilyginama. Per vėlai skundžiamės, kad neatsimokama, bet tai juk pražuvo jau dovanojant. Nenuostabu, kad tarp aibės didžiausių ydų dažniausia yra nedėkinga siela. Matau šį trūkumą atsirandant dėl daugelio priežasčių. Pirmoji yra ta, kad nepasirenkame vertų žmonių, kuriems galėtume paskirti geradarystę. Ketindami ką nors įtraukti į skolos knygą, kruopščiai teiraujamės apie skolininko turtą ir gyvenimą, neberiame sėklų į nualintą ir nevaisingą žemę, o geradarystes ne teikiame, bet veikiau be jokios atrankos švaistome. Sunku pasakyti, ar bjauriau yra išsiginti gavus gera, ar reikalauti už geradarystę atsimokėti. Mat tai tokia paskolos rūšis, iš kurios atgaunama tiek, kiek pasiskolinęs žmogus grąžina savo noru. Atsilyginant išeikvoti visą turtą yra nepaprastai gėdinga, kadangi geradarystei grąžinti reikia ne lėšų, o sielos. Juk už ją atmoka tas, kas jaučiasi esąs skolingas. Tačiau, nors tikrieji kaltininkai yra tie, kurie nepripažįsta esą dėkingi, mūsų kaltės čia irgi esama. Sutinkame daugelį nedėkingų, bet dar daugiau tokių patys padarome, nes tai baisiai priekaištaujame ir reikalaujame, tai iš pradžių nekreipiame dėmesio, o netrukus gailimės dėl duotos dovanos, tai skundžiamės ir peikiame per menką siekimą atsilyginti. Visą dėkingumą

[1] Kvintas Ebucijus Liberalis buvo Senekos draugas. Jam autorius paskyrė šį traktatą.

sugadiname ne tik padarę gera, bet ir darydami. Kas iš mūsų buvo patenkintas, net neįkyriai, net tik vieną kartą prašomas? Kas, įtardamas, kad iš jo kažko norima, neraukė kaktos, nenusuko veido, neapsimetė užsiėmęs, ilgomis, nepabaigiamomis šnekomis tyčia nedavė progos įsiterpti su prašymu, visaip gudraudamas neapgavo atskubėjusių su būtinu reikalu žmonių? Kas, užkluptas ir kailį įmerkęs, arba neatidėliojo (kitaip tariant, nedrąsiai atsisakinėjo), arba žadėjo, bet sunkiai, suraukęs antakius, piktai, pro dantis vos iškošdamas žodžius? Juk niekas nesijaučia noriai esąs skolingas dėl to, ką ne gavo, o iškaulijo. Kas gali būti dėkingas arba išdidžiai numetusiam labdarą, arba piktai nutrenkusiam, arba tokiam, kuris, per perstojo prašytas, davė tam, idant atsikratytų nemalonumo? Jei kas tikisi, kad atsilieps atidėliojimo nualsintas ir laukimo iškankintas žmogus, – klysta. Geradarystė priimama su tokiu jausmu, su kokiu teikiama, ir todėl gera daryti nereikia atsainiai. Juk kiekvienas, gavęs iš nenuovokaus davėjo, jausis skolingas tik sau. Nereikia ir pernelyg delsti, nes šiuo atveju didžiai vertinamas duodančiojo nusiteikimas, o vėlai padaręs atrodo ilgai nenorėjęs daryti. Nereikia elgtis įžeidžiamai. Mat kadangi prigimties taip nustatyta, jog skriaudos giliau nusėda už nuopelnus, pastarieji greitai nuplaukia į šalį, o nuoskaudas atmintis saugo tvirtai. Ko gali laukti žmogus, užsipuolęs dėl nedėkingumo asmenį, savaime jau įpareigotą jausti padėką? Pastarasis pakankamai atsidėkos, atleisdamas jam už suteiktą geradarystę. Nedėkingųjų minia neturi ataušinti mūsų noro pasitarnauti. Mat pirmiausia, kaip sakiau, mes ją didiname. Antra, šventvagiai ir atsainuoliai net nemirtingųjų dievų neatbaido nuo taip plačiai besiliejančio nepertraukiamo maloningumo. Dievai elgiasi pagal savo prigimtį ir padeda visiems, taip pat ir blogai vertinantiems jų dovanas. Kiek leidžia žmogaus silpnumas, sekime šiais vadovais: geradarystes teikime, o ne skolinkime už palūkanas. Vertas būti apgautas tas, kuris teikdamas galvoja apie atlyginimą. „Tačiau blogai

pavyko." Ir vaikai, ir žmonos nepateisina mūsų vilčių, bet ir auklėjame, ir tuokiamės, ir atkakliai priešindamiesi patyrimui, pralaimėję vėl rengiame karus, pergyvenę laivo sudužimą, vėl leidžiamės į marias. Juo labiau dera nesiliauti darius gera! Kas nedaro gera todėl, kad jam neatsimokama, ir daro tam, kad būtų atsimokėta, puikiai skatina nedėkinguosius. Jiems darosi gėda neatsimokėti tik tuomet, kai tai leista. Kaip daugelis neverti saulės šviesos! Tačiau diena išaušta. Kaip daugelis dejuoja, kad gimė! Tačiau gamta gimdo naujas kartas ir pakenčia labiau trokštančių nebūti buvimą. Didelės ir puikios sielos ypatybė yra ne geradarystės vaisių siekimas, bet ji pati, gero žmogaus ieškojimas net po susidūrimo su blogaisiais. Ar didingas būtų naudos darymas daugeliui, jei niekas neapviltų? Juk dorybė yra teikti geradarystes ne tam, kad būtų atsilyginta. Kilnus vyras tučtuojau nusiskina jos vaisių. Nedėkingumas neturi mūsų atgrasinti ir versti vangiau imtis nepaprastai gražaus dalyko. Net jei man nukertama viltis rasti dėkingą žmogų, aš labiau norėčiau likti neatlygintas, negu nedaryti gera. Mat nedarantis praskina kelią nedėkingumo ydai. Pasakysiu savo nuomonę: neatsilyginantis labiau nusideda, neteikiantis geradarystės, – greičiau.

II. Švaistyti miniai kai nuspręsi geradarystes,
Prarasi daug, bet vieną sykį pasiseks.[2]

Išpeiksi abu pirmosios eilutės teiginius. Pirma, nereikia pilti miniai. Antra, negarbinga švaistytis bet kuo, juo labiau geradarystėmis. Jei atsisakysi sąmoningai jas vertinti, tai nustos būti geradarystės, joms pritiks kažkoks kitas vardas. Susižavėjimą kelia antroji eilutė, teigianti, jog viena sėkminga

[2] Nežinomo komedijų rašytojo kūrybos citata.

geradarystė paguodžia dėl daugelio nuostolingų. Tačiau meldžiu tave pažiūrėti, ar ne teisingiau būtų ir ar ne labiau pritiktų teikiančiojo didybei, kad jį paragintume duoti, net jei nepavyko nė su viena. Mat klaidingas yra teiginys: „Prarasi daug." Nė viena nepražūna, nes praradėjas visa apskaičiavo. Juk geradarysčių sąskaita paprasta: išduota štai tiek; jei kas bus grąžinta, bus pelnas, jei nieko nebus grąžinta, nuostolio nebus. Daviau tam, kad duočiau. Niekas labdaros neįtraukia į skolos knygą, niekas neprimena kaip godus skolos išieškotojas, besikreipiąs tiksliai sutartą dieną ir valandą. Gerasis vyras[3] apie geradarystę niekada ir nepagalvoja, nebent primintas atsilyginančiojo. Priešingu atveju geradarystė virsta kreditu. Geradarysčių užsirašinėjimas į išlaidų knygą yra šlykštus palūkininkavimas. Kad ir kaip išeitų su ankstesnėmis, nenustok jų teikti kitiems. Geriau tegu guli pas nedėkinguosius. Ar gėda, ar proga, ar noras pamėgdžioti juos kada nors gal padarys dėkingus. Nesustok, tęsk savo darbą, siek gerojo vyro vardo. Vienam padėk turtu, kitam – paskola, trečiam – įtaka, ketvirtam – patarimu, penktam – sveikatingais pamokymais. Net žvėrys turi pareigos jausmą. Nėra tokio neprijaukinamo gyvūno, kurio prieraišumo nesuminkštintų ir neugdytų rūpinimasis juo. Tramdytojai ramiai liečia liūtų snukius, pašaras laukinius dramblius padaro vergiškai paklusnius – nuolatinės, nepaliaujamos dovanos nugali net nesugebančias geradarysčių suvokti ir įvertinti būtybes. Jis neatsidėkojo už pirmąją geradarystę? Už antrąją padėkos. Užmiršo abi? Trečioji primins pamirštąsias.

III. Geradarystes praras tas, kas greitai patikės jas praradęs. O dovanojąs toliau padaro svaresnes ir pirmąsias, išskelia dėkingumą ir iš kietos bei

[3] Visuose Senekos kūriniuose vartojama sąvoka „gerasis vyras" reiškia tobulų ypatybių žmogų.

užmaršios širdies. Kai dovanų bus daug, nedėkingasis nedrįs pakelti akių. Kad ir kur jas pasuktų, bėgdamas nuo savo atminties, tegul visur mato tave: apsupk jį savo geradarystėmis. Atskleisiu geradarysčių esmę ir savybes, jei pirma leisi pakalbėti apie tai, kas nesusiję su aptariamuoju dalyku: kodėl Gracijų yra trys, kodėl jos seserys, kodėl susitvėrusios už rankų, kodėl jos besišypsančios jaunos mergelės su palaidais peršviečiamais apdarais? Vieni nori įžvelgti pirmojoje geradarystės davėją, antrojoje – gavėją, trečiojoje – atsilygintoją, kiti teigia jose visose esant visas tris geradarysčių rūšis: pasitarnavimo, atsilyginimo, gavimo ir atsilyginimo vienu kartu. Pritark bet kuriam teiginiui, tik ką mums padeda toks žinojimas? Ką reiškia tas susikibusių rankomis, viena į kitą atsikreipusiųjų ratelis? Tą, kad per rankas iš eilės perėjusi geradarystė vis tiek grįžta pas teikiantįjį. Visumos vaizdas prarandamas, kai ratelis kur nors nutrūksta, bet yra nepaprastai gražus, kai išlaikomas ryšys ir atsidėkojimas. Tačiau vyresnioji vis dėlto supama didesnės pagarbos, kaip ir labdariai. Gracijų veidai linksmi, kaip ir tų, kurie teikia ar gauna geradarystes. Jos jaunos, nes geradarysčių atminimas neturi senti. Mergelės, nes geradarystės yra skaisčios, nuoširdžios ir visiems šventos. Čia nedera saitai bei suvaržymai, todėl tunikos[4] palaidos. Jos peršviečiamos, nes geradarystės nori būti pastebėtos. Gal atsiras koks nors graikų įtakos pavergtas žmogus, teigiantis, jog visa tai būtina, tačiau nebus tokio, kuris laikytų, jog su kalbamuoju dalyku susiję Heziodo joms duoti vardai. Vyriausiąją jis pavadino Egle, viduriniąją – Eufrosine, trečiąją – Talija. Šių vardų aiškinimą kiekvienas pakreipia kaip kam atrodo ir bando rasti tam tikrą prasmę, nors Heziodas toms mergaitėms paskyrė tokius vardus savo nuožiūra. Homeras pakeitė vienos vardą, pavadindamas Pazitėja ir ją ištekino,

[4] Tunika – ilgi romėnių marškiniai be rankovių arba su jomis. Vyrai irgi dėvėjo tunikas, tik trumpesnes, siekiančias kelius.

matyt, tam, kad žinotum, jog jos nėra mergelės vestalės.[5] Kito poeto kūryboje randu jas susijuosusias ir apsirengusias tankiais frigiškais[6] rūbais. Kartais šalia stovi Merkurijus ne todėl, kad geradarystes sąlygoja išskaičiavimas ar iškalba, bet kad dailininkui taip atrodė. Subtilaus taiklumo turintis, gebantis įsiskverbti į tiesos gelmes, vartojantis tik tiek žodžių, kiek reikia aiškinamam daiktui suprasti, Chrizipas visą savo knygą irgi prikaišiojo tokių nesąmonių. Išėjo, kad apie pačią davimo, gavimo ir atsilyginimo pareigą jis kalba mažai: ne į šių dalykų aptarimą įterpia pasakaičių, bet į pasakaites šių dalykų. Mat be to, ką iš jo nurašo Hekatonas, Chrizipas dar sako, jog Gracijos yra Jupiterio ir Eurinomės dukterys, jaunesnės už Horas, bet gražėlesnės, todėl duotos Venerai į palydoves. Jis sprendžia, jog motinos vardas irgi susijęs su aptariamuoju dalyku: ji esanti pavadinta Eurinome, nes plačiai išsidriekusio moterystės būvio ypatybė yra dalyti geradarystes. Tarytum motinai vardas būtų duodamas priklausomai nuo dukterų ar poetai pateiktų tikruosius vardus! Kaip vietoje atminties turintis akiplėšiškumo nomenklatorius,[7] neprisimindamas tikrojo vardo, pavadina žmogų bet kokiu, taip ir poetai negalvoja, jog svarbu kalbėti tiesą, bet prispirti būtinybės ar suvedžioti grožio kiekvieną priverčia pasivadinti taip, kaip dailiai tinka eilutėje. Jie nesukčiauja, ką nors įtraukdami į šiuos sąrašus. Mat po Homero kitas poetas priverčia Gracijas vadintis jo duotu vardu. Štai kaip yra: kai kalbama apie Taliją, Heziodui ji – Charitė, o Homerui – Mūza.

[5] Vestalės – skaisčios romėnų deivės Vestos garbintojos, kursčiusios amžinąją deivės ugnį.

[6] Frigai – Mažosios Azijos pusiasalio tauta.

[7] Nomenklatorius – vergo pareigybės pavadinimas. Jis sudarinėdavo kviestinių svečių sąrašus, primindavo šeimininkui praeivių ar svečių vardus, idant tas juos galėtų pasveikinti vardu.

IV. Bet kad pats nepradėčiau daryti to, ką smerkiu, paliksiu visa, kas nesusiję su kalbamu dalyku. Tegu net aplinkui nesipainioja. Tik tu mane gink, jei kas prikištų, kad pastačiau į vietą Chrizipą, dievaži, didį vyrą, tačiau vis dėlto graiką. Jo pernelyg smulkius atspalvius išskiriantys išvedžiojimai atšimpa ir dažnai patys į save susivynioja. Net tuomet, kai jie atrodo kažką nuveikią, tik sminga į dalyką, bet neperduria. Kam čia tie išvedžiojimai? Reikia kalbėti apie geradarystes, labiausiai žmonių bendruomenę susiejantį daiktą. Reikia duoti gyvenimo dėsnį, idant nesirinktume geradarystės kauke prisidengusio neapgalvoto lengvabūdiškumo, idant toks saiko siekiantis stebėjimas nevaržytų dosnumo. Jo neturi nei stigti, nei upėmis plūsti. Reikia mokyti žmones mielai duoti, mielai priimti, mielai atsidėkoti. Atsidėkojantys turi užsibrėžti dideles lenktynes, kad ir darbais, ir dvasia ne tik susilygintų su tais, kuriems yra skolingi, bet ir pralenktų, nes privalantys atsilyginti atsiskaitys tik pranokdami geradarį. Vienus reikia mokyti neskaičiuoti, kitus – jaustis didesniais skolininkais negu yra iš tiesų. Chrizipas mus kviečia į šias geradarysčių įveikimo geradarystėmis varžybas šitaip. Jis sako: kadangi Charitės yra Jupiterio dukterys, tai turime bijoti, kad nedėkingumas nebūtų šventvagystė ir kad neįžeistume gražiųjų mergelių. Išmokyk mane tokių būdų, kurie darytų mane didesnį geradarį ir dėkingesnį man pasitarnavusiems, kurieverstų varžytis įpareigotųjų ir įpareigojančiųjų sielas, kad davusieji pamirštų, o gavusiųjų atmintis neatbuktų. O minėtos nesąmonės telieka poetams. Jų tikslas – ausis džiuginti ir malonias pasakėles regzti. Norintieji gydyti protus, išlaikyti tikėjimą žmonių santykiais, įdiegti sielose pareigos atminimą, tekalba rimtai ir veikia, sutelkę didžiules jėgas. Tu juk nemanai, kad tuščia, pramanų kupina šneka bei senučių įrodymais galima sulaikyti pražūtingiausią dalyką – geradarysčių užmarštį.

V. Prabėgęs pro visa nereikalinga, būtinai turiu išdėstyti, jog pirmiausia mums reikia ištyrinėti, ką esame skolingi, priėmę geradarystę. Vienas sakosi esąs skolingas pinigų, nes jų gavo, kitas – konsulatą[8], trečias – žynio pareigas, ketvirtas – provinciją.[9] Tai yra pasitarnavimo ženklai, o ne pasitarnavimas. Geradarystės negalima paliesti ranka, čia viską atlieka širdis. Didelio skirtumo esama tarp daiktinės geradarystės išraiškos ir pačios geradarystės. Nei auksas, nei sidabras, nei kiti didžiai vertinami dalykai nėra geradarystė. Geradarystė yra teikiančiojo nuostata. Neišmanėliai pabrėžia vien tai, kas matoma, kas perduodama ir patenka kito nuosavybėn, mažmožiu laikydami tikrąjį brangumyną ir vertingumą. Trapu yra visa, ką turime, į ką žvalgomės, prie ko prisvilę mūsų troškimai. Likimas ir skriauda gali juos atimti iš mūsų, o geradarystė išlieka ir netekus ją išreiškiančio daikto. Mat ji yra teisingas poelgis, jokia jėga negali jo atšaukti. Išpirkau draugą iš piratų. Kitas priešas jį sučiupo ir įmetė į kalėjimą. Tuo jis panaikino ne mano geradarystę, o tik geradarystės naudą. Kam nors sugrąžinau, iš sudužusio laivo ar degančio namo išgelbėjęs vaikus. Juos pasigrobė liga ar kokia kita staigi neganda. Tačiau ir be jų lieka tai, kas padaryta dėl jų. Taigi visa, kas klaidingai prisiskiria geradarystės vardą, yra tarpininkai, per kuriuos pasireiškia draugiškas jausmas. Taip yra ir kitais atvejais, nes vienas dalykas yra reiškinio ženklas, kitas – pats reiškinys. Karvedys karį apdovanoja sienos ar piliečio vainiku.[10] Ką vertinga turi pats savaime tas vainikas? Ką turi preteksta?[11] Ką turi

[8] Konsulatas – aukščiausio Romos valdininko pareigos.

[9] Provincijomis romėnai vadino užkariautas teritorijas.

[10] Sienos vainikas buvo įteikiamas pirmajam ant šturmuojamo miesto sienos užlipusiam kariui. Piliečio vainiku karys buvo apdovanojamas už Romos piliečio gyvybės išgelbėjimą.

[11] Preteksta – toga raudonais apvadais, aukštas pareigas einančio Romos valdininko drabužis.

fasciai?[12] Teisėjo pakyla? Vežimas?[13] Nė vienas šių daiktų nėra garbė, tik garbės ženklas. Taip ir visa, prie ko sustoja mūsų žvilgsnis, nėra geradarystė, o tik jos pėdsakas bei žymė.

VI. Tai kas gi yra geradarystė? Maloningas, džiaugsmo teikiąs ir teikiant tuo pačiu jo gaunąs veiksmas. Jis visuomet atliekamas mielai ir savanoriškai. Svarbu, ne kas padaroma ar duodama, bet kaip nusiteikus, nes geradarystės esmė glūdi ne atliktame poelgyje ar daikte, bet davėjo ar darytojo širdyje. Didžiulį šių dviejų dalykų skirtumą gali suvokti iš to, kad geradarystė yra gėris, o tai, kas daroma ar duodama, nėra nei gėris, nei blogis. Siela išaukština mažmenas, apvalo nešvarumus, nutraukia didystės ir vertingumo šlovę, o patys siekiniai neturi nei gėrio, nei blogio prigimties. Svarbu, kur visa nukreipia reiškiniams norimą pavidalą suteikiantis vadovas. Skaičiuojami ir dalijami daiktai nėra geradarystė. Panašiai ne aukojami gyvuliai išreiškia pagarbą dievams, kad ir kokie riebūs jie būtų, kad ir kaip spindėtų paauksuoti jų ragai, o nuoširdus ir pamaldus garbintojų nusiteikimas. Todėl dorieji yra dievobaimingi, aukodami tik miežinę duoną ar košę, o nedorėliai neišvengia nepamaldumo žymės ir marias kraujo išliedami ant aukurų.

VII. Jei geradarysčių esmę sudarytų ne noras padaryti gera, o daiktai, jos būtų tuo didesnės, kuo didesni gautieji daiktai. Tai klaidinga. Juk visuomet mus daugiau įpareigoja tas, kuris mažmožį davė kilniai, kuris „jaučiasi kaip

[12] Fasciai – virbų ryšuliai, aukščiausias pareigas einančių Romos valdininkų valdžios ženklai, nešami palydovų.

[13] Turimas galvoje vežimas, kuriuo važiuodavo triumfą švenčiantis karvedys.

karalius turtingas,“[14] kuris paskyrė nedaug, bet noriai, kuris pamiršo savo skurdą, išvydęs manąjį, kuris ne tik norėjo, bet ir aistringai geidė padėti, kuris galvojo, jog teikdamas jis gauna geradarystę, kuris davė, nusiteikęs negauti atlygio, kuris atlygį priėmė taip nusiteikęs, lyg būtų nedavęs, kuris rado ir siekė progos pasitarnauti. Jau esu minėjęs, jog, priešingai, nejaučiama dėkingumo, gavus iš tiesų vertingus ir iš išorės įspūdingus dalykus, jei jie iš duodančio arba išplėšiami, arba nejučiomis iškrinta. Daug dėkingiau priimama tai, kas ateina iš malonių, o ne iš pilnų rankų. Šis dovanojo man trupinį, bet daugiau neįstengė. Anas kalnus prikrovė, bet abejojo, bet atidėliojo, bet duodamas aimanavo, bet davė pasipūtęs, bet visiems rodė ir norėjo įsiteikti visai ne tam, kuriam dovaną skyrė. Jis davė tuščiagarbiškumui, ne man.

VIII. Kai kiekvienas mokinys pagal galimybes atnešė Sokratui dovanų, neturtingas klausytojas Eschinas tarė: „Nerandu nieko, ką tavęs verta galėčiau duoti, ir tik šiuo požiūriu laikau save skurdžiumi. Todėl dovanoju vienintelį mano turimą dalyką – patį save. Kad ir kokia būtų ši dovana, prašau priimti maloniai ir pagalvoti, kad kiti ir daug duodami, dar daugiau pasiliko sau.“ Sokratas jam tarė: „O argi nebrangi ši dovana? Nebent tu pats ją pigiai vertintumei. Rūpinsiuosi, kad galėčiau tave geresnį grąžinti tau, negu gavau.“ Šia dovana Eschinas pranoko ir Alkibiado sielą, prilygstančią jo turtams, ir visų pasiturinčių jaunikaičių dosnumą.

IX. Matai, kaip net nepritekliuje siela randa dosnumo priemonių. Man atrodo, Eschinas norėjo pasakyti taip: „Nieko nepasiekei, likime, padarydamas mane skurdžių. Vis tiek įteiksiu vertą šio vyro dovaną. Kadangi neturiu tavo

[14] Vergilijaus *Georgikų* (IV. 132) citata. Čia ir toliau cituojamas Antano Dambrausko vertimas.

gėrybių, duosiu iš savo." Nemanyk, kad jis nusipigino: save įvertino savimi. Talentingas jaunuolis surado, kaip užkariauti Sokratą. Reikia žiūrėti, ne kiek ir kas, o iš kur atplaukia. <...>[15] Gudreiva pasidaro nesunkiai prieinamas besaikių norų žmonėms ir žodžiais kursto perdėtas viltis, nė neketindamas padėti. Dar blogesnis yra šiurkščios kalbos, rūstaus veido, su neapykanta atveriantis savo turtus nenaudėlis. Jie garbina ir keikia laimingąjį ir nekenčia darančiojo, nors patys, jei galėtų, darytų tą patį. <...>[16] Ne slapta, o atvirai išgėdiję svetimas žmonas kitiems perleido savąsias. Keliantis matronų[17] pasibjaurėjimą netašytas stuobrys, ne žmogus, o pikčius yra tas, kuris uždraudė savo žmonai naudotis atvirais neštuvais,[18] kuris nepanoro, kad ji tarytum peršviečiama keliautų apsupta spoksotojų. Jei kas pagarsėjo neturįs meilužės ir svetimai žmonai nemoka atlyginimo, tai matronos tokį vadina prasčioku, tamsuomenės moterų ir tarnaičių sugyventiniu. Todėl tinkamiausias sutuoktinių gyvenimo būdas yra paleistuvystė. Keroja sutartinė vientulystė, nes kiekvienas veda tik iš kito atsivestą žmoną. Visi varžosi, barstydami, ką prisigrobė, ir žiauriai, nuožmiai, godžiai rinkdami, ką išbarstė, viską laiko per nieką, į kitų skurdą žiūri iš aukšto, savojo bijo smarkiau už visas negandas, prievartos veiksmais drumsčia visuomenės ramybę, silpnuosius slegia jėga ir baime. Nenuostabu, kad apiplėšinėjamos provincijos, kad, išklausęs abiejų pusių pasiūlymus, papirktas teismas parduodamas kitam, nes esama įsitikinimo, jog visuotinė žmonių giminės teisė leidžia parduoti, ką esi pirkęs.

[15] Toliau tam tikra dalis teksto neišliko.

[16] Toliau tam tikra dalis teksto neišliko.

[17] Matrona – paprastai garbingo ir oraus elgesio ištekėjusi moteris.

[18] Romoje ir kituose miestuose dėl spūsčių buvo neleidžiama važinėti vežimais. Todėl buvo naudojamasi vergų nešamais neštuvais.

X. Bet aptariamajai medžiagai skatinant, įkarštis mus veda per toli. Taigi, baikime, kad kaltė nekristų vien mūsų amžiui. Ir mūsų protėviai skundėsi, ir mes skundžiamės, ir ainiai skųsis, kad žlugo dorovė, viešpatauja niekšybė, žmonija smunka žemyn į visuotinį blogį. Tačiau viskas stovi toje pačioje vietoje, ir stovės, tik truputį pajuda šen bei ten tarytum jūros bangos: kylant potvyniui, plačiau išsilieja, o per atoslūgį sugrįžta į krantus. Tai labiausiai nusidės paleistuvaudami ir plėšys dorovingumo raiščius, tai klestės puotų šėlsmas ir gėdingiausia tėvonijų pražūtis – virimo menas, tai bus pradėta pernelyg prižiūrėti kūną ir rūpintis jo grožiu, nekreipiant dėmesio į dvasios bjaurastį, tai prastai valdoma laisvė virs įžūlumu ir akiplėšiškumu, tai ir privačioje, ir visuomeninėje srityje įsigalės beširdiškumas ir pilietinių karų beprotybė, pažeminanti visa, kas tauru ir šventa. Bus ir girtavimą garbinančių laikų, daug vyno išgerti tuomet bus dorybė. Ydos netupi vienoje vietoje. Jos judrios, pešasi tarpusavyje, kelia sumaištį, stumdosi, ir veja vienos kitas. Tačiau visuomet turėsime sakyti apie save tą patį: esame blogi, buvome blogi, ir būsime (nenoromis priduriu) blogi. Bus žmogžudžių, tironų, vagių, paleistuvių, grobikų, šventvagių, išdavikų.

Už visus žemiau stovės nedėkingasis. Visos minėtos blogybės atsiranda iš nedėkingojo, be jo neišauga jokia didelė piktadarystė. Saugokis nedėkingumo kaip didžiausio nusikaltimo, o jei atsisuko į tave, atleisk kaip visiškai nereikšmingą. Juk šios skriaudos esmė tokia: geradarystė nuėjo vėjais. Nepaliesta tai, kas geriausia: tu davei. Kaip reikia rūpintis geradarystes skirti labiausiai tiems, kurie atsakys dėkingumu, taip šį bei tą teikime, šį bei tą darykime ir tiems, iš kurių nieko nesitikėsime. Šitaip elkimės net tada, kai ne tik spėsime juos būsiant nedėkingus, bet ir tada, kai tikrai žinosime jau seniau buvus nedėkingus. Nesvyruosiu, galėdamas nedėkingajam sugrąžinti sūnus, kuriuos išlaisvinau iš didelio pavojaus, pats nepatirdamas jokios grėsmės. Dėl verto

žmogaus nebijosiu pralieti kraują ar užsitraukti negandą, o jei nevertą galėsiu išgelbėti iš plėšikų vien sukeldamas triukšmą, tai nebus gaila surėkti keletą gelbstinčių žodžių.

XI. Toliau turime pasakyti, kokias geradarystes reikia teikti ir kaip. Pirmiausia teikime būtinas, paskui – naudingas, paskui – malonias ir itin ilgai išliekančias.

Pradėti reikia nuo būtinų. Mat vienaip paliečia širdį gyvenimą pagrindžiantieji, kitaip – jį puošiantieji ir gražinantieji dalykai. Juk kas nors, išdidžiai pažvelgęs į daiktą, be kurio lengvai apsieis, gali pasakyti: „Pasiimk atgal, aš nenoriu, man užtenka mano gero.“ Mat kartais maga ne tik grąžinti, bet ir išmesti tai, ką esi gavęs. Iš būtinų dalykų pirmą vietą užima tie, be kurių negalime gyventi, antrą – be kurių neturime gyventi, trečią – be kurių nenorime. Pirmiausia teiktinos tokios geradarystės: išplėšti iš priešų nagų, iš valdovo rūstybės, iš proskripcijų[19] ir kitų įvairių bei sunkiai nuspėjamų gyvybei gresiančių pavojų. Kuo didesnė ir baisesnė bus mūsų nuginta nelaimė, tuo didesnę padėką pelnysime. Mat žmonėms topteli mintis, iš kokių negandų jie išvaduoti, ir buvusi baimė tampa dėkingumo už suteiktą dovaną vedle. Tačiau neturime ką nors gelbėti nerangiau, negu galime dėl to, kad baimė pridėtų svorio mūsų patarnavimui. Panašios į minėtas yra vertybės, be kurių gyventi galime, bet verčiau būtų mirti. Tai laisvė, nekaltybė, geras vardas. Po jų eis brangūs dėl ryšio ir kraujo, dėl buvimo šalia ir seno pripratimo dalykai: vaikai, sutuoktiniai, penatai[20] ir kita, prie ko širdis taip prisiriša, kad veikiau trokšta netekti gyvybės, negu jų.

[19] Proskripcijos – sąrašai asmenų, kuriuos nutarta laikyti neginamais įstatymų. Tokius sąrašus paprastai skelbdavo jėga užėmę valdžią asmenys.

[20] Penatai – romėnų namų židinio dievai, metaforiškai: namai.

Toliau – labai įvairi ir plati naudingybės sritis. Jai priklausys ne per kraštus besipilantys, bet išlaikantys protingą saiką pinigai. Jai priklausys pagalba siekiantiems garbingų pareigų ir aukštų tarnybų. Čia didžiausia nauda yra nauda sau pačiam.

Visos kitos geradarystės ateina iš pertekliaus ir lepina. Seksime, kad jos būtų malonios, nes tinkamos, kad nebūtų įprastos, kad jas arba gautų nedaugelis, arba nedaugelis tam tikru laiku, arba tam tikru būdu. Net nebūdamos savaime brangios, turi tokios pasidaryti dėl laiko ar vietos. Žiūrėkime, kokios dovanos teiktų daugiausia malonumo, su kokiomis jų turėtojas dažniausiai susidurs, idant kiekvieną sykį, kai bus su jomis, mintyse būtų ir su mumis. Žinoma, saugokimės, kad nenusiųstume nereikalingų, pavyzdžiui, moteriai ar seniui – medžioklės įnagių, kaimiečiui – knygų, mokslinčiui ir rašytojui – žvejo tinklų. Taip pat turime ir priešingai apsidairyti, kad siųsdami kokią mielą dovaną, nenusiųstume to žmogaus trūkumą peikiančio dalyko: girtuokliui – vyno, ligoniui – vaistų. Ne dovana, o priekaištu tampa gaunančiojo ydą leidžiantis atpažinti daiktas.

XII. Kai turime teisę spręsti, ypač rinkimės išliksiančias geradarystes, idant dovanos būtų kuo mažiau mirtingos. Nedaugelis yra tokie dėkingi, kad ir nematydami galvotų apie tai, ką yra gavę. Nedėkinguosius atsiminimas užgriūva kartu su dovana, kai ji stovi prieš akis ir, neleisdama pamiršti, primena ar net įbruka davėją. Ilgiau tveriančių ieškokime ir dėl to, kad patys niekuomet neturime jų priminti. Tegul pats dalykas pažadins jau beišnykstantį atminimą. Mieliau dovanosiu indu, o ne pinigu paverstą sidabrą, mieliau statulą negu drabužį ar kokį kitą greitai sunešiojamą daiktą. Tik nedaugelis lieka dėkingi ir netekę daikto, daugiau tokių, kurie širdyje geradarystę laiko tol, kol naudojasi dovana. Taigi, jei įmanoma, nenoriu, kad mano dovis būtų greitai sunaudotas, tegu išlieka, tegu prisvyla prie mano draugo, tegu su juo gyvena.

Nėra kvailio, kurį reikėtų įtikinėti, kad nedovanotų gladiatorių ar žvėrių jau suruošusiam kautynes žmogui,[21] kad žiemą nesiųstų vasarinių drabužių, o žieminių – vidurvasarį. Teikiant geradarystę, tegul bus laikomasi visuotinės nuostatos: atsižvelgiama į laiką, vietą, asmenis, nes kartais tie patys dalykai esti malonūs, kartais – ne. Daug palankiau priimama, kai duodame tai, ko kitas neturi, negu tai, ko yra pertekęs, tai, ko seniai ieško ir neranda, negu tai, ką mato visur. Dovanos tegu bus ne brangios, bet retos ir išrankios, reikšmingos net turtuoliui. Pavyzdžiui, paprasti obuoliai, į kuriuos po keleto dienų niekas nebežiūrės, pradžiugina, kai įteikiami prinokę anksčiau už kitus. Pagarboje bus ir tai, ko niekas kitas nėra davęs ar ko mes niekam kitam nesame davę.

XIII. Kai užkariavęs Rytus makedonas Aleksandras kėlėsi virš viso, kas žmogiška, korintiečiai per pasiuntinius jį pasveikino ir padovanojo savo miestą. Aleksandrui nusijuokus dėl tokio paslaugumo, vienas pasiuntinys tarė: „Savo miesto mes nesame atidavę niekam, tik tau ir Herkuliui.“ Aleksandras maloniai atsakė į tokį nenuvalkiotą pagarbos pareiškimo būdą ir pasiuntinius vaišindamas bei žmoniškai priimdamas, galvojo ne apie tuos, kurie jam atidavė miestą, bet apie tą, kuriam buvo atidavę seniau. Garbei atsidavęs vyras, nepažindamas nei jos prigimties, nei saiko, eidamas Herkulio ir Libero pėdomis ir nesustodamas net ten, kur jos baigėsi, nuo dovanotojų nukreipė akis į savo garbės dalininką, tarytum sulygintas su Herkuliu galėtų gauti savo tuščių minčių dažnai pasisavinamą dangų. Ar buvo bent kuo į jį panašus tas padūkęs jaunuolis, vietoje dorybės turėjęs sėkmingo karštagalviškumo?! Herkulis nieko neužkariavo sau. Jis perėjo

[21] Gladiatoriai – beteisiai žmonės (belaisviai, vergai, nusikaltėliai), apmokyti kautis ir priversti vieni su kitais tai daryti žiūrint publikai. Kai kurie gladiatoriai buvo verčiami kautis su žvėrimis.

per pasaulį, ne ko nors sau geisdamas, o spręsdamas, ką galėtų nugalėti. Jis buvo blogųjų priešas, gerųjų gynėjas, sausumos ir jūros tramdytojas. O šis – nuo mažumės plėšikas ir tautų naikintojas, tiek priešų, tiek draugų prapultis. Didžiausiu gėriu jis laikė siaubo kėlimą visiems mirtingiesiems, pamiršęs, kad ne tik smarkiausi gyvūnai gali bauginti, bet ir nerangiausi gąsdina pragaištingais nuodais.

XIV. Dabar grįžkime prie mūsų užsibrėžto tikslo. Bet kam teikiama geradarystė nėra maloni niekam. Niekas nelaiko savęs užvažiuojamo kiemo ar smuklės šeimininko svečiu arba viešą pokylį surengusio žmogaus puotautoju. Mat tokiu atveju galima pasakyti: „Ką jis man tuo davė? Juk tą patį, ką ir anam, beveik nepažįstamam, ar anam priešui bei niekšui. Gal nusprendė mane esant vertą? Ne, jis elgėsi taip, kaip liepė ligota siela." Norėdamas, kad dalykas būtų malonus, padaryk jį retą. Kam gi patinka gauti įprastą dovaną? Tegul niekas šių žodžių neišsiaiškins kaip noro panaikinti dosnumą ar suspausti siauresniais žąslais. Tegul jis kiek nori plaukia, bet plaukia, o ne šen bei ten liejasi. Galima ir taip dalyti, kad su visais gavęs dovaną žmogus nelaikys savęs minios dalele. Kiekvienam tegul bus parodytas tam tikras nuoširdumo ženklas, leidžiantis tikėtis, kad jis yra laikomas artimuoju. Tegu jie kalba: „Gavau tą patį, ką ir anas, bet duota buvo geranoriškai." „Gavau tą patį, ką ir anas, bet pelniau beregint, o anas užsitarnavo negreitai." „Yra turinčių tą patį, bet buvo duota ne tuos pačius žodžius ištarus, bet kitiems – ne taip meiliai." „Anas gavo, nes prašė. Aš neprašiau." „Anas gavo, bet jis lengvai grąžins: nemažai žada jo senatvė ir nepriklausoma bevaikystė, taigi, nors atidavė tą patį, man davė daugiau, nes davė, neturėdamas vilties atsiimti." Kaip hetera padalija save daugeliui taip, kad kiekvienas turėtų tam tikrą nuoširdžios sielos ženklą, taip norintysis, kad jo geradarystės būtų mielos, teišgalvoja tokį būdą, kad daugelis liktų įpareigoti, bet kiekvienas skyrium turėtų kažką, kuo galėtų save laikyti viršesniu už kitus.

XV. Aš iš tiesų nenoriu trukdyti geradarystėms. Kuo daugiau ir didesnių bus, tuo daugiau šlovės teiks. Tačiau tegu bus apsvarstoma, juk niekam ne prie širdies atsitiktinės ir karštagalviškos dovanos. Todėl jei kas nors yra įsitikinęs, kad šitaip patarinėdami mes siauriname geradarystės sritį ir atveriame ne tokias plačias sienas, tegu išgirsta teisingąją mūsų pamokymų prasmę. Kokią dorybę garbiname daugiau už geradarystę? Kokią labiau skatiname? Kam dar dera raginti, jei ne mums, žmonių giminės bendriją laikantiems šventu daiktu? Tai kaip čia išeina? Kadangi nėra nė vienos, net iš gerų norų kilusios garbingos sielos ypatybės, išskyrus tą, kurią saikingumas padarė dorybe, draudžiu eikvoti dosnumą.

Imtis geradarystės malonu tada (ir net išskėstomis rankomis), kai protas ją atveda pas vertuosius, o ne atbloškia atsitiktinumas ar nesąmoningas potraukis. Ją norisi parodyti kitiems ir prisiskirti sau. Ar vadini geradarystėmis tas, kurias tau gėda prisipažinti padarius? Juk pirmosios šimtą kartų malonesnės, šimtą kartų giliau įsiskverbia į širdį ir niekada nepalieka, labiau džiugindamos galvojant, iš ko, o ne ką esi gavęs. Krispas Pasijenas dažnai kalbėdavo, jog labiau norėtų kai kurių asmenų įvertinimo, o ne geradarystės, ir kai kurių – geradarystės labiau, negu įvertinimo. Jis pridurdavo pavyzdžių. „Labiau noriu, – sakydavo, – Dieviškojo Augusto įvertinimo, o Klaudijaus – geradarystės." Mano nuomone, nereikia laukti geradarystės tų, kieno įvertinimai nieko neverti. Kaip čia išeina? Ar nereikėjo priimti iš Klaudijaus to, kas buvo duodama? Reikėjo, bet taip, kaip iš likimo. Žinai jį galint tučtuojau pasikeisti į bloga. Kam skirstyti, kas susimaišę? Nėra geradarystė tai, kam trūksta geriausios dalies – davimo įvertinus. Kai kada ne iš grynos širdies dovanota galybė pinigų nebus geradarystė, kaip ir atsitiktinai atrastas lobis. Esama daugelio dalykų, kuriuos reikia priimti, bet nesijausti skolingam.

## ANTRA KNYGA

I. Puikiausias tarp vyrų, Liberali, dabar peržvelkime tai, kas dar liko iš ankstesnio skyriaus: kaip reikia teikti geradarystę. Atrodo, sugebėsiu parodyti lengviausią kelią: teikime taip, kaip norėtume gauti. Svarbiausia – noriai, spėriai, nesvyruodami. Nemaloni yra ilgai davėjo laikyta, sunkiai paleista iš rankų ar tarytum išplėšus pačiam iš savęs duota dovana. Net jei įsiterpia kokios nors gaišaties, visaip kaip venkime atrodyti svarstą. Svyruojantis yra labai panašus į atsisakantį; abejojęs duoti visiškai nenusipelno dėkingumo. Mat geradarystės malonumą sudaro teikiančiojo noras. Kai žmogus delsdamas paliudija skiriąs nenoromis, išeina, kad ne davė, o neįstengė pasipriešinti poveikiui. Dažną dosnų daro kinkų silpnumas. Maloniausios yra pasiruošus, mielai, paslaugiai teikiamos geradarystės, kai gaištama nebent tik dėl gavėjo drovumo. Geriausia yra pralenkti kito norą. Neblogai ir sekti paskui jį, tačiau geriau užbėgti už akių, kitam nespėjus paprašyti. Kadangi doram žmogui prašant neapsiverčia liežuvis ir išpila raudonis, išvadavęs jį iš šių kankynių davėjas gerokai padidina savo dovaną. Prašytojas jau gauna ją nebe veltui. Mat mūsų protėviams, nepaprastai garbiems vyrams, atrodė, kad brangiausiai kainuoja už prašymus įgytas daiktas. Žmonės mažiau maldautų, jei tai daryti reikėtų viešai. Net ir be galo gerbiamus dievus labiau trokštame melsti tyliai širdyje.

II. „Prašau." Sunkus tai žodis, slegiantis, tariamas nuleidus galvą. Nuo jo turi išgelbėti draugą ir kiekvieną kitą, kurį pasitarnaudamas ketini padaryti draugu. Nors ir skubėjo, per vėlai padarė gera tas, kuris darė paprašytas. Todėl reikia

atspėti visų norus ir juos suvokus, išvaduoti nuo nepaprastai sunkios prašymo būtinybės. Žinok, tik ta geradarystė maloniai apsigyvens širdyje, kuri bus susitikta beateinanti priešais. Jei nepavyko užbėgti už akių, pertraukime prašantį, kad atrodytume ne priprašyti, o sužinoję padėtį. Tučtuojau pažadėkime ir skubėdami atlikti parodykime, jog padarysime ir neparaginti. Kaip ligoniams teikia sveikatos tinkamas maistas, o laiku paduotas vanduo esti vaistas, taip net nereikšminga ir paprasta, po ranka buvusi, nė akimirkos nelaukiant suteikta geradarystė įgyja daug vertės, ir padėka už ją pranoksta brangios, bet nerangiai ir ilgai ketintos įteikti dovanos dėkingumą. Kas daro pasiryžęs, be abejo, daro noriai. Taigi jis linksmas daro gera, ir veide pradeda atsispindėti jo sielos paveikslas.

III. Tylėjimas arba lėta, į rūsčią ir liūdną kalbėseną panaši šneka sugadino milžiniškas kai kurių žmonių geradarystes. Mat jie žadėjo, nutaisę ketinančių neduoti minas. Daug geriau yra prie gerų darbų pridurti gerų žodžių, palydėti dovanas maloniu ir palankiu pokalbiu. Kad jis pasigailėtų per vėlai paprašęs, draugiškai nusiskųsk: „Pykstu ant tavęs, kad seniau nepranešei, ko tau stinga, kad teko taip primygtinai prašyti, kad kreipeisi per kitą. Džiaugiuosi atsiradusia proga išbandyti tau mano širdį. Ateityje visai teisėtai reikalauk, ko stigs, šį sykį atleidžiu už nedrąsumą.“ Taip padarysi, kad tavo sielą daugiau vertins, negu visa, dėl ko atėjo. Tik tada suklestės teikiančiojo dorybė, tik tada pasireikš palankumas, kai išėjęs žmogus tars sau: „Šiandien įgijau didelį turtą. Tokį geradarį radęs džiaugiuosi daugiau, negu kad kitais keliais būčiau gavęs daug didesnį, seniau mano paminėtą dalyką. Niekuomet nesugebėsiu tinkamai atsidėkoti šitokiai sielai.“

IV. Tačiau dauguma šiurkščiais žodžiais ir užriesta nosimi priverčia neapkęsti geradario. Jie taip išdidžiai kalba, taip iš aukšto žiūri, kad žmogus pradeda gailėtis išprašęs. Pažadėję paskui ilgai vilkina, o juk be galo apmaudu prašyti

jau išprašyto dalyko. Daryti gera reikia nedelsiant. Iš kai kurių sunkiau gauti, negu išprašyti. Vieną reikia prašyti, kad juos paragintų, kitą – kad pabaigtų įvykdyti. Taip viena dovana trinasi daugelio rankose ir mažiausia dėkingumo lieka žadėjusiam, kadangi iš geradarystės teikėjo jį po truputį atima kiekvienas po jo prašytas žmogus. Tai nuolatos turėsi galvoje, norėdamas, kad dėkingai būtų įvertinta tai, ką ketini suteikti, kad geradarystės neaplaižytos ir sveikos, kaip sakoma, be jokio nuostolio, pasiektų tuos, kuriems žadėta. Tegu niekas nesiima tarpininkauti, niekas nesulaiko. Bet kas, už tavo dovanas pelnęs padėką, tuo pačiu sumažins dėkingumą tau.

V. Karčiausia dalia – ilgai būti nei pakartam, nei paleistam. Kai kas ramiau ištveria vilties sužlugdymą negu vilkinimą. Dažnas turi pažadų atidėliojimo ydą, kurstomą žemo tuščiagarbiškumo, idant nemažėtų prašytojų minia. Tokie esti karaliaus galios vykdytojai. Juos džiugina nesibaigiantis jų didybės reginys. Jie įsitikinę, jog taps ne tokie galingi, jei ilgai, smarkiai, kiekvienam atskirai nerodys, ką galį. Jie nieko nedaro spėriai, nieko vienu ypu. Jų skriaudos lekia strimgalviais, o geradarystės vėžlioja nerangiai.

Todėl laikyk tikra tiesa šį komedijų rašytojo pasakymą: „Kaip? Tu nejau nesupranti, / Kad tiek neteksi padėkos, kiek čia išvysim gaišaties?“[22] Iš ten pat atplaukia ir šie tauraus sielvarto pagimdyti žodžiai: „Daryk, jei ką darai.“ Ir šie: „Neverta niekas šitiek, jau geriau neapsiimk.“ Kai įkyrėjus delsimui, laukianti siela pradeda nekęsti geradarystės, ar gali ji būti dėkinga? Kaip mirties bausmės nukėlinėjimas yra nepaprastai nuožmi kraugerystė, o greitas nužudymas – tam tikra gailestingumo rūšis (mat paskutinė kankynė ir užbaigia pati save, tuo tarpu laikas iki mirties sudaro didžiąją būsimos bausmės

[22] Ši ir kitos dvi citatos yra paimtos iš mūsų laikų nepasiekusių nežinomo autoriaus komedijų.

dalį), taip padėka už dovaną tuo didesnė, kuo trumpiau tęsėsi nežinia. Gerų dalykų irgi laukiama nerimastingai. Kadangi dauguma geradarysčių nuo ko nors pagydo, tai pakelia ranką prieš savo geradarystę davėjas, arba leidžiantis ilgiau kankintis žmogui, kurį beregint galėtų išvaduoti, arba pradžiuginantis per vėlai. Bet koks palankumas mėgsta skubą, ir noriai darančio bruožas yra greitas darbas. Kas suteikė naudos pavėluotai, diena iš dienos atidėliodamas, tas darė nenuoširdžiai. Jis prarado du svarbiausius dalykus: laiką ir draugiškos nuostatos įrodymą. Pavėluotai užsinori tik nenorintis.

VI. Bet kokiame reikale, Liberali, itin reikšminga ir tai, kaip kas kalbama ar daroma. Sparta daug ką prideda, delsimas daug ką atima. Visų iečių geležies jėga tokia pati, tačiau be galo svarbu, ar jos švilpia, tvirto žasto išsviestos, ar plaukia silpnos rankos paleistos. Tas pats kalavijas ir įbrėžia, ir persmeigia, tai priklauso nuo raumenų įtampos. Dovana ta pati, bet svarbu, kaip ji duodama. Kaip miela, kaip brangi ji esti, kai davėjas uždraudžia dėkoti, kai beduodamas užmiršta davęs! Juk beprotybė, įterpiant į patarnavimą įžeidimų, užgauti tą, kuriam darai ką nors reikšminga. Taigi, nereikia šiurkštinti geradarysčių, primaišant į jas apmaudo. Net jei turėtumei dėl ko padaryti pastabą, pasirink kitą laiką.

VII. Kietaširdžio žmogaus šiurkščiai suteiktą geradarystę Fabijus Verukozas vadino į akmenį sudžiuvusia duona. Išalkęs ją būtinai paims, bet valgys springdamas. Pretoriono[23] Nepoto Marijaus paprašytas padėti apmokėti skolas Tiberijus Cezaris liepė išvardyti skolintojų vardus. Taigi tai buvo ne dovana, o skolintojų sukvietimas. Tam išvardijus, parašė įsakąs sumokėti Nepoto skolas ir pridūrė įžeidžiančią pastabą. Taip jis padarė, kad Nepotas

[23] Pretorionai – asmeninės imperatoriaus gvardijos kariai.

neteko ir skolų, ir geradarystės: jį išlaisvino nuo skolintojų, neįpareigodamas jausti dėkingumo. Manau Tiberijų turėjus kitą tikslą. Jis nenorėjo sulaukti daugiau panašių prašytojų. Gal tai buvo veiksminga priemonė, siekianti gėda užgniaužti nedorus žmonių norus, tačiau geradariui reikia eiti visiškai kitu keliu. Idant dovana būtų priimtinesnė, reikia visokiais būdais ją išpuošti. Anas atvejis buvo ne geradarystė, o priekaištavimas.

VIII. Pereidamas nuo šios dalies prie kitos, pasakysiu savo nuomonę: net princepsui[24] nėra labai gražu dovanoti, užtraukiant žmogui nešlovę. „Tačiau, – sako jis, – Tiberijus net ir šiuo būdu nesugebėjo išvengti panašių atsitikimų. Mat kai vėliau atsirado keletas to paties prašiusių, jis liepė pateikti senatui skolinimosi priežastis ir taip jiems paskyrė tam tikras sumas." Tai ne dosnumas, o kvota. Tai – paspirtis, valdovo pašalpa. Tai ne geradarystė, jei prisiminti įmanoma tik raustant. Čia aš buvau nusiųstas į teismą ir gyniausi, kad išprašyčiau paramą.

IX. Visi išminties veikalų autoriai moko, kad gera daryti kai kada reikia viešai, kai kada – slapta. Viešai dovanotina tai, kas teikia šlovės: kariniai apdovanojimai, garbingos pareigos bei visa kita, kam garsas prideda grožio. Ir priešingai, visa, kas neiškelia, nedaro žmogui garbės, o tik pagelbsti silpnam, nuskurėliui, apjuodintam, reikia duoti tylomis. Apie tai turi žinoti tik tie, kam padedama.

X. Kartais reikia apgauti ir patį mūsų paremiamą asmenį. Tegul jis turi, nežinodamas, iš ko gavo. Pasakojama, jog Akrezilajus, susirgus slėpusiam

[24] Princepsas – pirmasis senatorių sąrašo vyras. Paprastai pirmuoju būdavo įrašomas daugiausiai nusipelnęs valstybei senatorius. Imperijos laikais visada pirmuoju būdavo įrašomas imperatorius, ir žodis „princepsas" pamažu tapo žodžio „imperatorius" sinonimu.

savo neturtą neturtėliui draugui ir net tuomet neprisipažinusiam, jog trūksta lėšų būtiniausiems poreikiams, nusprendė jam padėti vogčiomis. Po nieko neįtariančio pagalve pakišo piniginę, idant be pagrindo drovus žmogus verčiau rastų tai, ko stigo, o ne gautų. „Kaip? Ir jis nežinos, iš ko gavo?“ Iš pradžių tegu nežino, jei šis dalykas yra tik geradarystės dalis. Vėliau dar daug ką padarysiu, daug jam skirsiu; iš to suvoks ir anos geradarystės kaltininką. Pagaliau, net jei jis nežinos, kad gavo dovaną, aš žinosiu, kad daviau. „Mažoka“, – sakai. Mažoka, jei ruošiesi būti palūkininkas. Bet jei nori tik duoti, tai duosi taip, kaip naudingiausia bus gavusiajam. Tenkinsiesi tuo, kad būsi prikišęs nagus. Priešingu atveju džiaugsmo teikia ne gera darymas, o pasirodymas, kad esi padaręs gera. „Vis tiek noriu, kad jis žinotų.“ Tai sieki jį padaryti skolininku. „Vis tiek noriu, kad jis žinotų.“ Kaip? O jeigu jam naudingiau, garbingiau, maloniau nežinoti? Ar nepakeisi savo nusistatymo? „Noriu, kad žinotų.“ Tai patamsyje tu žmogaus negelbėsi? Neneigiu, jog tada, kai leidžia aplinkybės, galima pasidžiaugti gaunančiojo jausmu. Tačiau jei jis ir stokoja paramos, ir gėdijasi jos, jei jo neužgauna tik slapta dovana, tai skelbimo į laikraštį nesiųsiu. Kodėl? Nepranešiu jam davęs todėl, kad pirmutinė ir nepaprastai svarbi taisyklė yra ne tik niekuomet nepriekaištauti dėl nedėkingumo, bet net nepriminti apie dovaną. Du žmones siejantis geradarystės dėsnis yra toks: vienas turi tučtuojau užmiršti davęs, kitas – visados atminti gavęs.

XI. Dažnas nuopelnų priminimas drasko ir slegia sielą. Tokiu atveju norisi sušukti tą patį, ką išrėkė anas nuo triumvirų proskripcijos[25] kažkokio Cezario

[25] Seneka čia arba supainiojo, arba neaiškiai pasakė mintį. Politinio sandėrio, pavadinto Pirmuoju triumviratu (60 m. pr. Kr.), nariai Gajus Julijus Cezaris, Gnėjus Pompėjus ir Markas Licinijus Krasas proskripcijos sąrašo nebuvo sudarę. Tokį sąrašą paskelbė Antrasis triumviratas (43 m. pr. Kr.), į kurį įėjo Markas Antonijus, Oktavianas ir Lepidas.

draugo išgelbėtas žmogus: „Išduok mane Cezariui!“ Iki kolei kartosi: „Aš tave išgelbėjau, išplėšiau iš mirties nagų“? Kai pats prisimenu, tavo poelgis man – gyvenimas, kai tu graudeni, – mirtis. Nieko nesu tau skolingas, jei mane išgelbėjai tam, kad turėtum į ką rodyti. Iki kolei mane tampysiesi? Iki kolei neleisi man užmiršti savo likimo? Vieną sykį jau buvau vedamas triumfo eisenoje.

Nereikia kalbėti apie tai, ką esame skyrę. Apie dovaną užsimenantis žmogus reikalauja jos atgal. Nereikia sukus apsukus grįžti prie to paties, vis žadinti atminimą, nebent kita dovana primintumei ir ankstesnę. Neturime to pasakoti kitiems. Geradarystės teikėjas tetyli, tegu pasakoja gavėjas. Mat pirmajam bus pasakyta taip, kaip ir anam, kuris visur gyrėsi savo labdara. „Nenuneigsi, – tarė jam vienas, – kad jau atsiėmei, ką buvai davęs.“ „Kada?“ – paklausė tas. „Nagi dažnai, – atsakė anas, – ir daugelyje vietų. Būtent, kiekvieną kartą, kai kur nors pasipasakojai.“ Kam tau šnekėti? Kam atlikinėti svetimą pareigą? Yra žmogus, kuris gali visa padaryti garbingiau, kuriam pasakojant bus pagirta ir tai, ko pats nepapasakoji. Manydamas, jog tau tylint niekas apie tai nesužinos, laikai mane nedėkingu.

Nereikia leisti klestėti pagyroms. Kai mums girdint kas nors pasakos apie mūsų geradarystes, atsakykime taip: „Jis tikrai vertas didesnių dovanų. Aš žinau, jog iki šiol tik labiau norėjau jam padaryti gera, negu esu padaręs.“ Šiuos žodžius reikia ištarti nesavanaudiškai. Jie neturi būti gražbylio priemonė, kuria neigiantieji siekia daugiau sau pelnyti. Be to, reikia įdėti daug širdies. Sėjos darbais užbaigęs savo triūsą valstietis praras išbertus grūdus. Tik daug plušant sėkla virsta javais. Derlius gaunamas tik tuomet, kai vienodai rūpinamasi nuo pirmos iki paskutinės akimirkos. Taip yra ir su geradarystėmis. Ar esama didesnių už tas, kurias tėvai teikia vaikams? Tačiau jos bus bevaisės, jei apsiribos vaikyste, jei meilė visą laiką nemaitins duotų dovanų. Taip pat yra

ir su kitomis geradarystėmis. Prarasi, jų toliau neparemdamas. Maža yra būti davus, reikia jas puoselėti. Norėdamas, kad dėkingi būtų tie, kuriuos tu įpareigoji būti dėkingus, turi ne tik daryti gera, bet ir mylėti tai. Ypač, kaip jau minėjau, pagailėkime ausų. Geradarystės priminimas kelia pasibjaurėjimą, priekaištas – neapykantą. Darant gera labiausiai reikia vengti išpuikimo. Kam tas išdidus veidas? Kam tie pasipūtėliški žodžiai? Tave iškelia pats poelgis. Liaukis tuščiai girtis. Mums tylint, kalbės darbai. Išdidžiai įteikta geradarystė yra ne tik nemiela, bet ir nekenčiama.

XII. Pavadinę duodančiuoju tą, kuris neatima, galime pasakyti, jog Gajus Cezaris[26] dovanojo gyvybę Pompėjui Penui.[27] Paskui paleistam ir dėkojančiam ištiesė pabučiuoti kairę koją. Tie, kurie teisina ir teigia, jog tai buvo padaryta ne iš puikybės, sako, kad valdovas tik norėjęs jam parodyti paauksuotus, o tiesą sakant, auksinius, perlais nusėtus sandalus. Tai eikime toliau: kas čia įžeidžiama, kad buvęs konsulas pabučiavo auksą ir perlus, neradęs jo kūne bučiniui švaresnės už šią vietą? Žmogui, gimusiam tam, kad laisvos valstybės nuostatus paverstų persiška vergija,[28] atrodė per maža, kad dienugalis, aukščiausias pareigas ėjęs senatorius pirmųjų valstybės vyrų akivaizdoje gulėtų kniūbsčias, kaip nugalėtieji priešai prieš savo priešus. Žemiau kelių jis atrado vietą laisvei paminti. Ar tai nėra respublikos sutrypimas ir dar (nors kai kam tai gal atrodys ir nelabai svarbu) kaire koja?![29] Tarytum per maža

[26] Turimas galvoje imperatorius Kaligula.

[27] Pompėjus Penas – iš kitų šaltinių nežinomas asmuo.

[28] Seneka turi galvoje VI–V a. pr. Kr. monarchinę persų valstybę. Graikų literatūroje dažnai skamba mintis, kad persai yra karaliaus vergai, o graikai – laisvi piliečiai. Rašytojas šį teiginį pritaiko romėnams.

[29] Kairę pusę romėnai laikė nelaiminga.

šlykštaus ir pašėlusio pasipūtimo rodė tai, kad jis sandalais apsiavęs[30] klausė bylos dėl buvusiam konsului gresiančios mirties bausmės! Reikėjo dar senatoriui į burną grūsti savo apavą!

XIII. O išdidume, kvailiausias aukštos padėties blogi! Kaip malonu nieko iš tavęs negauti! Kaip sugebi kiekvieną geradarystę paversti skriauda! Kaip džiaugiesi visu tuo, kas per daug! Kaip visa tai tau nedera! Kuo aukščiau keliesi, tuo menkesnis esi ir parodai, jog tau neduota pažinti to gėrio, dėl kurio pūtiesi. Sugadini visas savo dovanas. Todėl maga paklausti, dėl ko šitaip rieti nosį, kas taip iškreipia akių žvilgsnį ir lūpų išraišką, kad trokšti verčiau turėti kaukę, o ne veidą? Malonu tai, kas skiriama nesuraukus kaktos, švelniai ir maloniai. Nors tai davė aukštesnis asmuo, jis neiškilo virš manęs, o kiek galėdamas buvo palankus, nusileido iki mano lygio ir nuėmė nuo savo dovanos iškilmių pakylėtumą, rasdamas patogų laiką, pabrėždamas, jog padėjo labiau dėl pasitaikiusios progos, negu dėl beviltiškos mano padėties. Neprarasti geradarysčių dėl puikybės patarsime tik vienu būdu: parodant, jog jos neatrodo didesnės todėl, kad teikiamos sukėlus sąmyšį, jog ir patys teikėjai dėl to negali atrodyti didesni, jog tuščia yra išdidumo didybė, jog ji priverčia neapkęsti tai, ką reikėtų mylėti.

XIV. Kai kas gali pakenkti prašantiems. Tokiu atveju geradarystė yra ne duoti, bet atsisakyti. Taigi daugiau vertinsime naudą, o ne prašytojo norą. Mat dažnai trokštame kenksmingų dalykų, dažnai neįstengiame įžvelgti visos žalos, nes pagavusi aistra trukdo blaiviam sprendimui. Tačiau kai geismai nuslūgsta, kai užgęsta protingą nuostatą išstūmusi sielos liepsna, prakeikiame

[30] Sandalus romėnai avėjo tik namie. Jų avėjimas viešoje vietoje laikytas nederamu Romos piliečiui.

pražūtį atnešusius nelabų patarnavimų kaltininkus. Kaip ligoniams neduodame šalto vandens, kaip iš sielvartaujančių bei supykusių ant savęs atimame kardą, kaip bepročiams neleidžiame to, ką įkaitę galėtų panaudoti prieš save pačius, taip net ir smarkiai, nuolankiai, kartais net nusižeminus prašomi atkakliai atsisakysime duoti tai, kas pakenks.

Reikia žiūrėti tiek gera darymo pradžios, tiek galo ir skirti ne tik gaunant, bet ir gavus džiuginančią dovaną. Dažnas kalba taip: „Žinau, jog neišeis į naudą, bet ką aš galiu padaryti? Jis prašo, neįstengiu atsispirti maldavimams. Tesižino, kaltins save, ne mane.“ Klysti, kaltins būtent tave, ir pagrįstai. Kai atsikvošės, kai nurims sielą kurstęs priepuolis, ar jis nepradės neapkęsti žalą ir pavojų užtraukusio pagalbininko? Žiaurus gerumas – leistis permaldaujamam prašytojo pražūčiai. Kaip gražiausias poelgis yra nenorinčių ir net atsisakančių gelbėjimas, taip pragaišties dovanojimas prašantiems – meilikaujanti ir lipšni neapykanta. Teikime tokią geradarystę, kuria naudotis vis labiau ir labiau patiktų, kuri niekados neišeitų į bloga. Neduosiu pinigų, žinodamas, kad jis juos sumokės meilužei, nebūsiu gėdingo poelgio ar sprendimo bendrininkas. Jei galėsiu, atkalbėsiu, jei ne, neremsiu ydos. Ar pyktis jį stums ten, kur neturėtų eiti, ar garbės troškimo įkarštis privers pamiršti saugumą, sukliudysiu jam iš manęs gauti paramos bet kokiai nelaimei, neleisiu, kad kada nors galėtų ištarti: „Mylėdamas jis mane pražudė.“ Dažnai draugų dovanos ir priešų troškimai nesiskiria nė per nago juodymą. Pastarieji geidžia, kad atsitiktų nelaimė, pirmųjų ne laiku parodytas atlaidumas į ją stumia ir paruošia. Kas gali būti šlykščiau už labai dažną atvejį, kai nėra jokio skirtumo tarp neapykantos ir geradarystės?!

XV. Niekada neskirkime to, kas galėtų mums užtraukti gėdą. Kadangi svarbiausias draugystės bruožas yra draugo ir savęs paties sulyginimas, reikia galvoti apie abu. Duosiu skurstančiam, bet kad pats neskursčiau, pagelbėsiu

žūvančiam, bet kad pats nepražūčiau, išskyrus tą atvejį, kai pasiaukosiu už didį žmogų ar didį reikalą. Neteiksiu tokios geradarystės, kokios siekti man pačiam būtų gėda. Smulkmenos neišpūsiu, bet nepakęsiu, kad didelė dovana būtų priimta kaip trupinys. Mat kaip išskaičiuojant dovanas sugriaunamas dėkingumas, taip parodant, kiek duodama, išreiškiamas perdavimas, o ne priekaištas. Kiekvienas turi peržvelgti savo galimybes ir jėgas, kad neteiktume daugiau, negu galime, arba mažiau. Reikia įvertinti ir asmenį, kuriam duodame. Mat vienos geradarystės esti mažesnės, negu turėtų būti teikiamos didelių vyrų, kitos – didesnės už gaunantįjį. Taigi palygink abu asmenis ir patyrinėk būsimą dovaną: gal ji per sunki ar per maža duodančiajam, gal, antra vertus, gavėjas ją niekins ar net neims.

XVI. Padūkęs, širdyje nešiojęsis tik didelius užmojus Aleksandras kažkokiam žmogui padovanojo miestą. Kai išmatavęs pats save apdovanotasis išsigando pavydo dėl tokios dovanos ir kalbėjo, jog ji netinka jo padėčiai, Aleksandras tarė: „Nežiūriu, kas dera tau priimti, bet kas man dera duoti." Didingas ir karališkas pasakymas, tačiau be galo kvailas. Savaime niekas niekam netinka: svarbu, kas duoda, kam, kada, kodėl, kur ir taip toliau. Be šito poelgio priežastis neturės vertės. O išpuikęs gyvūne! Jei jam netinka priimti, tai ir tau netinka duoti. Esama asmenų ir rangų santykio. Kadangi dorybė visur išlaiko saiką, tai vienodai nusidedama ir peržengiant ribą, ir nepasiekiant jos. Suk tave devynios, likimas tave taip iškėlė, kad tavo pašalpa pasidarė miestai (jų atsisakyti reikėjo didesnės dvasios, negu švaistytis jais), tačiau juk esama ir per trumpas rankas turinčių žmonių, neįstengiančių apglėbti didelės gyvenvietės.

XVII. Vienas kinikas paprašė Antigoną talento.[31] Tas atsakė, jog jis, kaip kinikas,[32] neturįs prašyti tiek daug. Tada atstumtasis paprašė denarijaus.[33] Antigonas atsakė, jog jam, kaip karaliui, netinka duoti taip mažai. „Tai šlykštus pasityčiojimas! Jis atrado, kaip neduoti nieko. Dėl denarijaus žiūrėjo karaliaus, dėl talento – kiniko padėties, nors galėjo ir kaip kinikui duoti denarijų, ir kaip karalius skirti talentą. Gal esama kažkokio per didelio dalyko, kurio netiktų priimti kinikui, bet nėra tokio trupinio, kurio žmoniškas karalius negalėtų garbingai paskirti." Paklaustum manęs, aš pritarčiau Antigono nuostatai. Sidabrinių kaulijimas, juos niekinant, yra nepakenčiamas daiktas. Paskelbei neapykantą pinigams, viešai apie tai pareiškei, užsidėjai šią kaukę, – vaidink! Nepaprastai niekšiška, pasiskelbus skurdžiumi, stengtis įgyti pinigų. Taigi savęs kiekvienam reikia žiūrėti ne mažiau, kaip ir to, kam galvoji padėti.

Noriu pasinaudoti iš žaidimo sviediniu[34] paimtu mūsų Chrizipo palyginimu. Sviedinys nukrinta žemėn, be abejo, arba dėl metusiojo, arba dėl gaudančiojo kaltės. Jis neiškrypsta iš kelio tada, kai laksto iš vienų rankų į kitas, tinkamai

[31] Būta kelių Antigonų, todėl neaišku, kurį turi galvoje Seneka. Buvęs Aleksandro Didžiojo karvedys Antigonas I (380–301 m. pr. Kr.) pasiskelbė tam tikros Mažosios Azijos teritorijos karaliumi. Antigonas II (319–239 m. pr. Kr.) buvo Graikijos valdytojas, bendravo su stoicizmo pradininkais. Antigonas III (263–211 m. pr. Kr.) buvo Makedonijos karalius. Talentas – graikų atsiskaitymo vienetas, apie 26,2 kg sidabro. Vėliau pradėtos kaldinti tą vertę išreiškiančios sidabrinės monetos.

[32] III a. pr. Kr. atsiradusi kinizmo filosofija skelbė panieką turtui.

[33] Denarijus – sidabrinė romėnų moneta, prilygstanti dešimčiai variokų.

[34] Romėnai labai mėgo žaidimus su kamuoliu. Jų žaidimo būdas ir taisyklės žinomi tik apytikriai ir yra neaiškūs. Spėjama, kad būta trijų rūšių žaidimų: vieno žaidimo žaidėjai mėtė sviedinį vieni kitiems stovėdami vietoje, kito – bėgiodami, trečio – kamuolį atmušinėjo rankomis.

metamas ir sugaunamas. Geras žaidėjas vienaip sviedžia aukštam, kitaip – žemam draugui. Panašiai ir su geradarystėmis: jei jos netinka nė vienam asmeniui, nei duodančiajam, nei imančiajam, tai nei paliks pirmąjį, nei ateis pas antrąjį taip, kaip dera. Bendraudami su išsimankštinusiu ir patyrusiu žaidėju, sviedinį paleisime drąsiau, nes kur jis benuskrietų, mikli ir vikri ranka atmuš, o kai teks susidurti su nepatyrusiu naujoku, leisime ne taip kietai ir stipriai, švelniai nukreipdami tiesiai į rankas. Taip pat reikia elgtis, darant gera: kai kuriuos mokykime ir manykime, jog užtenka, jei jie bando, jei išdrįsta, jei nori. Dažną padarome nedėkingą ir stengiamės, kad toks būtų, tarytum tik ta geradarystė didelė, už kurią neįmanoma atsidėkoti. Taip klastingi žaidėjai siekia apgauti kitus, žinoma, darydami žalos pačiam žaidimui. Juk jis gali tęstis tik veikiant sutartinai.

Daugelis yra tokios nelabos prigimties, kad verčiau trokšta prarasti tai, ką suteikė, negu pasirodyti, kad pasiėmė atgal. Tai išpuikėliai ir savo nuopelnų skaičiuotojai. Daug geriau ir žmoniškiau elgtis taip, kad ir gaunantieji būtų veiksmo dalyviai, padėti jiems atsidėkoti, viską aiškintis palankiai, dėkojančio klausyti kaip grąžinančio skolą, būti tokiam maloniam, kad geradarystės įpareigotas jaustis skolingu žmogus net trokštų atsilyginti. Palūkininkas paprastai visiškai nesiteikia išklausyti, kai rūsčiai reikalauja skolos, ir ramiai atsuka ausis, kai tapęs nerangus ir nesukalbamas stengiasi užvilkinti mokėjimą. Labdarą turime ir priimti atgal, ir nereikalauti atsidėkoti. Geriausias vyras yra tas, kuris lengvai davė, niekados nereikalavo, džiaugėsi, kai buvo sugrąžinta, sąžiningai užmiršo, ką suteikęs, kuris atsiimdamas elgėsi kaip gaudamas.

XVIII. Kai kas ne tik išdidžiai teikia labdarą, bet ir gauna. To nereikia leisti. Taigi pereikime prie antrosios dalies. Aptarsime, kaip turi elgtis žmonės, priimdami geradarystę. Bet kokia pareiga susaisto du asmenis ir iš abiejų reikalauja to paties. Apžvelgęs, koks privalo būti tėvas, pamatysi, kad ne mažiau

liko darbo, norint peržiūrėti, koks turi būti sūnus. Esama vyro priedermių, bet ne mažiau ir žmonos. Pareigos ir teisės keičiasi vietomis ir reikalauja vienodos taisyklės. Ji, anot Hekatono, sunki. Prie viso, kas garbinga, o taip pat ir to, kas artima garbingumui, užkopti nelengva: mat ne tik turi būti padaryta, bet ir padaryta protingai. Visą gyvenimą turime pereiti, vadovaudamiesi protu, ir mažiausius, ir didžiausius darbus nuveikti, jam patariant. Duoti reikia taip, kaip jis nurodo. O jis pirmiausia nuspręs imti ne iš visų.

Taigi iš ko imsime? Trumpai tau atsakysiu taip: iš tų, kuriems patys duotume. Pažiūrėkime, ar ne išrankiau turime ieškoti to, kuriam galėtume tapti skolingi, negu to, kuriam galėtume pasitarnauti. Mat net jei neatsiras jokių nemalonumų (o jų esti aibė), tai jau savaime sunki kankynė yra būti skolingam tam, kuriam nenorėtumei. Priešingai, nepaprastai malonu gauti geradarystę iš to, kurį gali mylėti net ir tada, kai jis tave nuskriaus, kai apskritai malonią draugystę ši priežastis padaro ir teisėtą. Kukliam ir doram žmogui esti labai kartu, kai reikia mylėti nepatinkantį žmogų. Būtinai turiu priminti, kad nekalbu apie išminčius. Šiems malonu visa, ką reikia daryti, jie valdo sielą, nusistatydami sau tokį dėsnį, kokio nori. Nusistatę jo laikosi. Kalbu apie netobulus, garbingu keliu žengti pasiryžusius žmones. Jų aistros dažnai paklūsta priešgyniaudamos. Vadinasi, turime rinktis, kieno geradarystę priimsime. Geradarystės teikėjo reikia ieškoti stropiau, negu pinigų skolintojo. Mat pastarajam turime sugrąžinti tiek, kiek esame gavę, sugrąžinę tampame nesurišti ir laisvi, o antrajam teks ir užmokėti daugiau, ir net atsidėkoję vis tiek būsime su juo susiję. Juk ir grąžinęs jam skolą turiu pradėti vėl iš pradžios. Be to, išlieka draugystė. Neverto žmogaus nesirinkčiau nei draugystei, nei šventai geradarystės teisei, iš kurios atsiranda draugystė.

„Ne visuomet, – sako jis, – man leista ištarti žodį „nenoriu.“ Kartais tenka priimti ir nenoromis. Duoda nuožmus ir piktas valdovas, jis dovanos atmetimą

palaikys įžeidimu. Kaip man neimti? Į tą pačią vietą dėk plėšiką, piratą, plėšiko ir pirato širdį turintį karalių. Ką man daryti? Juk toks žmogus nevertas, kad būčiau jam skolingas." Sakydamas, jog reikia rinktis, kam būti skolingam, išskiriu viršesnę galią ir baimę. Joms pasirodžius, pasirinkimas išnyksta. Tačiau jei esi laisvas, jei esi visateisis, tai nuo tavęs priklauso, ar nori, ar ne. Jei būtinybė panaikina apsisprendimą, tai žinosi, kad ne gauni, o paklūsti. Nieko neįpareigoja gavimas tokio daikto, kurio neleista atmesti. Norėdamas žinoti, ar norėčiau, padaryk, kad galėčiau nenorėti. „Tačiau jis dovanojo tau gyvybę." Nesvarbu, kokia tai dovana, jei duodama nenorinčio, jei duodama nenorinčiam. Jei mane išgelbėjai, tai ne dėl to esi gelbėtojas. Nuodai kartais esti vaistai, bet dėl to nelaikomi sveiku daiktu. Kai kas teikia naudos, bet neįpareigoja. Vienas žmogus, atėjęs užmušti tirono, kardu perrėžė gumbą. Tironas jam nepadėkojo, kad, norėdamas pakenkti, išgydė ligą, prie kurios gydytojai bijojo prisiliesti.

XIX. Matai, jog pats dalykas nedaug tereiškia, kadangi nelaikomas padariusiu gera tas, kuris pasitarnavo, turėdamas blogų kėslų. Šiuo atveju geradarystę teks priskirti atsitiktinumui, o žmogui – ketinimą nuskriausti. Matėme amfiteatre liūtą, kuris, pažinęs vieną bestijarijų,[35] kadaise buvusį savo tramdytoją, apgynė nuo kitų žvėrių. Ar žvėries pagalba yra geradarystė? Anaiptol. Nes jis nenorėjo daryti ir darė, neturėdamas nuostatos daryti gera. Į žvėries vietą dėk tironą; ir vienas, ir kitas dovanojo gyvybę, bet nei vieno, nei kito poelgis nėra geradarystė. Kadangi vertimas priimti nėra geradarystė, tai nėra geradarystės ir tuomet, kai turi būti skolingas tam, kuriam nenorėtumei. Reikia, kad pirma suteiktumei man apsisprendimo laisvę, paskui – geradarystę.

[35] Bestijarijus – gladiatorius, kovojantis su žvėrimis.

XX. Paprastai ginčijamasi, ar Markas Brutas turėjo priimti Dieviškojo Julijaus dovanotą gyvybę.[36] Juk jis buvo nutaręs Cezarį nužudyti. Kitoje vietoje pasvarstysime, ko siekė, ketindamas nužudyti. Mat man atrodo, kad šis kitais požiūriais didis vyras čia smarkiai suklydo ir pasielgė ne pagal stoikų mokymą. Arba jis išsigando karaliaus vardo,[37] (nors geriausia valstybės santvarka būtų teisingo karaliaus valdymas), arba tikėjosi laisvę būsiant ten, kur taip brangiai kainavo ir valdžia, ir vergija, arba net ir matydamas tūkstančius žmonių kovojant ne tam, kad nevergautų, bet tam, kad išspręstų, katram vergauti, galvojo, kad įmanoma sugrąžinti ankstesnę valstybės būklę, manė, jog ir išnykus senajai dorovei, ten vėl viešpataus piliečių teisių teisingumas, o įstatymai atsistos į savo vietą. Kaip siaubingai jis pamiršo ir daiktų gimties dėsnį, ir savo miesto praeitį, tikėdamasis, kad vieną nužudžius, neatsiras kitas, trokštantis to paties! Juk po šitiek kardo ar žaibo pakirstų karalių išdygo Tarkvinijus![38] Bet gyvybę Brutas turėjo priimti. Tačiau dėl šio įvykio ano žmogaus neprivalėjo laikyti tėvu,[39] nes geradarystės teisę buvo pasiekęs skriaudos keliu. Mat ne gelbėjo jį anas, jo neužmušęs, ne geradarystę suteikė, o paleido iš nelaisvės.

XXI. Dar daugiau galima ginčytis dėl to, ką daryti belaisviui, kai jį išpirkti siūlosi pardavinėjantis savo kūną, suteršto liežuvio žmogus. Ar leisti mane išgelbėti ištvirkėliui? Kaip išgelbėtas jam atsidėkosiu? Gyvensiu šalia nešvankėlio?

[36] Čia turimas galvoje retorikos mokyklose paplitęs oratorių ginčas tokia tema: buvo įsivaizduojama, kad Brutas su bendrininkais nenužudė Cezario, buvo sučiuptas, o Cezaris dovanojo jam gyvybę.

[37] Brutą ir jo bendrininkus labai paveikė gandai, kad Cezaris ketina pasiskelbti karaliumi.

[38] Seneka turi galvoje legendinius Romos laikus ir paskutinįjį karalių Tarkvinijų Išdidųjį, gyvenusį VI a. pr. Kr.

[39] Išgelbėtasis iš mirties nagų gelbėtoją paprastai gerbė kaip tėvą ir net garbino kaip dievybę.

Negyvensiu šalia išgelbėtojo? Pasakysiu savo nuomonę. Net iš tokio žmogaus imsiu pinigų išpirkai už savo galvą, bet imsiu kaip paskolą, o ne kaip geradarystę. Paskui grąžinsiu jam pinigus, o jei pasitaikys proga išgelbėti jį nuo gresiančio pavojaus, gelbėsiu. Tačiau nesileisiu tik į panašius žmones tejungiančią draugystę, laikysiu jį ne išgelbėtoju, o palūkininku. Žinosiu turįs jam grąžinti, ką esu gavęs.

Kitas yra vertas, kad priimčiau jo geradarystę, bet davėjui tai pakenks. Neimsiu jos todėl, kad jis pasiryžęs man pasitarnauti, užsitraukdamas nemalonumų ar pavojų. Jis gins mane apkaltintą, bet tuo pačiu karalius taps jo priešininku. O aš tampu jo priešininku, jei tuomet, kai jis nori dėl manęs užsitraukti pavojų, nieko nedarau, kad pasielgčiau paprasčiau, patirdamas pavojų be jo. Hekatonas pateikia paiką ir nuvalkiotą Akrezilajo pavyzdį, sakydamas, jog tas nepaėmė sūnaus atneštų pinigų, idant neužgautų šykštuolio tėvo. Ką jis padarė verta pagyrimo: ar kad nepriėmė vogto, ar kad labiau norėjo nepriimti, negu grąžinti? Ar išmintinga atmesti duodamą svetimą daiktą? Jei reikia didžios sielos pavyzdžio, tai pasinaudokime nepaprastu vyru Grecinu Julijumi, kurį Gajus Cezaris[40] nužudė vien dėl to, kad buvo puikesnis vyras, negu valdovui naudinga. Paėmęs draugų sudėtus pinigus pramogoms rengti,[41] Grecinas nepriėmė Fabijaus Persiko atsiųstos didelės sumos. Priekaištaujant dėl atmetimo ne davėjų, o davinio vertintojams, paklausė: „Kaip galiu priimti geradarystę žmogaus, kurio sveikatos linkėjimo puotoje nepriimčiau?!“ Kai buvęs konsulas Rebilas, šunkeliais nuėjęs vyras, atsiuntė dar didesnį kiekį ir primygtinai reikalavo priimti, atsakė: „Prašau atleisti, ir iš Persiko neėmiau.“ Ar čia dovanų priėmimas, ar senato rinkimai?

[40] Turimas galvoje imperatorius Kaligula.

[41] Tikriausiai turimos galvoje gladiatorių varžybos, kurias rengti pasiryžusiam žmogui draugai ir pažįstami padėdavo pinigais.

XXII. Nusprendę priimti, priimkime linksmai skelbdami džiaugsmą, davėjas turi jį regėti, idant nusiraškytų geradarystės vaisių. Teisėta linksmybės priežastis yra smagumas, išvydus linksmą draugą. Dar teisesnė – padarius jį linksmą. Užplūdus jausmams, išsakykime nuoširdžią padėką. Tą patį paliudykime ne tik jam girdint, bet ir visur. Dėkingai priimąs geradarystę žmogus užmoka pirmąją įmoką.

XXIII. Esama norinčių gauti tik slapta. Tokie vengia geradarystės liudininko ir patikėtinio. Žinok, jų ketinimai nėra dori. Kaip davėjas turi tiek išplatinti žinią apie savo dovaną, kiek malonu tam, kuriam duodama, taip ir gavėjas turi būti supamas žmonių. Neimk to, dėl ko gėda būti skolingam. Kai kurie dėkoja vogčiomis, kampe, į ausį. Tai ne drovumas, o tam tikras dovanos išsigynimas. Kas dėkoja be liudininkų, tas – nedėkingas žmogus. Kai kas skolindamasis pinigų nenori, kad vardas būtų įtrauktas į skolininkų knygą, nenori tarpininkų įsimaišymo, nenori kviestis antspaudais patvirtinančių sutartį liudytojų, bet duoda raštišką pasižadėjimą. Panašiai elgiasi asmenys, besistengiantys, kad jiems suteikta geradarystė būtų kuo nežinomesnė. Jie vengia ją paviešinti, siekdami, kad žmonės kalbėtų, jog ką nors pasiekė savo ryžtingumu, o ne kitam parėmus. Jie retai atlieka pareigas tiems, kuriems yra skolingi už gyvybę ar garbę, ir bijodami būti pavadinti klientais,[42] gauna sunkiau slegiantį nedėkingųjų vardą.

[42] Nuo pat Romos įkūrimo įtakingi ir turtingi žmonės turėjo globojamų piliečių. Globėjai buvo vadinami patronais, o globotiniai – klientais. Patronai visaip rėmė ir gynė klientus, o klientai jiems ištikimai teikdavo reikalingą pagalbą. Santykiai tarp patronų ir klientų buvo šeimyniški, draugiški ir šventi, panašūs į santykius tarp tėvų ir vaikų. Vėliau klientelos institutas išsigimė (patronai laikė klientus dėl tuščios garbės, o klientai virto dykaduonių, kaulijančių patrono dovanų, minia), bet kai kur dar buvo likę ir senųjų santykių. Seneka kalba apie juos.

XXIV. Kiti labai blogai kalba net apie puikiausias paslaugas. Kai ką saugiau užgauti negu pasitarnauti. Tokie žmonės savo neapykantoje ieško įrodymo, jog nėra skolingi. Labiausiai reikia stengtis, kad paslaugos įstrigtų atmintyje. Pastoviai turime jas atnaujinti, nes atsidėkoti gali tik tas, kuris atsimena ir atsiminęs dėkoja. Geradarystę reikia sutikti nei aikštingai, nei nuolankiai ir nusižeminus. Kas atsainiai ją priima tada, kai dar šiltutėlė, ką darys, ataušus pirmajam džiaugsmui? Vienas žvelgia paniekinamai, tarsi sakytų: „Nors man visai tavo gero nereikia, bet kadangi taip smarkiai nori, tai pasiduodu tavo galion." Kitas taip užrietęs nosį, kad teikiantysis pradeda abejoti, ar jis apskritai ką suprato. Trečias kažką iškošė pro dantis, parodydamas daugiau nedėkingumo negu kad būtų tylėjęs. Kuo didesnis dalykas, tuo karščiau reikia apie jį kalbėti, pridurlant tokių žodžių: „Tau daugiau skolingų, negu manai." (Juk kiekvienam malonu, kad jo geradarystė plačiau išsiskleidusi.) „Tau sunku suprasti, ką dėl manęs padarei. Bet turi žinoti, kad tai daug daugiau, negu įsivaizduoji." (Beregint tampa mielas tokią padėkos naštą užsidedantis žmogus.) „Niekada neįstengsiu tau atsilyginti, bet nesiliausiu visur skelbęs, kad negaliu atsilyginti."

XXV. Furnijus, melsdamas atleisti savo tėvui, priklausiusiam Antonijaus šalininkams, labiausiai įtiko Cezariui Augustui ir padarė jį palankų kitiems prašymams, pasakęs tokius žodžius: „Cezari, nuskriaudei mane tik vienaip: padarei, kad turėsiu neatsidėkojęs gyventi ir numirti." Koks galėtų būti kitas dėkingos sielos bruožas, kaip nepasitenkinimas, kad neturi net vilties kada nors prilygti gautai geradarystei?! Kalbėkime šitaip ir panašiai, idant mūsų pajautos ne slypėtų, o atsivertų ir švytėtų. Net jei pritrūksime žodžių, jausdami, tai, ką privalome, veido išraiška atskleisime savo būseną. Ketinantis atsidėkoti tučtuojau, dar beimdamas, tegu pagalvoja apie atsilyginimą. Mat Chrizipas

sako, kad jis, kaip ir pasiruošęs lenktynėms karceryje uždarytas dalyvis,[43] turi sulaukti savo laiko, kai tarsi ženklą davus, galės šokti į priekį. Jam reikės smarkiai įsitempti ir smarkiai skubėti, kad pavytų atsidūrusį priekyje.

XXVI. Dabar pažiūrėkime, kas labiausiai padaro žmones nedėkingus. Tai daro arba perdėtas gėrėjimasis savimi bei mirtingiesiems įgimta žavėjimosi savimi yda, arba godumas, arba pavydas. Pradėkime nuo pirmojo. Kiekvienas palankiai vertina save. Dėl to galvoja, jog viską yra užsitarnavęs ir visa priima kaip jam skirta, įsitikinęs, kad dar nepakankamai įvertintas. „Davė man tai, bet vėliausiai, bet po šitiek vargų! Daug daugiau būčiau pasiekęs, jei būčiau buvęs ano arba ano gerbėjas. To nesitikėjau. Mane įmaišė į minią! Nejaugi nusprendė, kad tik tiek tesu vertas? Garbingiau būtų buvę visai aplenkti.“

XXVII. Auguras Gnėjus Lentulas[44], geriausias turtuolio pavyzdys tol, kol atleistiniai jį nuskurdino, žmogus, matęs savo keturis šimtus tūkstančius sestercijų, (pasakiau tiksliai, nes nieko daugiau, tik matė) buvo ribotų gabumų, tokių pat menkų, kaip ir sielos. Būdamas be galo šykštus, vis dėlto greičiau išmesdavo pinigą, negu žodį – toks kalbos skurdas jį kamavo. Dėl savo praturtėjimo buvo skolingas Dieviškajam Augustui, pas kurį atėjo kaip kilmingumo naštos kamuojamas skurdžius. Ir pinigų, ir įtakos turėdamas tiek, kad galėjo būti vadinamas pirmuoju valstybės vyru, kartkartėmis skųsdavosi Augustu, sakydamas, jog priverstas metė kūrybinį darbą. Jis tiek negavęs,

[43] Tikriausiai turimos galvoje gladiatorių varžybos, kurias rengti pasiryžusiam žmogui draugai ir pažįstami padėdavo pinigais.

[44] Auguras – paukščių ir dangaus ženklus aiškinantis žynys. Gnėjus Lentulas – I a. po Kr. valstybės veikėjas, žynys.

kiek praradęs, palikdamas iškalbą. O juk, be kita ko, Dieviškasis Augustas jam suteikė ir tai, kad išlaisvino nuo pajuokos ir bevaisio vargo.

Godumas niekam neleidžia būti dėkingam, nekuklios viltys niekada nepasisotina tuo, kas duodama. Kuo daugiau gauname, tuo daugiau trokštame. Didelio turtuolio godumas darosi vis stipresnis, kaip nenumaldomai smarkėja milžiniško gaisro liepsna. Garbės troškimas irgi nenurimsta prie tos aukštų pareigų ribos, apie kurią kadaise atrodė nepadoru net svajoti. Niekas nedėkoja už tribūnatą, bet skundžiasi dar nepasiekęs pretūros. Pastaroji nemiela, jei trūksta konsulato,[45] bet ir šia tarnyba nepasisotinama, jei tenka užimti tik vieną kartą. Geismai praauga patys save ir savo laimės nesuvokia, nes žiūri ne iš kur atėjo, bet kur keliauja.

XXVIII. Pavydas – už šias abi audringesnė ir skaudesnė blogybė. Ji neduoda mums ramybės, vis versdama lyginti: „Man davė tiek, bet šiam – daugiau, bet anam – skubiau." Be to, pavydas niekada nieko neišteisina, tik, visus kaltindamas, save glosto. Daug paprasčiau, daug išmintingiau aukštinti gautą geradarystę, suprasti, jog kiekvieną žmogų kiti vertina ne tiek, kiek jis pats save. „Turėjau gauti daugiau, bet jam buvo nelengva daugiau duoti: reikėjo padalyti daugeliui. Tai tik pradžia; galvosime apie jį gerai ir, dėkingai priimdami dovaną, palenksime jo širdį. Padarė per mažai, bet darys dažniau. Šį įvertino geriau už mane, bet ir mane – geriau už daugelį. Anas neprilygsta man dorybėmis ir pareigomis, bet jam pavyko. Skųsdamasis netapsiu vertas

[45] Aukščiausių pareigų Romos pilietis negalėjo užimti, nėjęs žemesnių. Tribūnatas – plebėjų tribūno pareigybė, buvo viena žemiausių pakopų. Pabuvus tribūnu, buvo galima siekti pretūros – pretoriaus, teisėtvarkos valdininko, valdžios. Toliau ėjo konsulatas – aukščiausios pareigos. Į visas pareigas buvo renkama vieneriems metams.

didesnių dovanų, o tik nevertas duotųjų. Aniems niekšams duota daugiau. Argi tai svarbu? Juk likimas taip retai sprendžia teisingai. Kasdien skundžiamės, kad nedorėliai laimingi. Aplenkusi kokio nenaudėlio laukelį, kruša dažnai išdaužo puikiausių vyrų javus. Kaip kitur, taip ir draugystėje kiekvienam tenka sava dalia.“ Nėra tokios visiškai tobulos geradarystės, kuriai piktybė negalėtų įgelti. Nėra ir tokios menkos, kurios palankus aiškinimas nepadidintų. Niekada netrūks skundų priežasčių, jei į geradarystes žvelgsi iš blogosios pusės.

XXIX. Žiūrėk, kokie neteisingi dieviškų dovanų vertintojai yra net kai kurie išminties skelbėjai. Skundžiasi, kad kūnų didumu neprilygstame drambliams, greitumu – elniams, lengvumu – paukščiams, veržlumu – jaučiams, kad žvėrių kailis tvirtesnis už mūsų odą, kad stirnų – gražesnis, meškų – tankesnis, bebrų – švelnesnis, kad šunys pranoksta mus uoslės jautrumu, ereliai – akių aštrumu, varnai – amžiaus trukme, daugybė gyvūnų – gebėjimu plaukioti. Ir nors gamta neleidžia kai kurioms savybėms sutapti toje pačioje būtybėje, pavyzdžiui, greitumui ir jėgai, šie šaukia, jog žmogui skriauda, kad jis nesudėtas iš įvairių skirtingų teigiamybių, kad neduota jam nei puikios, sutrikimų neįveikiamos sveikatos, nei ateities žinojimo. Vos susilaiko begėdiškai netvirtinę nekenčią gimties todėl, kad esame žemiau už dievus, kad jiems neprilygstame.

Daug verčiau yra stebėti šimtus milžiniškų geradarysčių ir dėkoti, kad jie leido mums užimti antrąją vietą šiame gražiausiame būste, kad pavedė valdyti visa, kas žemiška. Kas sulygins gyvūnus su mumis, jų valdovais? Kas mums neduota, ir negalėjo būti skirta. Todėl, neteisingas žmogaus dalios vertintojau, kas tu būtum, pagalvok, kiek daug mūsų Tėvas mums paskyrė, kokius už mus galingesnius gyvulius pajungėme, kokius greitus pavejame, pagalvok, kad virš visų mirtingų būtybių pakelta pasiruošusi kirsti mūsų ranka. Gavome tiek gerų ypatybių, tiek sugebėjimų, pagaliau, sielą, bet ką pasiekiančią tą

akimirką, kai atkreipia dėmesį, spartesnę už žvaigždes, numatančią jų kelius po daugelio amžių. Mums skirta devynios galybės vaisių, devynios galybės gėrybių, devynios galybės krūvomis stūksančių įvairiausių dalykų. Apeiki juos ir kadangi nerasi tokio daikto, kuriuo norėtumei būti, iš visų išsirink tik vieną savybę, kurios norėtumei dovanų. Teisingai įvertinęs gamtos maloningumą, tikrai prisipažinsi esąs jos numylėtinis. Taip yra: nemirtingieji dievai mus brangino ir brangina. Padėdami mus šalia savęs, parodė didžiausią pagarbą, kokia galėjo būti duota. Daug gavome, dar daugiau nepagavome.

XXX. Mielas Liberali, esu įsitikinęs, jog tai išdėstyti buvo būtina ir todėl, kad kalbant apie mažas geradarystes, reikėjo kažką pasakyti apie dideles, ir todėl, kad iš ten į kitur liejasi šios smerktinos ydos akiplėšiškumas. Kam nuoširdžiai padėkos, kokią dovaną vadins didele ar atlygintina didžiausias geradarystes paniekinęs žmogus?! Ar jausis skolingas už tai, kad išgelbėtas, kad kvėpuoja tas, kuris net drįsta neigti gavęs iš dievų kasdien jų palaikomą gyvybę? Taigi dėkingumo mokytojas gina ir žmones, ir dievus. Nors pastariesiems nieko nestinga, nors jie neturi troškimų, vis tiek privalome jiems dėkoti. Niekam netinka teisinti nedėkingumą negale ar neturtu ir kalbėti: „Ką man daryti ir kaip? Kada atsidėkosiu dievams, visų dalykų valdovams ir viešpačiams?“ Šykštuolis lengva atsidėkoja neišlaidaudamas, tinginys – nesidarbuodamas. Norėdamas atsidėkoti, tą pačią akimirką, kurią įsipareigoji, ir atsiskaitai su bet kuo, nes mielai priėmęs geradarystę žmogus jau atsilygino.

XXXI. Iš stoikų mokyklos paradoksų mažiausiai, mano nuomone, stebėtinas ar neįtikimas yra šis: žmogus atsilygina, mielai priimdamas geradarystę. Mat kadangi mes visa priskiriame sielai, išeina, jog kiekvienas padaro tiek, kiek nori. Kai pareigos jausmas, ištikimybė užsibrėžtiems nuostatams, teisingumas,

pagaliau, kiekviena kita dorybė yra tobulos, žmogus ir piršto nepajudinęs, vien noru gali atsidėkoti. Juk kiekvieną sykį pasiekęs numatytą tikslą, jis nusiskina uždirbtą vaisių. Koks geradario tikslas? Suteikti naudos tam, kuriam daro gera, ir malonumo. Jei jis pasiekė, ko norėjo, ir pas mane atėjo jo siela, atnešdama abipusį džiaugsmą, tai jis gavo, ko troško. Juk jis nenorėjo, kad jam kažkas būtų grąžinta. Arba tai buvo ne geradarystė, o prekyba.

Puikiai pavyko kelionė jūra, jei keleivis pasiekė numatytą uostą. Ietis įvykdė taiklios rankos pavestą užduotį, persmeigdama tai, į ką buvo taikytasi. Darantis gera nori, kad būtų priimta dėkingai. Jei priimama palankiai, tai jis gauna, ko norėjo. Bet jis tikėjosi tam tikro pelno! Tai nebuvo geradarystė. Svarbiausia pastarosios ypatybė yra negalvojimas apie grąžinimą. Dovaną priėmiau tokia širdimi, kokia buvo duota, taigi, atsilyginau. Priešingu atveju puikiausio dalyko sąlygos būtų blogiausios: norėdamas atsidėkoti, turėčiau priklausyti nuo likimo. Jei jam priešinantis negaliu kaip reikiant atsiliepti į geradarystę, tai sielai užtenka sielos. „Kaip čia išeina? Ar nedarysiu, ką tik galėsiu, kad atsilyginčiau, ar neieškosiu tinkamo laiko ir aplinkybių, ar netrokšiu pripildyti glėbį to, iš kurio kažką esu gavęs?“ Bet riesta būtų geradarystei, jei būtų neleista atsidėkoti ir tuščiomis rankomis.

XXXII. „Kas priėmė geradarystę, – sako jis, – nors ir nepaprastai dėkinga širdimi priėmė, dar savo pareigos neatliko, dar dalis skolos lieka. Panašiai išeina žaidžiant: sumanus ir stropus kamuolio gaudymas šį tą reiškia, bet geru žaidėju vadinamas tik gebantis mikliai ir laisvai paleisti sugautą sviedinį.“ Šis pavyzdys netinka. Kodėl? Todėl, kad šiuo atveju šlovė pelnoma kūno guvumu ir vikrumu, o ne siela. Turi atsiskleisti visybė to, apie ką sprendžiama iš akies. Tačiau vis tiek vadinsiu geru tą žaidėją, kuris sviedinį sugavo taip, kaip reikia, net jei metimas ir tapo uždelstas ne dėl jo kaltės. „Betgi, – sako jis, – nors

žaidėjo menui nieko neprikiši, nes vieną veiksmo dalį jis atliko, o neatliktąją gali atlikti, visas iš vieno žaidėjo metimo ir kito dalyvio metimo atgal susidedantis žaidimas negalės pasiekti pilnatvės.“ Nebenoriu ilgiau ginčytis, tarkime, jog taip yra, tegu ko nors trūksta žaidimui, bet ne žaidėjui. Panašiai ir mūsų aptariamame dalyke: kažko trūksta duotam daiktui, palyginti su kitu daiktu, bet ne sielai, įgijusiai sau lygią sielą ir pasiekusiai, ko norėjo.

XXXIII. Jis padarė man gera, aš priėmiau taip, kaip jis pats norėjo, kad būtų priimta. Jis turi, ko siekė. Tai buvo vienintelis jo siekimas; taigi aš atsidėkojau. Po to jam lieka galimybė manimi naudotis ir tam tikra nauda iš dėkingo žmogaus; tai ne neįvykdytos pareigos likusi dalis, bet priedas prie įvykdytosios. Fidijus padaro statulą. Vienoks yra meno vaisius, kitoks – amato. Meno tikslas yra padaryti, amato – padaryti, gaunant naudos. Fidijus užbaigė statulą, net jei jos ir nepardavė. Trigubas yra jo darbo vaisius: vienas – pabaigto darbo teikiamas vidinis žinojimas, kitas – šlovė, trečias – pelningumas. Jį atneš arba padėka, arba pardavimas, arba kokia kita nauda. Panašiai pirmas geradarystės vaisius yra vidinis žinojimas. Jį nuskina tas, kuris įteikė savo dovaną tam, kam norėjo. Antras ir trečias yra šlovė ir tie dalykai, kurie gali būti pasiūlyti atsilyginant. Taigi kai geradarystė priimama maloniai, jos teikėjas tuo pačiu jau gauna padėką, bet dar ne atlygį. Taigi lieku skolingas tai, kas yra už geradarystės ribų, o patį gerą darbą užbaigiau, gražiai jį priimdamas.

XXXIV. „Kaip čia išeina? – sako jis, – ar jis atsidėkojo, nieko nedarydamas?“ Pirmiausia, jis darė: gerai širdžiai atsakė gerumu, kaip draugams būdinga, išlaikydamas lygybę. Antra, vienaip atmokama geradarystė, kitaip – skola. Nelauk, neregėsi mokamųjų, čia vyksta širdžių sandoris.

Mano kalba neatrodys griežta, nors ji pirmiausia grumiasi su tavo nuomone,

tau perėmus mano nuostatą ir pagalvojus, jog daiktų yra daugiau, negu žodžių. Devynios galybės daiktų neturi pavadinimų, juos vadiname ne savo, bet svetimais, iš kitų kalbų ar daiktų paimtais vardais. Žodžiu „koja“ vadiname ir savo koją, ir lovos, ir burės stiebą, ir eilutės pėdą. Šuo – ir medžioklinis, ir jūros šuo, ir žvaigždynas. Stokodami žodžių kiekvienam atskiram daiktui pavadinti, kai reikia, skolinamės. Drąsa yra akivaizdžius pavojus niekinanti dorybė arba mokėjimas pavojus atremti, sutikti, iškviesti. Tačiau sakome ir gladiatorių esant drąsų vyrą, ir prasčiausią vergą, beprotiškos narsos pastūmėtą paniekinti mirtį. Taupumas yra mokėjimas išvengti nereikalingų išlaidų arba menas saikingai naudotis šeimos turtu. Tačiau nepaprastai taupiu vadiname ir menkos, susivaržiusios sielos žmogų, o juk begalinė erdvė driekiasi tarp saiko ir šykštavimo. Jie skirtingos prigimties, bet dėl kalbos skurdumo ir vieną, ir kitą vadiname taupiu, kaip ir drąsiu vadinamas ir sąmoningai žvelgiantis iš aukšto į visus atsitiktinumus, ir nesąmoningai išbėgantis prieš pavojus žmogus. Taip ir geradarystė yra, kaip sakėme, ir gera darymo veiksmas ir tai, kas tą veiksmą atliekant suteikiama, pavyzdžiui, pinigai, namas, preteksta.[46] Abu dalykai vadinami vienu vardu, o jų esmė ir reikšmė toli gražu ne ta pati.

XXXV. Taigi sutelkęs dėmesį, suprasi, kad aš nesakau nieko, kas kėsintųsi išstumti tavo nuomonę. Veiksmu užsibaigiančiai geradarystei atsidėkota, nuoširdžiai ją priimant. Kitos, susijusios su daiktu, dar neatlyginome, bet norėsime atlyginti. Norui atsimokėjome noru, už daiktą liekame skolingi daiktu. Taigi nors sakome, jog maloniai priėmęs geradarystę žmogus jau atsidėkojo, tačiau liepiame ir padovanoti kokį nors panašų į gautą daiktą.

[46] Preteksta – toga raudonais apvadais. Ją dėvėti galėjo tik aukštesnieji valdininkai: pretoriai ir konsulai. Tad čia žodis pavartotas metaforiškai: preteksta reiškia aukštas pareigas.

Kai kurie mūsų teiginiai purtosi įprastinių nuomonių, bet paskui kitu keliu prie jų sugrįžta. Sakome, jog skriauda išminčiaus nepaliečia, tačiau jam smogęs kumščiu mušeika bus nubaustas už skriaudą. Sakome, jog pamišėlis negali turėti nuosavybės, tačiau iš pamišėlio nugvelbęs kokį nors daiktą ilgapirštis bus baudžiamas už vagystę. Teigiame, kad visi eina iš proto, bet visų negydome čemeriu; net tiems, kuriuos laikome bepročiais, leidžiame balsuoti ir turėti kitų teisių. Panašiai sakome, jog širdingai priėmęs geradarystę žmogus atsidėkojo, bet vis tiek paliekame jį dar esant skolingą ir, nepaisant pareikštos padėkos, dar dėkosiant. Tai raginimas, o ne atkalbinėjimas nuo geradarystės. Nebijokime geradarysčių, nepristikime dvasios lyg po nepakeliama našta. „Man dovanota turto, apginta garbė, panaikinta nešlovė, išgelbėta gyvybė ir už gyvybę svarbesnė laisvė. Kaip įstengsiu atsilyginti? Kada ateis toji diena, kai jam galėsiu parodyti savo sielą?" Tai toji pati diena, kai jis parodė savo. Priimk geradarystę, apkabink ją, džiaukis ne tuo, ką esi gavęs, bet ką atiduodi ir ką dar lieki skolingas. Nepatek į didelį pavojų, neleisk, kad atsitiktinumas tave padarytų nedėkingą. Nedėstysiu sunkumų, idant neprarastum dvasios, idant nepristigtum jėgų, belaukdamas vargų ir ilgos priklausomybės. Nesiunčiu tavęs į ateitį, kalbėkime apie šią dieną. Niekuomet neatsidėkosi, jei tuojau pat nepasijusi dėkingas. Taigi, ką privalai daryti? Dabar nereikia griebtis ginklų, bet galbūt vėliau reikės; dabar nereikia leistis į jūra, bet gal net vėtrai grasinant teks atrišti laivą. Nori atsilyginti už geradarystę? Maloniai ją priimk. Atsidėkojai ne tam, kad būtum įsitikinęs, jog užsimokėjai, o tam, kad ramiau jaustumeisi, likęs skolingas.

# TREČIA KNYGA

I. Neatsidėkoti už geradarystes ir iš tiesų yra gėda, ir visi taip mano, Ebucijau Liberali. Todėl net nedėkingieji skundžiasi nedėkingaisiais. Ši visiems nepatinkanti yda taip įsišaknijusi ir taip viskas apvirtę aukštyn kojomis, kad kai kurie žmonės tampa priešais ne po geradarystės suteikimo, bet dėl geradarystės. Neneigiu, kad kai kam taip atsitinka dėl ydingos prigimties, tačiau daugumai todėl, kad įsiterpęs laikas pasivogė atmintį. Mat švieži, žydintys įspūdžiai laikui bėgant nusidėvi. Žinau, mes abu dėl to ginčijomės. Tu vadinai tokius žmones ne nedėkingais, o užuomaršomis, tarytum nedėkingąjį pateisintų pati jį tokį daranti aplinkybė arba dėl to, kad taip kažkam atsitiko, žmogus netampa nedėkingas, nors taip atsitikti gali tik nedėkingam.

Nedėkingųjų esama daugelio rūšių, kaip ir vagių, kaip žmogžudžių. Jų kaltė vienoda, tačiau didžiulė atvejų įvairovė. Nedėkingas tas, kuris neigia gavęs geradarystę, nors iš tiesų gavo. Nedėkingas yra tas, kuris slepia, nedėkingas tas, kuris neatsilygina, o visų nedėkingiausias tas, kuris užmiršta. Mat pirmieji net ir neatsilygindami vis dėlto jaučiasi esą skolingi, negrynoje sąžinėje lieka slypinčių jiems suteiktų patarnavimų pėdsakų. Kokia nors priežastis gali pastūmėti juos kada nors atsidėkoti: gal gėda paskatins, gal netikėtas garbingo dalyko troškimas, paprastai kartais išaugantis ir nedorose širdyse, gal pakvies patogi proga. Anas, kuriam geradarystė visiškai išgaravo iš galvos, niekada nebegalės atsidėkoti. Ar tu blogesniu vadini tą, kuriam pristigo dėkingumo, ar tą, kuriam dar ir atminties? Nesveikos akys bijo šviesos, aklos – nemato; savo tėvų nemylėti – nedora, o nepripažinti – beprotybė.

II. Ar esama nedėkingesnio už visiškai atidėjusį, visiškai atmetusį tai, kas privalėjo būti laikoma svarbiausioje širdies vietoje ir nuolatos prisimenama, pasirinkusį nežinojimą žmogų? Aišku, kad nedažnai galvojo apie atsilyginimą tas, į kurio širdį įsliuogė užmarštis. Pagaliau norint atsilyginti, reikia ir ryžto, ir laiko, ir galimybės, ir likimo pritarimo, o nepamirštąs padėkoja be išlaidų. Nepanorėjęs suteikti to, kam nereikia nei darbo, nei turto, nei sėkmės, neturi jokio pasiteisinimo. Niekuomet nepanoro būti dėkingas tas, kuris geradarystę nusviedė taip toli, jog net pats nebemato. Kasdien naudojamiems ir čiupinėjamiems daiktams negresia pavojus apsitraukti apnašomis, o paslėpti nuo mūsų akių, nekilojami ir nereikalingi prisirenka dėl ilgo gulėjimo susikaupiančių nešvarumų. Taip ir dažno galvojimo lavinami ir atnaujinami įvykiai niekuomet neišdyla iš atminties. Ji nepraranda nieko, išskyrus tai, į ką pažvelgia retai.

III. Be šios priežasties, esama ir kitų, išraunančių iš mūsų širdies kadaise mums padarytas dideles paslaugas. Pirma ir svarbiausia – vis naujų troškimų apimti žiūrime ne ką jau turime, bet ko siekiame. Dėmesys sutelktas į tai, ko norima, o kas namuose guli – per prasta. Išeina taip: kai naujenybių troškimas padaro gautą daiktą nereikšmingą, tada ir jo įteikėjas nustojamas vertinti. Mylėjome žmogų ir gerbėme, ir skelbėme jį padėjus mūsų dabartinės būklės pamatą tol, kol mums patiko tai, ką įgijome. Paskui ėmėme žavėtis kitais dalykais ir puolėme jų siekti, nes daug turėdami mirtingieji trokšta dar daugiau. Beregint pranyko visa, ką seniau vadinome geradaryste; matome ne tai, kuo pralenkėme kitus, bet vien tai, ką likimas teikia einantiems priekyje mūsų.

Žmogus negali vienu kartu ir pavydėti, ir dėkoti, nes pavydas yra vaitojančio ir liūdinčio savybė, padėka – besidžiaugiančio. Be to, kadangi niekas iš mūsų nepažįsta kito laiko, išskyrus kuo spėriausiai bėgantį, retas atkreipia dėmesį į praeitį. Išeina, kad mokytojai ir jų geradarystės pranyksta iš atminties, nes

paliekame vaikystę. Išeina, kad pradingsta visa, kas buvo sukaupta jaunystėje, nes jos pačios niekuomet neatsimename. Visa, kas buvo, žmonės laiko ne praeitimi, o pražūtimi, todėl į ateitį žvelgiančiųjų atmintis yra nepatvari.

IV. Šioje vietoje reikia paminėti Epikūrą. Jis nuolatos skundžiasi, kad esame nedėkingi praeičiai, nes neprisimename gautų gėrybių ir nepriskiriame jų prie malonumų, tuo tarpu tikriausias yra tas malonumas, kurio neįmanoma išplėšti. Gera dabartis dar nėra visiškai saugi: gali kas nors atsitikti, ateitis – svyruojanti ir netvirta, saugiai tepadėta tik tai, kas praėjo. Kaip gali būti dėkingas už geradarystę visą gyvenimą prašokinėjęs tarp dabarties ir ateities žmogus?! Atmintis daro žmogų dėkingą, o kai vilčiai suteikiami kalnai, atminčiai telieka tik trupinėlis.

V. Mielas Liberali, žinok, jog kai kurie vieną sykį sutikti dalykai įstringa, o kai kurių neužtenka išmokti, mat jų žinojimas pradingsta, jei nepakartojama. Turiu omenyje geometriją ir dangaus kūnų keliones bei kitus dėl plonybių greitai išslystančius iš atminties dalykus. Taip ir kai kurių geradarysčių didybė neleidžia jų išmesti iš galvos, o kitos, mažesnės, bet skaitlingos ir įvairiu laiku suteiktos, išdulka, nes, kaip sakiau, nei po to prie jų grįžtame, nei noriai atsimename, ką kam esame skolingi.

Paklausyk prašytojų balsų: kiekvienas tvirtina, jog atminimas gyvens jo širdyje, kiekvienas skelbiasi esąs atsidavęs bei pasišventęs ir randa nuolankių įsipareigojimo žodžių. Netrukus tie patys žmonės vengia ankstesnių žodžių tarsi nešvarių ir nelaisvų, o paskui ateina ten, kur, mano nuomone, gali ateiti tik niekšas ir nedėkingasis – į užmiršimą. Užuomarša yra toks nedėkingas, kad nedėkingas atrodo ir tas, kuriam toptelėjo į galvą daryti gera.

VI. Kyla klausimas, ar ši tokia nepakenčiama yda turi likti nenubausta, ar ir tarp piliečių taikytinas tas įstatymas, kuris sutinkamas mokyklose:[47] nedėkingajam paskiriamas visiems atrodantis teisingas ieškinys? „Kodėl gi ne? Juk miestai miestams priekaištauja dėl to, ką yra suteikę, ir iš ainių reikalauja vykdyti protėvių įsipareigojimus." Mūsų protėviai, nepaprastai didūs vyrai, atsiimdavo tik iš priešų, o geradarystes ir skirdavo didžiadvasiškai, ir prarasdavo. Išskyrus makedonų tautą, niekur nebuvo jokio ieškinio prieš nedėkingąjį. Tai didelis įrodymas, kad jo ir nereikėjo, nes visi sutartinai esame prieš bet kokią piktadarystę. Žmogžudžiams, nuodytojams, tėvažudžiams, tikėjimų įžeidėjams įvairiose vietose taikomos skirtingos bausmės, bet vis tiek kokia nors yra, o šis nepaprastai dažnas nusikaltimas niekur nebaudžiamas, visur tik peikiamas. Jo neatleidžiame, bet kadangi sunku vertinti neaiškų dalyką, baudžiame tik neapykanta ir paliekame tarp tų, kurie siunčiami dievų teismui.

VII. Man ateina į galvą daug pagrįstų teiginių, kodėl šiam nusikaltimui nereikia įstatymo. Pirmiausia, kai skelbiamas ieškinys tarsi tam tikrai nuomos ar paskolos pinigų sumai išieškoti, žūva geriausia geradarystės dalis. Geradarystėje tai ir yra gražiausia, kad davėme kaip prarasiantys, kad viską pavedėme gaunančiųjų sprendimui. Jei aš jį traukiu atsakomybėn, jei šaukiu į teismą, pasidaro ne geradarystė, o paskola. Antra, nors atsidėkojimas – labai garbingas dalykas, įgijęs būtinybės požymių, jis nustoja būti garbingas. Tokiu atveju atsidėkojantis žmogus bus ne daugiau giriamas už grąžinusį užstatą ar atidavusį skolą be teismo įsikišimo. Taip sugadiname du dalykus, už kuriuos žmogaus gyvenime nėra nieko gražesnio: dėkingą žmogų ir geradarystę. Kas gi didinga tuomet, kai geradarystė ne suteikiama, o išnuomojama, ar tuomet,

[47] Turimos galvoje retorikos mokyklų pratybų kalbos.

kai už ją atsilyginama ne todėl, kad to norima, bet kad būtina? Nėra ko girtis dėkingumu, jei pavojinga būti nedėkingam. Pridėk dar tai, kad priėmus tokį įstatymą vargu ar užteks teismų. Ar atsiras nekelsiantis bylos žmogus? Ar atsiras toks, su kuriuo nebus bylinėjamasi? Visi labai padidina savo reikalus, visi išpučia net trupinius, atiduotus kitiems. Be to, teismo tyrimui skirti dalykai gali būti apriboti ir neduoda teisėjui nevaržomos laisvės. Todėl atrodo, kad geresnė padėtis, kai į teisėją kreipiamasi kaip į trečiąjį asmenį, nes tikrąjį teisėją varžo formulė,[48] nubrėžianti tam tikras ribas, kurių jis negali peržengti. Laisva ir jokių pančių nesurišta trečiųjų teismo teisėjo sąžinė gali ir ką nors nuimti, ir pridėti, ir pareikšti nuosprendį ne taip, kaip pataria įstatymai ir teisė, bet kaip skatina žmoniškumas ar gailestingumas. Ieškinys dėl nedėkingumo nesuriš teisėjo, bet suteiks laisvą veiklos sritį. Mat neaišku, kas yra geradarystė. Paskui, – kokio ji didumo. Tai priklauso nuo to, ar teisėjas aiškina palankiai, ar ne.

Joks įstatymas neatskleidžia, kas yra nedėkingasis. Juk dažnai ir sugrąžinęs gautą žmogus esti nedėkingas, ir nesugrąžinęs – dėkingas. Dėl kai kurių dalykų ir nepatyręs teisėjas gali nuleisti lentelę,[49] kai reikia paskelbti, ar įvykdyta, ar neįvykdyta, kai prieštaras panaikina pateikti laidavimai, kai besiginčijančius teisia blaivus protas. Tačiau kai reikia įsikišti širdžiai, kai ginčijamasi dėl to, ką tik viena išmintis tegali nutarti, negalima imti iš atrinktųjų minios teisėjo, kurio vardą baltojoje lentoje užrašė cenzas ir priklausomybė raitelių luomui.[50]

[48] Formulė – trumpas raštiškas pretoriaus nurodymas teisėjui, kokioms faktinėms ir juridinėms aplinkybėms esant, jis turi nuteisti ar išteisinti atsakovą.

[49] Nuo tribunolu vadinamo paaukštinimo paduoti žemiau stovintiems bylos dalyviams ant vaškuotos lentelės užrašytą nuosprendį.

[50] Teisėjai buvo raitelių luomo vyrai. Jie galėjo priklausyti tam luomui, atitikdami tam tikrus cenzo (turtinės padėties) reikalavimus. Ant plonu tinku padengtų ir nubaltintų lentų buvo surašomi ir viešai išstatomi teisėjų sąrašai.

VIII. Taigi ne dalykas pasirodė esąs netinkamas kreiptis į teisėją, bet neradome ganėtinai tinkamo teisėjo. Tuo nesistebėsi, išgvildenęs, kiek sunkumų turės kiekvienas, užsipuolęs tokį kaltinamąjį. Vienas padovanojo krūvą pinigų, bet jis turtingas, bet išlaidų nepajus. Padovanojo ir kitas, bet jis praras visą tėvoniją. Suma ta pati, geradarystė – ne tokia pat. Pridurk dar štai ką: šis užmokėjo pinigus už nuteistąjį skolininką, bet juos atsinešė iš namų. Anas davė tiek pat, bet paėmė skolon arba išprašė, smarkiai įsipareigodamas. Ar tu vienodai vertini ir tą, kuriam lengva būti dosniam geradariui ir aną, kuris ėmė skolon, idant duotų? Kartais svarbu laikas, o ne suma. Geradarystė yra ir padovanotas derlingas sklypas duonos stygiui padengti, geradarystė yra ir vienas duonos kepalėlis badmečiu. Geradarystė yra dovanoti kraštai su didelėmis laivuojamomis upėmis, geradarystė yra ir šaltinio parodymas karščiuojantiems nuo troškulio, vos bekvėpuojantiems sausomis gerklomis žmonėms. Kas palygins šiuos dalykus? Kas pasvers? Sunku paskelbti ne dalyko, o dalyko esmės žiūrintį nuosprendį. Nors tai tas pat, bet kitaip duota sveria ne tiek pat. Jis padarė man gera, bet nenoriai, bet skundėsi daręs, bet žvelgė į mane išdidžiau, negu paprastai, bet padarė per vėlai, daugiau būtų buvę naudos, jei iš karto būtų atsisakęs. Kaip teisėjui visa tai vertinti, jei ir kalba, ir abejonė, ir veido išraiška kartais išardo dėkingumą už nuopelną?

IX. Kodėl kai kurie dalykai vadinami geradarystėmis dėl to, kad yra pernelyg geidžiami, o kai kurie negauna šio paplitusio antspaudo, bet yra didesni, net jei atrodo esą prastesni? Tu vadini geradaryste galingos tautos pilietybės dovanojimą, pasodinimą keturiolikoje eilių[51] ir kaltinamojo apgynimą baudžiamojoje byloje? O kas yra naudingas patarimas? Kas yra į piktadarystę

[51] Teatre pirmosios keturiolika eilių buvo skirtos raitelių luomo vyrams.

besiveržiančio žmogaus sulaikymas? Išmušimas kardo iš ketinančio numirti rankos? Veiksmingomis priemonėmis sugrąžinimas į gyvenimą gedinčio ir pasiryžusio sekti paskui tuos, kurių sielvartauja? Kas yra sėdėjimas prie ligonio, maitinimas tinkamu laiku tada, kai jo sveikata ir gyvybė priklauso nuo akimirkos veiksmų, gaivinimas vynu silpstančio pulso, gydytojo atvedimas mirštančiam? Kas tai įvertins? Kas įsakys vienas geradarystes matuoti kitomis, visiškai skirtingomis geradarystėmis? „Padovanojau tau namą." O aš perspėjau tave, kad tavasis sugrius. „Daviau tau turto." O aš – lentą, sudužus laivui. „Grūmiausi už tave ir buvau sužeistas." O aš tylėdamas išgelbėjau tau gyvybę. Kai geradarystės skirtingai teikiamos ir skirtingai atlyginamos, sunku jas sulyginti.

X. Be to, geradarystės sugrąžinimui nepaskiriama diena, kaip paskolintiems pinigams. Todėl gali atsilyginti ir tas, kuris dar neatsilygino. Nagi pasakyk, po kiek laiko turime priekaištauti nedėkingajam? Didžiausios geradarystės nesileidžia apžiūrimos, dažniausiai jos slypi tyliame dviejų žmonių žinojime. Ar turime įvesti reikalavimą neteikti geradarysčių be liudininkų? Pagaliau, kokią bausmę nustatysime nedėkingiesiems? Ar visiems vieną, nors geradarystės nevienodos? Ar nelygią, didesnę ar mažesnę pagal geradarystės didumą? Deja, įvertinama bus pinigais, o ką daryti su kai kuriomis gyvybei prilygstančiomis ir už gyvybę brangesnėmis geradarystėmis? Kokią bausmę skelbti už jų nepaisymą? Mažesnę už geradarystę? Tai būtų neteisinga. Prilygstančią jai, reikalaujančią galvos? Ar gali būti nežmoniškesnis dalykas už kruviną geradarystės pabaigą?!

XI. „Tėvams, – sako jis, – duota kai kurių pranašumų. Kaip jie išskiriami iš bendros tvarkos, taip turi būti padaryta ir su geradariais." Tėvų padėtį padarėme šventą todėl, kad vaikų auginimas teikia naudos. Reikėjo paraginti imtis šio darbo nežinia kokio likimo sulauksiančius žmones. Negalima buvo jiems sakyti

taip, kaip geradariams: „Teikdamas geradarystę, rinkis žmones. Jei apsigavai, tai skųskis tik savimi. Paremk vertąjį." Vaikų augintojai taip nesprendžia, čia reikalo esmė – įžadas auginti. Kad ramiau sutiktų savo dalią, reikėjo jiems suteikti tam tikrą valdžią.[52] Toliau. Tėvų būklė kitokia ir dėl to, kad jie ir darė vaikams gera, ir daro, ir darys, ir nėra pavojaus, kad sumeluos, sakydami padarę gera. Kitais atvejais reikia žiūrėti ne tik to, ar atsilyginta geradariams, bet ir to, ar jie padarė gera. Tėvų nuopelnai aiškūs, ir kadangi jaunuomenei naudinga būti valdomai, davėme jai tarsi namų magistratus, kad ją prižiūrėtų. Toliau. Visų tėvų pareiga viena ir gali būti vienu sykiu įvertinta. Kitos geradarystės skirtingos, įvairios, be galo nutolusios vienos nuo kitų. Viena taisyklė jų neapima, ir teisingiau būtų viską palikti taip, kaip yra, negu viską lyginti.

XII. Kai kas brangiai kainuoja geradariams, kai kas svarbu gaunantiems, bet veltui atsieina skiriantiems. Kai kas duota draugams, kai kas – nepažįstamiems. Net jei skiriama tas pats, daugiau vertės turi daiktas, skiriamas tam, su kuriuo susipažįsti, teikdamas geradarystę. Vienas paskyrė pagalbos, kitas – žmogų puošiančių pareigybių, trečias – paguodos. Rasi tokį, kuris mano, jog nėra nieko malonesnio, nieko didesnio, kaip nelaimę atremiančio žmogaus pagalba. Antra vertus, rasi ir tokį, kuris labiau norės, kad būtų paremiamas jo orumas, o ne saugumas. Esama ir tokio, kuris jausis daugiau skolingas jį apsaugojusiam, o ne garbės suteikusiam asmeniui.

Be to, visi tie dalykai bus didesni ar mažesni, destis, ar ten, ar čia kryps teisėjo siela. Be to, kreditorių renkuosi pats, o geradarystę dažnai gaunu iš to, iš kurio nenoriu, o kartais tampu įpareigojamas net ir nežinodamas. Kaip pasielgsi? Ar vadinsi nedėkingu tą, kuriam geradarystė paskirta nežiniomis, ir jei

[52] Romoje šeimynos tėvas turėjo gyvybės ir mirties teisę į vaikus ir vergus.

jis būtų žinojęs, būtų jos neėmęs? Juk nevadinsi nedėkingu žmogaus, neatsilyginusio už bet kokiu būdu gauta gera. Kažkas padarė man gera, bet vėliau nuskriaudė. Ar už vieną paslaugą turiu kentėti visas skriaudas, ar išeina, kad aš jam atsilyginau, nes jis savo geradarystę panaikino po jos ėjusia skriauda? Kaip pagaliau įvertinsi, ar čia daugiau dovanos, ar įžeidimo? Dienos man neužteks, bandant išskaičiuoti visus sunkumus.

XIII. „Atbaidome nuo darymo gera, – sako jis, – neišreikalaudami padėkos ir nenubausdami išsiginančių, kad gavo." Tačiau tegul tau dingtelės ir priešinga mintis: žmonės daug nerangiau priims geradarystę, jei grės būsimo teismo pavojus, jei teks nerimastauti dėl savo nekaltumo. Toliau. Dėl to ir mes patys nerangiau darysime gera. Nenorinčiam nėra malonu duoti, bet žmogus, kurį gerumas ir paties dalyko gražumas kviečia daryti gera, net mieliau skirs tik savo noru įsipareigojantiems. Mat stropiai apsaugotos pareigos šlovė esti mažesnė.

XIV. Toliau. Tada geradarysčių bus mažiau, bet tikresnių. Kas čia bloga, jei suvaldomas geradarysčių nutrūktgalviškumas? Neparašiusieji šį dalyką apibrėžiančio įstatymo siekė, kad dovanotume apdairiau, kad apdairiau pasirinktume tuos, kuriems tenka mūsų paslaugos. Dar ir dar kartą apsižvalgyk, kam skiri, ir nebus jokio ieškinio, jokios atgavimo bylos. Klysti, manydamas teisėją tau padėsiant. Joks įstatymas neatstatys buvusios būklės, žiūrėk vien gaunančiojo patikimumo. Tik šitaip geradarystės išlaiko reikšmę ir didybę. Suterši jas, padarydamas teismo ginčų medžiaga.

Labai teisingas yra pirmutinis visų tautų teisės teiginys: „Grąžink, ką esi skolingas." Tačiau darant gera, labai gėdingai skamba „grąžink." Kaip? Ar jis grąžins gyvybę? Juk už ją yra skolingas. Orumą? Saugumą? Sveikatą? Didieji dalykai negali būti sugrąžinti. „Arba grąžink, – sako jis, – kitą tos pačios vertės

daiktą." Jau sakiau, kad padarydami iš geradarystės prekę, sužlugdysime šio didelio dalyko grožį. Nereikia sieloje kurstyti godumo, skundų, nesantaikos. Ji savaime į tai linkusi. Kiek galėdami priešinkimės ir užgniaužkime bet kokią progą reikalauti atlyginimo.

XV. O, kad galėtume įtikinti, jog pasiskolinti pinigai gauti tik iš norinčio jų duoti! O, kad nereikėtų įpareigojančių pirkėjo pasižadėjimų pardavėjui, kad sutartys bei susitarimai nebūtų saugomi antspaudų, kad juos verčiau sergėtų ištikimybė duotajam žodžiui ir teisingumą gerbianti siela! Bet žmonės pasirinko ne tai, kas geriausia, o kas būtina, ir labiau linkę priversti vykdyti žodį, o ne laukti. Kviečiami abiejų pusių liudytojai. Vienas po tarpininkų bylos vardus įtraukia į daugelį sąrašų, kitas, nepatenkintas apklausinėjimu, rankoje laiko kaltinamojo parašytą raštelį. Tai šlykštus žmonių giminės klastingumo ir visuotinio niekšiškumo pripažinimas! Labiau pasitikima mūsų antspaudais, negu sielomis. Kam kviečiami šie gerbiami vyrai? Kam jie spaudžia savo ženklus?[53] Žinoma, tam, kad jis neneigtų gavęs tai, ką gauna. Ar šiuos vyrus laikai nesugadintais teisybės gynėjais? Bet juk jiems patiems tučtuojau bus paskolinta pinigų lygiai tokiu pat būdu. Ar ne garbingiau būti apgautam vieno, negu bijoti visų žodžio sulaužymo? Šykštumui tik to vieno ir testinga: kad ir gera nedarytume be laiduotojo. Taurios ir kilnios sielos ypatybė yra siekimas padėti, teikti naudos. Darantis gera mėgdžioja dievus, siekiantis atlyginimo – palūkininkus. Kodėl gi, trokšdami apginti, geradarius varome į menkystų minią?

[53] Dauguma romėnų turėjo žiedą su akutėje išraižytu tam tikru vaizdu ar ženklu. Tas raižinys buvo asmeninis kiekvieno antspaudas. Liudytojai įvairius dokumentus patvirtindavo vaškuotoje lentelėje po dokumento tekstu prispausdami žiedą. Antspaudas atstojo šiuolaikinį parašą.

XVI. „Daug, – sako jis, – pasirodys nedėkingų, jei nebus numatyta ieškinio prieš nedėkingumą.“ Ne, net mažiau, nes geradarystės bus teikiamos atidžiau pasirenkant. Be to, neverta visiems žinoti, kokia aibė nedėkingųjų. Daugybė nusidėjėlių priverstų išnykti gėdą, nustotų būti peikiami visuotiniai šmeižtai. Ar rausta dėl skyrybų kokia moteris, kai žymios ir kilmingos matronos skaičiuoja savo metus ne pagal konsulus,[54] o pagal vyrus ir pameta juos, kad vėl susituoktų, išteka, kad išsiskirtų? Tol buvo to bijoma, kol retai pasitaikydavo. Kadangi dabar laikraštis[55] kasdien pilnas skyrybų, daroma tai, apie ką dažnai girdima. Ar nors kiek gėdijamasi dėl paleistuvystės, kai prieita iki to, kad kiekviena laiko vyrą tik tam, kad pakurstytų meilužį? Skaistybė tapo negražumo įrodymu. Kur rasi tokią vargšę, tokią menką, kuriai užteks poros meilužių, kai kiekvienam paskiriama valanda? Visiems neužtektų dienos, jei pas vieną nebūtų nunešama neštuvais, jei pas kitą nepasiliktų. Nepakenčiama ir senoviška toji, kuri nežino, jog vieno meilužio turėjimas vadinamas santuoka. Kaip šių nusižengimų gėda išgaravo, plačiau jiems pasklidus, taip daugiau ir didesnių nedėkingųjų padarysi, leidęs jiems susiskaičiuoti.

XVII. „Kaip čia išeina? Ar nedėkingasis nebus nubaustas?“ O kaip išeina, ar liks nenubaustas nedorėlis? Ar liks nenubaustas piktadarys? Šykštuolis? Savivaliautojas? Kraugerys? Ar manai, jog jie nenubausti, būdami nekenčiami, ar žinai sunkesnę bausmę už visuotinę neapykantą? Bausmė ištinka tuomet,

[54] Romėnai rinkdavo du konsulus vieneriems metams ir puikiai žinojo, kas po ko konsulavo. Tad metus jie nurodydavo, pasakydami konsulų vardus. Pvz., sakydavo: „Augustas gimė, Ciceronui ir Antonijui konsulaujant.“

[55] Romėnai turėjo laikraštį, pavadintą „Kasdieninės Romos žinios“. Jį leisti pradėjo Gajus Julijus Cezaris.

kai jie nedrįsta iš nieko priimti geradarystės, kai nedrįsta niekam daryti gera, kai visų žvilgsniai smerkia ar atrodo smerkią, kai netenkama gražiausio ir saldžiausio dalyko suvokimo.

Gal vadini nelaimingu tą, kuris stokoja akių aštrumo, kuriam liga užgulė ausis, o nevadini vargšu to, kuris neteko geradarysčių pojūčio? Jis bijo nedėkingumo liudininkų dievų, jį degina ir smaugia sąžinė dėl pasisavintos geradarystės, pagaliau, pati ši bausmė yra ganėtinai didelė, nes, kaip sakiau, jis nepajunta smagiausio dalyko vaisiaus. Kas džiaugiasi gavęs, tas mėgaujasi vienodu, nuolatiniu malonumu ir šviečia kaip saulė, žvelgdamas ne į daiktą, o į geradario sielą. Dėkingą žmogų geradarystė visada džiugina, nedėkingą – vieną sykį. Palyginkime vieno ir kito gyvenimą. Vienas – liūdnas ir nerimastingas, koks paprastai esti skolos neigėjas ir klastūnas, jis negerbia nei tėvų taip, kaip dera, nei auklėtojo, nei mokytojų. Antrasis linksmas ir smagus laukia progos atsidėkoti ir iš to paties jausmo semiasi didelio džiaugsmo. Jis žiūri ne kaip netesėti pareigos, bet kaip apsčiau ir gausiau atsiliepti ne tik į tėvų ir draugų, bet ir į menkesnių asmenų darbus. Net jei jam gera padarė vergas, vertina, ne iš ko, bet ką gavo.

XVIII. Tačiau kai kurie, pavyzdžiui, Hekatonas, klausia, ar vergas šeimininkui gali padaryti gera. Esama tokių, kurie suskirsto taip: viena yra geradarystės, kita – pareigos, trečia – tarnyba. Geradarystė yra tai, ką teikia svetimas (svetimas yra tas, kuris gali nuo jos išsisukti, neužsitraukdamas priekaišto). Pareiga saisto sūnų, žmoną, tuos asmenis, kuriuos skatina ir verčia padėti būtinybė. Tarnyba saisto vergą, šio padėtis verčia visų jo teikiamų paslaugų nelaikyti viršesniojo skola. Be to, teigiantieji, jog vergas negali šeimininkui padaryti gera, neišmano žmonių teisės. Juk svarbu, kokios sielos geradarys, o ne kokios padėties.

Dorybė niekam nėra uždrausta, visiems atvira, visus prisileidžia, visus kviečia: ir kilminguosius, ir atleistinius, ir vergus, ir karalius, ir tremtinius. Ji nesirenka namų ar cenzo,[56] ji tenkinasi grynu žmogumi. Kas saugotų nuo netikėtų negandų, kokią didybę siela galėtų sau pažadėti, jei likimas išguitų tikrąją dorybę? Pripažindami, jog vergas nedaro gera šeimininkui, turime pripažinti, jog niekas nedaro gera karaliui, jog karys nedaro gera karvedžiui. Ar svarbu, kas kokią valdžią turi, kai tai – aukščiausioji valdžia? Mat jei vergo pasitarnavimą geradaryste pavadinti kliudo jo nelaisvumas ir baimė dėl galvos, ta pati priežastis kliudys tam, kas tarnauja karaliui ar karvedžiui, nes jie turi tokią pat, tik kitaip pavadintą teisę. Tačiau juk ir karaliams, ir karvedžiams padaroma gera. Vadinasi, ir šeimininkams taip pat. Vergas gali būti teisingas, narsus, didžiadvasis. Taigi ir geradarystę gali suteikti, nes tai – dorybės sritis. Vergai šeimininkams gali suteikti didelę geradarystę: jie dažnai jiems padovanoja juos pačius.

XIX. Nėra abejonės, kad vergas gali bet kam padaryti gera. Tai kodėl negalėtų savo šeimininkui? „Kadangi, – sako jis, – davęs šeimininkui pinigų, vergas negali būti jo kreditorius. Išeitų, kad jis kasdien ir kitaip įpareigoja šeimininką jaustis skolingą: seka paskui jį į kelionę, patarnauja susirgusiam, baisiausiai vargdamas dirba jo laukus. Tačiau visa tai, kas kitam darant būtų geradarystės, vergui darant yra tarnyba. Mat geradarystė yra tai, ką kas nors padarė ir galėdamas nedaryti, o vergas neturi teisės atsisakyti. Taigi, jis ne geradarystę teikia, o paklūsta. Jis nesigiria padaręs tai, ko negalėjo nedaryti."

[56] Cenzas – turimo turto vertė, leidžianti priskirti asmenį vienam ar kitam visuomenės sluoksniui.

Net ir sutikdamas su šiuo teiginiu, aš nugalėsiu ir nuvesiu vergą ten, kur jam daug laisvės. Tuo tarpu pasakyk štai ką: jei nepaisydamas savęs vergas grumiasi, kad išgelbėtų šeimininką, ir subadytas lieja gyvybingiausiųjų kūno dalių kraujo likučius, jei tam, kad šeimininkas spėtų pabėgti, savo mirtimi pelno laiko, tai ar tu tvirtinsi, jog tai nėra geradarystė todėl, kad jis yra vergas? Jei jokie valdovo pažadai nepapirko vergo, kad išduotų šeimininko paslaptis, jokie grasinimai neįbaugino, jokie kankinimai nepriverté, jei kiek galėdamas stengėsi nukreipti tardytojo įtarimus ir už ištikimybę sumokėjo gyvybe, tai ar tu vis tiek tvirtinsi, jog jis nepadarė gera todėl, kad yra vergas? Kadangi vergų dorybės pavyzdys retas, žiūrėk, ar nebus jis dėl to didingesnis ir pelnąs daugiau dėkingumo? Nors valdžia yra nekenčiamas daiktas, o bet kokia nelaisvė – sunki, šeimininko meilė jame nugalėjo įprastinę vergijos neapykantą! Taigi vergo veiksmas ne tik yra geradarystė, nepaisant to, kad atliktas vergo, bet didesnė už kitas geradarystė dėl to, kad net vergija neįstengė žmogaus nuo jos atbaidyti.

XX. Klysta teigiantys, jog vergystė apima visą žmogų. Geresnioji jo dalis jos nepatiria: kūnai nuolankiai priklauso šeimininkams, o dvasia yra nepriklausoma ir tokia laisva, taip visur nueina, kad net kalėjimo durys nesukliudo jai pasiduoti polėkiui, atlikti milžiniškus darbus, dangiškais takais keliauti į begalybę. Kūnas yra tai, ką likimas atidavė šeimininkui, jį perka, jį parduoda. Vidaus pasaulis nepatenka į vergiją. Visa, kas nuo jo priklauso, yra laisva. Be to, ne viską mes galime įsakyti ir ne viską vergai verčiami atlikti. Jie nevykdys prieš valstybę nukreiptų įsakymų, nedalyvaus jokiame nusikaltime.

XXI. Esama ir tokių dalykų, kurių įstatymai nei liepia, nei draudžia. Čia proga pasireikšti vergo geradarystei. Kai daroma tai, kas paprastai reikalaujama iš vergo, yra tarnyba, kai daugiau, negu vergui būtina – geradarystė. Kai

pereinama į draugystės jausmą, tarnybos vardas nubraukiamas. Esama ir to, ką šeimininkas privalo teikti vergui. Tai pinigai maistui, drabužiams. Niekas jų nevadina geradaryste. Bet jei šeimininkas pagailėjo, jei auklėjo kaip laisvąjį, suteikė jam laisvai gimusius lavinantį išsimokslinimą, – tai geradarystė. Ir priešingai, tas pat esti su vergu. Visa, kas peržengia vergo pareigos ribą, kas teikiama ne įsakius, o savo noru, yra geradarystė, jei tik tas pasitarnavimas taip vadinsis, jį atlikus kam nors kitam.

XXII. Chrizipo nuomone, vergas yra amžinas samdinys. Kaip šis daro gera, atlikdamas didesnį darbą už tą, kuriam buvo pasamdytas, taip ir vergas: kai geranoriškumas šeimininko atžvilgiu pereina jo padėties ribą, kai jis išdrįsta atlikti kažką didesnį, kas teiktų garbės ir laimingesnėje vietoje gimusiems, kai pranoksta šeimininko viltis, geradarystę rasi namų viduje. Ar tau atrodo teisinga, kad tie, ant kurių pykstame, kai padaro mažiau nei privalo, pelno mažiau padėkos, kai padaro daugiau nei privalo arba tiek, kiek įprasta?

Ar nori žinoti, kada nėra geradarystės? Kai galima paklausti: „Argi jis galėjo nenorėti to daryti?“ Kai iš tiesų suteikė tai, ko buvo leista nenorėti teikti, pagirtinas yra noras. Geradarystė ir skriauda yra priešybės. Jei vergą gali paliesti šeimininko skriauda, vadinasi, jis gali jam suteikti geradarystę. Juk yra net valdininkas,[57] paskirtas išklausyti vergų nusiskundimus ir pažaboti šeimininkų žiaurumą, gašlumą, šykštumą teikiant svarbiausias pragyvenimo priemones. Kaip čia išeina: ar šeimininkas priima geradarystę iš vergo? Ne, žmogus iš žmogaus! Pagaliau, jis atliko tai, kas buvo jo galioje: padarė šeimininkui gera. Ar priimsi iš vergo, tavo galioje. Bet kas gi yra toks didelis, kad likimas neverstų pasigesti ir menkiausiųjų?!

[57] Nuo I a. po Kr. vergai su skundais galėjo kreipti į Romos prefektą.

XXIII. Pateiksiu daug skirtingų ir net priešingų geradarysčių pavyzdžių. Vienas, dovanodamas šeimininkui gyvybę, padovanojo savo mirtį, gelbėjo jį žūsiantį, o jei to maža, žūdamas išgelbėjo. Kitas padėjo šeimininkui numirti, trečias ištraukė iš mirties nagų.

Aštuonioliktoje Analų knygoje Klaudijus Kvadrigarijus rašo, jog apsupus Grumentą[58] ir jau atslinkus nevilčiai, du vergai perbėgo pas priešą ir gavo už tai atlyginimą. Vėliau, užėmus miestą ir nugalėtojams visur pasklidus, jie žinomais keliais pirma kitų atbėgo į tuos namus, kur tarnavo, ir išsivarė šeimininkę. Klausinėjami, kas ji, atsakydavo, jog šeimininkė, jog labai žiauri, jie patys ją vedą užmušti. Išvedę už miesto sienų, labai stropiai slėpė, kol atslūgo priešų įniršis. Paskui, kai pasisotinę kariai vėl grįžo prie romėnų papročių, jie irgi grįžo prie savo padėties, atsiduodami šeimininkei. Ši tučtuojau abudu paleido į laisvę, nesipiktino, kad gyvybę dovanojo tie, į kuriuos pati turėjo gyvybės ir mirties teisę. Ji galėjo tuo daugiau džiaugtis dėl štai ko: mat jei būtų buvusi išlaisvinta kitaip, tai būtų buvę kalbama apie žinomą ir įprastą gailestingumą, o šitaip išgelbėta tapo plačiai pasklidusio pasakojimo veikėja, susijusia su dviejų miestų šlovės pavyzdžiu. Milžiniškame užkariauto miesto sąmyšyje, kai kiekvienas rūpinosi savimi, visi ją paliko, išskyrus perbėgėlius. O šie, parodydami, dėl ko buvo pirma perėję, nuo nugalėtojų perbėgo pas belaisvę, užsidėję žmogžudžių kaukę. Šios geradarystės viršūnė buvo svarbus pasiryžimas dėtis nužudžius šeimininkę, idant ji nebūtų nužudyta. Patikėk, tai ne vergo sielos ypatybė – nusikaltimo garsu pirkti nuostabų žygį.

Marsų vadas Vetijus buvo varomas pas romėnų karvedį.[59] Jo vergas, išplėšęs iš

[58] Turimas galvoje romėnų puolimas III a. pr. Kr.

[59] Tai įvyko 89 m. pr. Kr. Marsai – Italijos vidurio gentis. Publijus Vetijus Skatonas – sukilusių prieš romėnus marsų ir jų sąjungininkų vadas.

juos vedančio kareivio kardą, pirma nužudė savo šeimininką, paskui tarė: „Laikas ir savimi pasirūpinti. Šeimininką jau paleidau į laisvę.“ Taip pasakęs, persismeigė vienu smūgiu. Duok man kitą vergą, tauriau išgelbėjusį savo šeimininką!

XXIV. Cezaris apgulė Kornifiją.[60] Ten buvo laikomas suimtas Domicijus. Jis liepė savo vergui gydytojui paruošti nuodų. Šiam traukiantis atatupstam, „Ko delsi, – tarė, – tarytum visa būtų tavo galioje? Aš ginkluotas meldžiu mirties.“ Tas pažadėjo įvykdyti prašymą ir davė nekenksmingų vaistų. Šiam nuo jų užmigus, priėjo prie sūnaus ir tarė: „Liepk mane saugoti, kol iš baigties suprasi, ar nuodų daviau tavo tėvui.“ Domicijus gyveno, pasigailėtas Cezario, tačiau pirmiausia jį išgelbėjo vergas.

XXV. Vienas vergas paslėpė į pilietinio karo proskripcijos sąrašus[61] įtrauktą šeimininką ir užsidėjęs jo žiedus bei apsivilkęs jo drabužiais išėjo pasitikti pasmerktųjų ieškančių kareivių. Pasakė, jog neprašo, kad jie nevykdytų įsakymo ir ištiesė sprandą. Kokiu didžiu vyru reikia būti, kad norėtum numirti už šeimininką tais laikais, kai retas nenorėjo, kad numirtų šeimininkas! Kad visiems sunuožmėjus, liktum švelnus, kad visiems laužant priesaiką, liktum ištikimas! Kad tuo metu, kai už išdavystę siūlomas milžiniškas atlygis,[62] už ištikimybę rinktumeisi mirties atlygį!

60 Gajus Julijus Cezaris 49 m. pr. Kr. šturmavo Kornifijuje įsitvirtinusius Pompėjaus šalininkus.

61 Proskripcija – sąrašas asmenų, kuriuos nutarta laikyti neginamais įstatymų. Tokius sąrašus paprastai skelbdavo per pilietinius karus jėga užėmę valdžią asmenys. Turima galvoje 43 m. pr. Kr. proskripcija.

62 Ir vergai, ir laisvieji, pranešusieji, kur slepiasi į proskripcijos sąrašą įtraukti asmenys, gaudavo atlyginimą.

XXVI. Nenutylėsiu ir mūsų laikų pavyzdžių. Valdant Tiberijui Cezariui, pakilo dažnų, beveik visuotinių įskundinėjimų[63] šėlsmas, togomis[64] apsirengusių vyrų valstybę nualinęs smarkiau už bet kokį pilietinį karą. Buvo gaudomos girtų šnekos ir nuoširdus juokaujančių sąmojis. Niekas neteikė saugumo. Bet kokia proga tiko išlieti žiaurumui. Žmonės jau nebelaukdavo kaltinamųjų nuosprendžio, nes jis būdavo tik vienas. Buvęs pretorius Paulas[65] puotavo vienoje draugijoje ir turėjo žiedą su raižytu Tiberijaus atvaizdu. Paikai elgčiausi, dabar ieškodamas žodžių aprašymui, kaip jis paėmė naktipuodį. Tai tučtuojau pastebėjo ir žinomas tų laikų šnipas Maronas, ir Paulo vergas. Jis nutraukė apgirtusio šeimininko, kuriam buvo rezgamos pinklės, žiedą. Kai Maronas kvietėsi puotautojus paliudyti, kad atvaizdas buvo šalia išmatų ir jau kūrė skundo raštelį, vergas parodė turįs žiedą rankoje. Jei kas jį vadina vergu, tai tegul ir aną skundiką pavadins puotos draugu.

XXVII. Valdant Dieviškajam Augustui, žodžiai dar nebuvo žmonėms pavojingi, bet jau kėlė nerimą. Senatorių luomo vyras Rufas[66] puotaudamas išsitarė, jog linkėtų, kad Cezaris gyvas negrįžtų iš ruošiamos kelionės. Ir pridūrė, kad to paties linki visi jaučiai ir veršiai. Atsirado labai atidžių klausytojų. Auštant prie puotaujančio kojų stovėjęs vergas jam papasakojo, ką girtas puotoje šnekėjęs ir paragino kreiptis į Cezarį, pačiam save įskundžiant. Paklausęs pa-

[63] Skundikai gaudavo atlyginimą, o įskųstieji, apkaltinti imperatoriaus didybės įžeidimu, buvo nužudomi.

[64] Toga – tautinis romėnų drabužis. Tai buvo sudėtingai apvyniojama aplink kūną didelė medžiagos atraiža.

[65] Koks asmuo turimas galvoje, nėra aišku.

[66] Daugiau žinių apie šį žmogų nėra.

tarimo, prieina prie išėjusio iš namų Cezario ir prisiekdamas, jog vakar buvo pametęs protą, linki to paties sau ir savo sūnums, prašo atleidimo ir buvusios malonės. Cezariui atsakius, jog viskas bus tvarkoje, tarė: „Niekas netikės, kad man atleidai, jei ko nors nepadovanosi." Paprašė net ir palankiai vertinamam žmogui nedarančios gėdos sumos ir ją gavo. Cezaris pasakė: „Man bus naudingiau pasistengti niekuomet ant tavęs nepykti." Cezaris pasielgė garbingai, kad dovanojo, kad prie atlaidumo pridėjo dosnumo. Išgirdęs šį pavyzdį, kiekvienas būtinai pagirs Cezarį, bet tada, kai pirma bus pagyręs vergą. Turbūt lauki, kad pasakyčiau, jog už tą poelgį jis buvo paleistas iš vergijos. Tačiau juk ne už dyka: pinigų jo laisvei atskaičiavo Cezaris.

XXVIII. Ar po tiek pavyzdžių kyla abejonių, kad kartais gera šeimininkui padaro vergas? Kodėl asmuo turėtų sumenkinti poelgį, o ne poelgis išaukštinti asmenį? Visų ta pati pradžia, ta pati kilmė, nė vienas nėra už kitą kilmingesnis, išskyrus tiesesnės ir labiau tinkančios geriesiems menams prigimties žmogų. Ar menėje sustatantieji protėvių atvaizdus ir priekinėje namų pusėje išdėstantys ilgą savo šeimos vardų eilę bei daugybės giminės medžio šakų sujungtus užrašus, nėra labiau žymūs negu kilmingi? Dangus yra vienas visų tėvas; ar spindinčiais, ar purvinais laiptais ateinančio kiekvieno pradžia yra ten. Tegul tavęs neapgaus tie, kurie peržvelgę protėvius ir pritrūkę garsaus vardo, įkiša dievą. Neniekink nė vieno, net jei aplink jį tik paprasti, palankaus likimo globos nepatyrę vardai. Ar jūsų protėviai buvo atleistiniai, ar vergai, ar svetimų tautų žmonės, drąsiai pakelkite sielas, peršokdami visa, kas menka, aukštybėse jūsų laukia aukšta kilmė.

Kodėl išdidumas nuveda į tokią besaikę tuštybę, kad liejame apmaudą dėl vergų suteiktų geradarysčių ir žiūrime tik jų padėties, pamiršę nuopelnus? Tu jį vadini vergu, tu, geismų, gerklės, meilužės vergas ir net kelių meilužių

bendra nuosavybė? Tu ką nors vadini vergu? Kur tada skuodžia šie nešikai, tempiantys tavo neštuvus? Kur šie tarnai, aprengti apsiaustais ne kaip visi, o kaip kareiviai, kur, klausiu, jie tave neša? Prie kurio nors durininko kambarėlio, prie kokio nors net nustatytų pareigų neturinčio vergo sodų. Ir po to neigi galįs priimti savo vergo geradarystę? Juk svetimo vergo pabučiavimas tau yra geradarystė! Koks sielos prieštaringumas! Tuo pačiu metu vergus ir niekini, ir garbini. Šiapus namų slenksčio tu – valdingas ir nevaržomas, anapus durų – pažemintas. Tiek esi niekinamas, kiek niekini kitus. Nes labiausiai savo sielą menkina nedovanotinai ją iškėlusieji. Kitus paminti labiausiai pasirengę tie, kurie įžeidinėdami išmoko įžeisti.

XIX. Tą reikėjo pasakyti, norint sudaužyti nuo likimo priklausančių žmonių puikybę ir apginti vergų teisę daryti gera, be to, norint apginti ir sūnų teisę. Klausimas toks: ar gali vaikai kartais tėvams suteikti daugiau gera, negu yra gavę?

Paprastai sutinkama, kad daugelis sūnų pasirodė esą didesni ir galingesni už tėvus. Taip pat ir geresni. Jei aišku, jog taip yra, tai tada gali būti, kad turėdami didesnių turtų ir geresnių norų, pranoks tėvus geradarystėmis. „Kad ir ką sūnus tėvui padarytų, – sako jis, – vis tiek išeis mažiau. Mat jis skolingas tėvui už pačią darymo galimybę. Taigi nepralenkiamas geradaryste yra tas, kieno geradarystė sukuria galimybę pralenkti jį patį." Pirma, kai kurie dalykai gauna užuomazgą iš kitų, tačiau išauga didesni už pastaruosius. Kai kas yra didesnis už tą, iš ko prasidėjo ne todėl, kad nebūtų toks didelis užaugęs, jei nebūtų buvęs pradėtas. Juk kiekvienas dalykas gerokai pralenkia užuomazgą. Visa atsiranda iš sėklų, tačiau jos sudaro labai mažą būsimo esinio dalelę. Pažvelk į Reiną, pažvelk į Eufratą, pagaliau, į visas žinomas upes; ar gali jas vertinti pagal ištakas? Visa, dėl ko jų bijoma, dėl ko apie jas kalbama,

įgijo betekėdamos. Pažvelk į nepaprastai išlakius medžių kamienus: ar vertinsi aukštį, ar šakų plotį, ar vešliai išsikėtusią lają, – tik trupinėlį, palyginti su jais, užima plonas šaknies plaukas. Nukirsk šaknį, girios nestūksos, kalnai neteks apdaro. Į dangų išsistiebusios miesto šventyklos remiasi į pamatus, tačiau tas viso statinio stiprumui skirtas pagrindas slypi po žeme. Tas pats ir kitur: vėliau atsiradusi didybė pranoksta užuomazgą. Nebūčiau galėjęs nieko pasiekti, jei pirmiausia nebūtų buvę tėvų geradarystės, bet tai, ką esu pasiekęs, netampa menkesniu daiktu dėl to, kad be jos nebūčiau pasiekęs.

Jei žindyvė manęs kūdikio nebūtų išmaitinusi, tai nieko negalėčiau dabar nuveikti nei galva, nei rankomis, neskambėtų mano vardas, pelnytas piliečio ir kario uolumo. Tačiau žindyvės pareigos juk nevertinsi daugiau už šiuos nepaprastai didelius darbus? O koks gi skirtumas, kad be tėvo geradarystės, taip pat kaip ir be žindyvės, nebūčiau galėjęs žengti toliau? Jei už visa, ką galiu, esu skolingas savo pradžiai, tai žinok, kad tėvas nėra mano pradžia, ir net ne senelis. Mat visados bus kažkas toliau, kur leisis užuomazgos užuomazga. Bet juk niekas nepasakys, kad esu daugiau skolingas nežinomiems ir neatmenamiems protėviams, negu tėvui, o juk esu daugiau skolingas, jei mano tėvas yra jiems skolingas už tai, kad mane pradėjo.

XXX. „Visa, ką esu suteikęs tėvui, net jei tai – didelis dalykas, neprilygsta tėvo dovanai, nes to nebūtų buvę, jei tėvas nebūtų manęs pradėjęs." Taip galvojant išeitų, kad jei kas nors kadaise išgydė sergantį ar mirštantį mano tėvą, tai nebegalėsiu suteikti jam jokio didesnio už jo geradarystę dalyko: juk jei tėvas nebūtų buvęs išgydytas, tai nebūtų manęs pradėjęs. Bet žiūrėk, ar nebūtų teisingiau vertinti štai kaip: ar tai, ką galėjau ir tai, ką padariau, priklauso man, mano jėgoms, mano valiai? Įsigilink, kas pats savaime yra mano atsiradimo

įvykis? Įsitikinsi, jog menkas, neapibrėžtas dalykas, ir gėrio, ir blogio medžiaga, be abejo, pirmas žingsnis į viską, bet ne didesnis už viską vien dėl to, kad pirmas.

Aš išgelbėjau tėvą ir padėjau jam įgyti aukščiausią pagarbą, padariau pirmuoju miesto asmeniu, ne tik savo žygiais suteikiau garbės, bet ir jam pačiam daviau milžinišką ir nesunkią, saugią ir šlovingą galimybę juos atlikti. Apkroviau aukštomis pareigomis, turtais ir visu tuo, kas patraukia žmonių sielas ir nors esu pralenkęs visus, vis tiek stoviu žemiau už jį. Dabar sakyk: „Tai tėvo nuopelnas, kad visa tai galėjai padaryti." Atsakysiu taip: „Žinoma, tėvo, jei norint tai padaryti, būtų užtekę tik gimti. Bet jei gyvybė tėra tik menka gero gyvenimo dalelė, jei suteikei man tai, kas bendra su žvėrimis ir kai kuriais mažiausiais, kai kuriais šlykščiausiais gyvūnais, tai neprisiskirk sau to, kas kyla ne iš tavo geradarystės, net jei neapsieina be jos."

XXXI. Įsivaizduok, kad už gyvybę sugrąžinau gyvybę. Taip pralenkiau tavo dovaną, nes daviau tau tą suvokiant ir pats suvokdamas, nes padovanojau tau gyvybę ne dėl malonumo ir ne per malonumą, nes gyvybės išsaugojimas yra tiek kartų didesnis dalykas, negu gavimas, kiek kartų lengvesnė yra mirtis, nepatyrus mirties baimės. Aš padovanojau gyvybę tau, ja tučtuojau pasinaudosiančiam žmogui, tu – nežinančiam, ar išgyvens. Aš padovanojau gyvybę bijančiam mirties, tu man davei gyvybę, kad galėčiau numirti; aš tau padovanojau gyvybę pilną, tobulą, tu pradėjai mane nesugebantį protauti, naštą svetimiems. Ar nori žinoti, kokia nedidelė geradarystė yra šitaip duoti gyvybę? Tarkim, būtum mane išmetęs. Tada pradėjimas būtų buvęs skriauda. Kokią darau išvadą? Tėvo gulėjimas su motina būtų buvusi nepaprastai menka geradarystė, jei nebūtų prisidėjusios kitos, einančios po šios dovanos pradžios, ir visoms pareigoms nesuteiktų prasmės.

Gyvybė nėra gėris, gėris yra doras gyvenimas. Aš gyvenu dorai. Bet juk galėjau ir niekšiškai; tavo nuopelnas tik tas, kad gyvenu. Jei vadini mane skolingu tau už gyvybę kaipo tokią, pliką, stokojančią proto, ir giriesi tuo kaip dideliu gėriu, tai pagalvok, kad vadini mane skolingu už musių ir kirmėlių gėrį. Toliau. Nekalbant apie visa kita, aš užsiėmiau tobulinančiais žmogų dalykais ir pasirinkau tiesaus gyvenimo kelio kryptį, tad tu gavai didesnę geradarystę, negu buvai suteikęs: juk tu mane paleidai netašytą, nepatyrusį, o aš tau dovanoju tokį sūnų, kokį pradėjęs gali džiaugtis.

XXXII. Tėvas mane maitino. Jei teikiu jam tą patį, tai grąžinu daugiau, nes jis džiaugiasi ne tik tuo, kad yra maitinamas, bet kad maitinamas sūnaus, ir mano siela jam teikia daugiau džiaugsmo, negu pats dalykas. Jo teikiamas maistas pasiekdavo tik mano kūną. Kaipgi? Jei žmogus pasiekė tiek, kad garsėja pasaulyje arba iškalba, arba teisingumu, arba karo žygiais, jei tėvą apsupo didele šlove, jei ryškia šviesa išsklaidė savo kilmės tamsą, tai ar jis nesuteikė savo tėvams neįkainojamos geradarystės? Ar kas žinotų Aristoną ir Grilą, jei ne jų sūnūs Ksenofontas ir Platonas?[67] Sofroniskui neduoda išnykti Sokratas.[68] Ilgai reikėtų vardyti kitus, kurių atminimas išliko ne dėl ko kito, o tik todėl, kad ypatinga jų vaikų tobulybė perdavė jų vardus ainiams. Ar didesnę geradarystę padarė Markui Agripai tėvas, net ir po Agripos iškilimo nepasidaręs žinomas, ar tėvui Agripa, išgarsėjęs jūrų vainiku, vienintelis gavęs tokį ypatingą karinio pasižymėjimo ženklą,[69] surentęs Romoje tiek daug

[67] Platono tėvas buvo vardu Aristonas. Ksenofonto tėvas buvo Grilas.

[68] Sokratas buvo Sofronisko sūnus.

[69] Jūrų vainikas buvo numatytas pirmam į priešų laivą įsiveržusiam kariui. Tokį apdovanojimą per visą Romos istoriją buvo gavęs tik Agripa.

didžiausių statinių, pralenkusių buvusią didybę ir vėliau nepralenktų? Ar Oktavijus didesnę geradarystę padarė sūnui, ar Dieviškasis Augustas tėvui, nors pastarąjį ir užstojo įtėvio šešėlis?[70] Kiek malonumo būtų patyręs Oktavijus, jei pasibaigus pilietiniams karams, būtų išvydęs jį vadovaujant ramiai valstybei![71] Jis būtų sunkiai suvokęs savo laimę ir netikėjęs, kad jo namuose galėjo gimti šitoks vyras!

Ar man eiti prie kitų, kuriuos seniai jau būtų pasigrobusi užmarštis, jei sūnų šlovė nebūtų ištraukusi jų iš tamsybių ir iki šiol nešviestų? Toliau. Kadangi klausiame ne to, koks sūnus padovanojo tėvui daugiau nei buvo iš jo gavęs, bet ar gali bet kas atsilyginti daugiau, net jei pateikti pavyzdžiai ir nerodytų, kad vaikų geradarystės pralenkia tėvų dovanas, tačiau gamta aprėpia ir tai, ko dar nebuvo kuriame nors amžiuje. Jei atskiros dovanos negali viršyti tėvų nuopelnų, tai visų žmonių sudėtos į krūvą tikrai pralenks.

XXXIII. Scipionas mūšyje išgelbėjo tėvą. Dar pretekstą tebenešiojantis paauglys paragino žirgą tiesiai į priešą.[72] Ar maža to, kad skubėdamas pas tėvą, paniekino šimtus pavojų, smarkiai prispaudusių žymiausius vadus, paniekino šimtus pastojusių kelią sunkumų, kad į pirmąjį mūšį išėjęs naujokas perbėgo per veteranų kūnus, kad peršoko per savo metus?! Pridėk dar tai, jog vėliau jis gynė apkaltintą tėvą ir išplėšė iš galingų priešininkų sąmokslo, jog suteikė jam

[70] Įtėvis – Gajus Julijus Cezaris. Jis įsūnijo Oktavijaus sūnų Oktavijų, tas po įsūnijimo pradėtas vadinti Oktavianu.

[71] Augusto tėvas Oktavijus mirė, kai sūnus buvo vaikas.

[72] Preteksta – toga raudonais apvadais. Ją dėvėjo aukščiausi romėnų valdininkai ir berniukai ligi pilnametystės kaip būsimieji valdininkai. Scipionas išgelbėjo tėvą 218 m. pr. Kr., jis tada dar neturėjo septyniolikos metų.

antrąjį ir trečiąjį konsulatą bei kitas, net buvusių konsulų geidžiamas pareigas, jog nuskurdusiam atidavė savo pagal karo teisę prisiplėštas gėrybes ir – tai karo vyrams garbingiausia – padarė jį turtingą iš priešų atimtu laimikiu. Jei dar to maža, tai pridėk, kad turėjo savo rankose provincijas[73] ir ypatingą valdžią, pridėk, kad išgriovęs didžiausius miestus, jis, būsimos romėnų valstybės be varžovų Rytuose ir Vakaruose gynėjas ir kūrėjas, pridėjo daugiau kilmingumo kilmingam vardui – teisę vadintis Scipiono tėvu.

Ar kyla abejonių, jog įprastinę pradėjimo geradarystę pranoko ypatinga meilė ir tobulumas, nežinau, ar miestui teikiantis daugiau apsaugos, ar grožio?! Toliau. Jei to maža, įsivaizduok, kad kas nors išvadavo tėvą iš kankynių, įsivaizduok, jog nukreipė jas į save. Sūnaus geradarystes galima išplėsti kiek nori, o tėvo nuopelnas paprastas, lengvas, dovanotojas dar patiria malonumo. Be to, tą pačią geradarystę jis suteikia daugeliui, kartais net nežinodamas, kam suteikė, joje jam tenka pusė nuopelno. Jis labiau žiūrėjo įstatymo reikalavimų,[74] tėvynės poreikių, tėvų lengvatų, namų ir šeimos tęstinumo ir viso kito, negu to, kuriam suteikė geradarystę. Kaipgi? O jei koks nors išmintį pasiekęs sūnus ją perduos tėvui, tai ar ir tada ginčysimės, ar daugiau dovanojo, negu yra gavęs? Juk jis bus suteikęs tėvui laimingą gyvenimą, o gavęs tik gyvybę!

XXXIV. „Bet visa, – sako jis, – ką jam darai ir ką jam gali suteikti, yra tėvo geradarystė.“ Ir mokytojo, kad patobulėjau, gilindamasis į laisvąjį lavinančius

[73] Nuo III a. pr. Kr. provincijomis buvo vadinami už Italijos ribų esantys užkariauti kraštai. Provincijas valdė buvusieji konsulai ir pretoriai.

[74] Pagal 18 m. pr. Kr. priimtą įstatymą visi Romos piliečiai vyrai nuo 18 ligi 60 metų turėjo būti susituokę ir turėti ne mažiau kaip po tris vaikus. Tokiems piliečiams buvo teikiama turtinių lengvatų ir pirmenybė užimti aukštas pareigas.

dalykus. Tačiau juk mes pralenkiame jų dėstytojus, kaip ir pradmenų mokytojus. Nors be jų niekas nieko negali pasiekti, bet juk nėra žemiau už juos visa, ką kas nors yra pasiekęs. Didelis skirtumas tarp pradžios ir viršūnės. Netiesa, kad pradžia prilygsta viršūnei vien todėl, kad be pradžios negali būti viršūnės.

XXXV. Jau laikas, sakyčiau, paskelbti kai ką ir iš savo varpinės. Asmuo, suteikęs tokią geradarystę, už kurią esama kažko geriau, gali būti pralenktas. Tėvas davė sūnui gyvybę. Esama kažko geresnio už gyvybę. Taigi, tėvas gali būti pralenktas, nes už jo suteiktą geradarystę esama kažko geriau. Kas nors, padovanojęs žmogui gyvybę ir pastarojo vieną ir kitą kartą išlaisvintas iš mirties pavojaus, gauna didesnę geradarystę, negu buvo suteikęs. Tėvas dovanojo gyvybę. Vadinasi, jis, keletą kartų sūnaus išvaduotas iš mirtino pavojaus, gali gauti didesnę geradarystę, negu suteikė. Geradarystės gavėjas gauna ją tuo didesnę, kuo smarkiau jos pasigenda. Gyvybės smarkiau pasigenda gyvenantis, negu negimęs, šis apskritai net negali jos pasigesti. Vadinasi, gaudamas iš sūnaus gyvybę, tėvas gauna didesnę geradarystę, negu gimdamas sūnus iš tėvo.

„Sūnus negali pralenkti tėvo geradarystės. Kodėl? Kadangi iš tėvo gavo gyvybę. Jei jos nebūtų gavęs, tai nebūtų galėjęs daryti gera." Tai tėvui bendra su kitais, kurie yra kam nors davę gyvybę. Pastarieji nebūtų galėję atsidėkoti, jei nebūtų gavę gyvybės. Išeitų, jog nei gydytojui negalima labiau atsidėkoti (juk gydytojas paprastai dovanoja gyvybę), nei išgelbėjusiam nuo laivo sudužimo jūrininkui. Bet juk ir pirmojo, ir antrojo nors mums dovanojusio gyvybę žmogaus geradarystę galima pranokti. Vadinasi, ir tėvo galima.

Jei man kas nors suteikė geradarystę, kurią turėtų paremti daugelio žmonių geradarystės, o aš suteikiau tokią geradarystę, kuriai nereikia pagalbininkų, tai daviau daugiau, negu kad esu gavęs. Tėvas sūnui davė gyvybę, kuri būtų pražuvusi, jei nebūtų prisidėję daugiau jos saugotojų. Sūnus tėvui padovanojo

gyvybę. Padovanojo tokią, kuri neprašo niekieno pagalbos, kad išliktų. Vadinasi, gavęs gyvybę tėvas gavo iš sūnaus didesnę geradarystę negu buvo jam suteikęs.

XXXVI. Šie teiginiai nesugriauna pagarbos tėvams ir nedaro vaikų blogesnių. Netgi daro geresnius. Mat dorybė iš prigimties trokšta šlovės ir geidžia pralenkti pirmtakus. Meilė bus veržlesnė, kai atsilygindama už geradarystes, tikėsis jas pranokti. Patys tėvai tai sutiks noriai ir smagiai, nes daugelyje sričių mums duotas gėris mus pralenkia. Iš kur kyla tokios geistinos varžybos? Iš kur tokia laimė tėvams, pripažįstantiems, jog jie neprilygsta vaikams geradarystėmis? Nepadarę tokios išvados, vaikus versime atsiprašinėti, ir jie vangiau sieks atsidėkoti. Turime juos skatinti, kalbėdami: „Veikite šitaip, o puikiausi jaunuoliai! Tarp tėvų ir vaikų numatytos garbingos lenktynės, kas daugiau padarys gera ir gaus. Tėvai dar nenugalėjo, pradėję pirmieji. Tik pasisemkite tinkamos dvasios ir nenusilpkite: nugalėsite to norinčius. Tokioms gražioms varžyboms netrūksta vadovų. Jie ragina sekti ir liepia jų pėdomis žengti į dažnai tėvų paruoštą pergalę."

XXXVII. Enėjas, vaikystėje buvęs lengva ir rami našta tėvui, jį pranoko geradaryste, pasenusį nešdamas per priešų vidurį, per aplinkui griūvančio miesto griuvėsius. Nelengva našta – apkabinęs šventenybes ir namų dievus dievobaimingas senukas – slėgė žengiančiojo pečius. Sūnus nešė jį per ugnį ir (ko tik meilė neįstengia?) pernešė, ir pasodino mums garbinti tarp romėnų valstybės įkūrėjų. Pranoko tėvus ir Sicilijos jaunuoliai.[75] Kai didelės jėgos

[75] Pasak vienos legendos, jų vardai Amfinomas ir Anapas, pasak kitos – Filonomas ir Galijus.

išjudinta Etna pylė liepsnas ant miestų, laukų, ant didesnės salos dalies, jie išgabeno savo tėvus. Manoma, jog ugnys prasiskyrė, ir liepsnai atsitraukus iš abiejų pusių, atsirado takas. Per jį perbėgo tie nepaprastai šaunūs, išdrįsę didį žygį jaunuoliai. Pranoko Antigonas, kuris, milžiniškame mūšyje nugalėjęs priešą, karo atlygį parnešė tėvui ir perdavė jam valdyti Kiprą. Štai kas yra karaliaus valdžia: atsisakymas karaliauti, nors galėtum! Pranoko valdingą tėvą Manlijus.[76] Anksčiau tėvo ištremtas dėl jaunystės lengvabūdiškumo ir paikumo, atėjo pas plebėjų tribūną,[77] nustačiusį tėvui teismo dieną. Išsiprašęs laiko, kurio tas paskyrė, vildamasis, kad sūnus išduos nekenčiamą tėvą (tribūnas tikėjosi nusipelnęs jaunuoliui, nes jo tremtį prikaišiojo Manlijui kaip vieną sunkiausių nusikaltimų), slapta susitiko su juo ir ištraukęs užantyje paslėptą ginklą, tarė: „Jei neprisieksi išteisinti tėvo, tai persmeigsiu tave kardu. Pasirink vieną iš šių dviejų galimybių, kaip atsisakysi kaltinęs tėvą." Tribūnas prisiekė, neapgavo ir paaiškino susirinkimui nebaigto ieškinio priežastį. Niekam kitam niekada neteko nebaudžiamai priversti tribūną laikytis tvarkos.

XXXVIII. Kiti pavyzdžiai pasakoja apie tuos, kurie išplėšė tėvus iš pavojų, kurie iš dugno iškėlė juos į aukštumas, iš prastuomenės ir nežinomos minios atidavė amžiams be paliovos garsinti. Jokia žodžio jėga, jokie įgimti gabumai negali išreikšti, koks milžiniškas, koks šlovingas, kaip ilgai žmonių atmintyje išliksiantis žygis yra galėjimas pasakyti šitaip: „Tėvams buvau paklusnus,

[76] Lucijaus Manlijaus Kapitolino, IV a. pr. Kr. romėnų karvedžio ir valstybės veikėjo, sūnus.

[77] Plebėjų tribūnai – žemesnieji valdininkai, pradėti rinkti apie 490 m. pr. Kr. Juos rinko plebėjai. Tribūnų galia rėmėsi asmens neliečiamumu ir teise įsikišti, vetuojant bet kokį bet kurio magistrato veiksmą, senato nutarimą ar teismo sprendimą.

nusileisdavau jų valiai, ar teisinga, ar neteisinga ir kieta buvo. Nuolankus ir nusižeminęs jiems nusilenkdavau, šiaušiausi tik dėl vieno: kad geradarystėmis nebūčiau pralenktas." Užkeikiu: varžykitės dėl to ir pavargę vėl stokite į kautynių rikiuotę. Laimingi bus nugalėjusieji, laimingi nugalėtieji. Ar esama gražesnio vaizdo, už jaunikaitį, galintį sau pasakyti (nes juk kitam pasisakyti negalima): „Pralenkiau tėvą geradarystėmis?!" Ar esama laimingesnio senuko, visiems visur skelbiančio, jog sūnus jį pralenkė gera darydamas?! Ar esama laimingesnio pralaimėjimo?!

# KETVIRTA KNYGA

I. Už visus mūsų tyrinėtus dalykus, Ebucijau Liberali, man atrodo svarbesnis arba, kaip sako Saliustijus, stropiau aptartinas po ranka atsidūręs klausimas: ar gera darymas ir atsidėkojimas geistini patys dėl savęs? Esama tik garbingų poelgių naudą pripažįstančių žmonių. Jiems nepatinka nesavanaudiška dorybė. Tačiau juk nors truputėlį tapusi parduodama, ji praranda visą didybę. Be galo šlykštūs apskaičiavimai, kiek kainuoja buvimas geruoju vyru. Juk dorybė nei pelnu skatina, nei žala atbaido, viltimi ir pažadais ji nieko nevilioja, priešingai, verčia išlaidauti ir dažniau pati duoda. Į ją reikia eiti, pamynus naudą, žengti ten, kur ji šaukia ir kur siunčia, nežiūrint asmeninių turto reikalų, o kartais negailint kraujo, niekada nevengiant jos valdžios. „Ko pasieksiu, – sako jis, – drąsiai ir noriai tai darydamas?" Galimybę daryti. Daugiau tau nieko nežadama. Jei atsitiktinai teks kokios naudos, tai priskirsi prie pelno. Garbingų dalykų kaina yra jie patys. Jei garbingumo reikia siekti dėl jo paties, o geradarystė yra garbingas dalykas, tai jos sąlyga negali būti kitokia, nes abiejų prigimtis ta pati. Garbingumo reikia siekti dėl jo paties; tai dažnai ir gausiai įrodinėta.

II. Šiame skyriuje mūsų laukia mūšis su epikūrininkais, puotose filosofuojančia, išlepusia ir tingia minia. Jų nuomone, dorybė – malonumų tarnaitė, jiems paklūsta, jiems vergauja, juos viršesnius už save mato. „Nėra, – sakai, – malonumo be dorybės." Bet kodėl jis stovi pirma dorybės? Manai, ginčijamės dėl eilės? Kapojamasi dėl viso dalyko ir jo esmės. Ne dorybė, jei gali eiti iš paskos. Jai tenka pagrindinis vaidmuo, ji turi vesti, įsakinėti, stovėti svarbiau-

sioje vietoje, o tu liepi jai laukti kovos ženklo. „Kas čia tau taip svarbu? – sako jis. – Ir aš tvirtinu, kad negali būti laimingo gyvenimo be dorybės. Jei ji išguita, peikiu ir smerkiu net patį malonumą, nors juo seku ir daviau didelę valdžią. Ginčytis reikia tik dėl vieno: ar dorybė yra aukščiausiojo gėrio priežastis, ar pati – aukščiausias gėris.“ Net jei tai būtų vienintelis klausimas, manai, jog turiu galvoje tik vietos sukeitimą? Paskučiausių dalykų vertinimas labiau už pirmuosius iš tikrųjų yra maišalynė ir akivaizdus aklumas. Piktinuosi ne tuo, kad dorybė dedama po malonumo, bet kad apskritai gretinama su malonumu. Dorybė niekina jį, yra jam priešiška, atatupsta nuo jo toliausiai atšoka, ji veikiau vargo ir skausmo, vyriškų sunkumų draugė negu ano išlepusio gėrio.

III. Mielas Liberali, reikėjo tai įterpti, nes dorybės savastis yra geradarystės (apie ją dabar kalbame) teikimas, o didžiausia gėda – ją teikti dėl kokio nors kito dalyko, o ne dėl paties davimo. Nes jei skirtume, tikėdamiesi atsiimti, tai teiktume labiausiai pasiturinčiam, o ne verčiausiam, dabar juk vargšą vertiname daugiau už akiplėšą turtuolį. Ne geradarystė, kai žvalgomasi turto. Be to, jei vien nauda kviestų mus pasitarnauti, tai rečiausiai gera daryti turėtų lengviausiai galintys tai atlikti: pasiturintieji, galingieji, karaliai. Jiems nereikia svetimų gėrybių. Nedarytų gera dievai, dieną ir naktį be perstojo pilantys aibes dovanų. Jiems viskam užtenka vien jų prigimties, darančios juos pilnutinius, saugius ir nepažeidžiamus. Taigi jie niekam neskirs geradarystės, jei vienintelė skyrimo priežastis bus savęs ir savo naudos žiūrėjimas. Žvalgymasis, ne kur geriausia dovaną padėti, bet kur pelningiausia, iš kur lengviausia pasiimti, yra ne geradarystė, o palūkininkavimas. Kadangi dievams tai be galo tolima, išeitų, jog jie nedosnūs. Mat jei vienintelė darymo gera priežastis yra geradario nauda, o iš mūsų Dievas negali tikėtis jokios naudos, tai Dievui nėra jokios priežasties daryti gera.

IV. Žinau, kas į tai atsakoma: „Vadinasi, Dievas ne gera daro, o nesirūpindamas ir nekreipdamas dėmesio į mus, nusisukęs nuo pasaulio, daro ką kita, arba (Epikūrui tai atrodo didžiausia laimė) nieko nedaro. Jis neužsiima nei geradarystėmis, nei skriaudomis." Taip kalbantis negirdi nei besimeldžiančių, nei iškėlusių rankas į dangų asmeninius ir visuomeninius įžadus duodančių maldininkų. Žinoma, to nebūtų, ir visi mirtingieji, žinoma, sutartinai nesikraustytų iš proto, kreipdamiesi į kurčias dievybes ir neveiklius dievus, jeigu nebūtų patyrę jų tai neprašant suteiktų, tai maldaujantiems paskirtų didelių, savalaikių, panaikinančių milžinišką grėsmę geradarysčių. Kas gi yra toks vargšas, toks apleistas, kas tokio žiauraus likimo pagimdytas bausmei, kad nejaustų milžiniškos dievų geradarystės? Pažvelk į apverkiančius savo likimą ir besiskundžiančius, rasi, jog jie nėra visiškai atstumti nuo dieviškųjų malonių, kiekvienam šis tas atitekėjo iš ano dosniausio šaltinio. Ar maža to, kas gimstant paskirstoma vienodai? Praleidę, kas nevienodai atmatuota, paklauskime, ar mažai davė gamta, atidavusi pati save?

V. „Dievas nedaro gera." Iš kur tada visa, ką valdai, ką duodi, ką atmeti, ką saugai, ką čiumpi? Iš kur nesuskaičiuojamos akis, ausis, širdį glostančios grožybės? Iš kur prabangą sukurianti gausa (ne tik būtini dalykai numatyti, esame mylimi kaip lepūnai)? O tiek įvairius vaisius vedančių medžių, tiek vaistingųjų žolių, tokia visiems metams paskirstyto maisto įvairovė, kad net neartoje žemėje netikėtai pasirodo peno?! O įvairių rūšių gyvūnai, vieni gyvenantys ten, kur sausa ir kieta, kiti drėgmėje, treti pasiųsti į aukštybes, idant kiekviena pasaulio dalis mums teiktų kokią nors duoklę?! Šios upės žavingais vingiais juosia laukus, anos, plaukiančios plačia ir laivuojama vaga, tiks prekybos keliams, kai kurios karštomis dienomis stebėtinai išauga, idant netikėta vasaros srove drėkintų išdžiuvusias, po karštu dangumi plytinčias vietoves. O

gydomųjų šaltinių gyslos?! O karštųjų vandenų versmės jūrų pakrantėse?! „O Larijau didis / Ir nesuvaldąs vilnių ir mariomis šniokščiąs Benakai!"[78]

VI. Jei kas dovanotų tau keletą margų, tai sakytum gavęs geradarystę, o begalinių, plačiai išsidriekusių žemės plotų geradaryste nelaikai? Jei kas padovanos pinigų, priberdamas pilną dėžę, vadinsi geradaryste, nes tai tau svarbu. O Dievas užkasė šitiek metalo, išliejo iš po žemės šitiek upių, kuriomis atplaukia auksingas smėlis. Jis davė tau sugebėjimą atrasti visur slūgsančius didžiulius sidabro, vario, geležies klodus, išdėstydamas ant žemės paviršiaus pasislėpusių turtų ženklus. Ir tvirtini negavęs nieko gera?! Jei kas padovanotų tau namus, kuriuose švytėtų šiek tiek marmuro, o stogas tviskėtų auksu ar įvairiomis spalvomis, tai pavadintum didele dovana. Dievas tau pastatė milžinišką būstą, čia nereikia bijoti, kad jis sudegs ar sugrius, čia regi ne trapias plokštes, plonesnes už patį raižiklį, bet neliestus brangiausių akmenų luitus, bet įvairios ir nevienodos medžiagos sluoksnius. Žaviesi tik mažomis jų kruopelėmis. Jis uždengė vienaip dieną, kitaip naktį spindintį stogą. Ir tvirtini negavęs jokios dovanos?! Ar didžiai vertindamas visa, ką turi, nemanai kam nors esąs skolingas? Tai nedėkingo žmogaus ypatybė. Iš kur tavo įkvepiamas oras? Iš kur šviesa, pagal kurią išdėstai ir tvarkai savo gyvenimo darbus? Iš kur kraujas, kurio bėgimas palaiko gyvybingąją šilumą? Iš kur rinktiniu skoniu tavo gomurį dėl persisotinimo erzinąs maistas? Iš kur pavargusių malonumų akstinai? Iš kur ramybė, kurioje pūvi ir vysti? Ar netartum, jei būtum dėkingas:

ramiai čia tįsoti davė mums dievas.
Aš jį visad laikysiu dievu, ir jaunas ėriukas
Iš mūs avidės krauju dažnai jo aukurą vilgys.

[78] Vergilijaus *Georgikų* (II. 159–160) citata.

Mano karvėms, antai, jis leido pievose klaidžiot,
O man pačiam piemens dūdele švilpiniuoti, ką noriu.[79]

Dievas yra tas, kas ne keletą jaučių davė, bet kas pasiuntė galvijus per visą pasaulį, kas visuose kraštuose klaidžiojančioms bandoms teikia pašaro, kas vasaros ganyklas pakeičia žieminėmis, kas išmokė ne tik groti dūdele ir dainuoti dar kaimišką ir neištobulintą, o stebint vieniems kitus sudėtą dainą, bet ir išgalvojo šitiek menų, šitokią balsų įvairovę, šitiek garsų, vienus dainuojančius mūsų, kitus – svetimšalių būdu. Juk nesakysi, jog visa, ką randame, yra mūsų, kaip ir tai, kad augame, kad tam tikras laikas kūnui skiria savas pareigas: tai krenta pieniniai dantys, tai į vyresnį amžių tvirtesniu žingsniu žengia brendimas, pagaliau, paskutinis dantis, užbrėžiantis beaugančios jaunystės ribą. Visų tarpsnių, visų menų sėklos mumyse pasėtos, ir mokytojas Dievas iš slaptaviečių atveda kiekvieno gabumus.

VII. „Gamta, – sako jis, – man tai teikia." Ar nesuvoki, jog šitaip kalbėdamas, tik pakeiti Dievo vardą? Juk kas kita yra Gamta, jei ne Dievas ir Dieviškasis Protas, įsiskverbęs į visą pasaulį ir jo dalis? Kaip nori, gali vadinti tą visų mūsų daiktų kūrėją. Pagrįstai jį šauksi Maloninguoju ir Galinguoju Jupiteriu, ir Griaudžiančiuoju, ir Sustabdytoju, gavusiu vardą ne dėl to, kad priėmęs maldą sustabdė bėgančią kariuomenę, kaip kad pasakoja istorikai,[80] bet todėl, kad dėl jo geradarystės visa yra pastovu, kad jis – sustabdytojas ir patvarintojas. Nesumeluosi, pašaukęs Lemtimi, nes lemtis yra ne kas kita, kaip susipynusi

[79] Vergilijaus *Bukolikų* (I. 6–10) citata. Vertė Antanas Dambrauskas.

[80] Pasak legendos, kartą romėnai, neatlaikę priešų spaudimo, pradėjo bėgti. Karalius Romulas kreipėsi į Jupiterį, prašydamas sustabdyti kariuomenę. Kariai sustojo, romėnai laimėjo, o Romulas pastatė Jupiterio Sustabdytojo šventyklą.

priežasčių eilė, o jis – pirmoji visų priežastis, nuo kurios priklauso kitos. Kokius tik norėsi, tokius jam pritaikysi tinkamus vardus, išreiškiančius tam tikrą jėgą ir dangiškųjų dalykų veikimą. Jo pavadinimų gali būti tiek, kiek yra dovanų.

VIII. Mūsiškiai[81] jį laiko ir Tėvu Liberu, ir Herkuliu, ir Merkurijumi. Tėvu Liberu, nes yra visa ko gimdytojas, nes atvėrė per malonumą pasireiškiančią sėklų jėgą. Herkuliu, nes jo jėga nenugalima ir, kai atlikusi darbus pavargs, grįš į ugnį. Merkurijumi, nes jam būdingas protas, skaičius, tvarka ir žinojimas. Kur tik pasisuktum, visur jį sutiksi, niekas neapsieina be jo, jis pats pripildo savo kūrinį. Taigi nieko nenuveiki, o nedėkingiausias iš mirtingųjų, tvirtindamas nesąs skolingas Dievui, o Gamtai, nes Gamtos nėra be Dievo ir Dievo nėra be Gamtos, nes ir vienas, ir kitas yra tas pats, jų pareigos nesiskiria. Jei ką gavęs iš Senekos, sakysi esąs skolingas Anėjui ar Lucijui, tai pakeisi ne teikėją, o vardą, nes ar asmenvardžiu pavadinsi, ar vardu, ar prievardžiu, bus tas pats žmogus.[82] Taip dabar vadink jį Gamta, Lemtimi, Likimu; visi vardai to paties Dievo, įvairiai besinaudojančio savo galia. Teisingumas, padorumas, įžvalgumas, narsa, saikingumas yra vienos sielos gėrybės. Kai viena jų tau patinka, patinka visa siela.

IX. Idant neįsileisčiau į šalutinį ginčą, pakartosiu: daugiausia ir didžiausias geradarystes Dievas mums skiria, nesitikėdamas atsiimti, nes nei jam nereikia to, ką mums skyrė, nei mes galime jam ką skirti. Taigi, daryti gera reikia dėl paties darymo. Čia žiūrima tik gavėjo naudos. Į ją žengiame, atmetę

[81] Stoikai.

[82] Romėnų vyrų vardą paprastai sudarė trys komponentai: asmenvardis (pvz., Gajus), giminės vardas (pvz., Julijus) ir iš pravardės atsiradęs prievardis (pvz., Cezaris). Tad visas vardas skambėjo taip: Gajus Julijus Cezaris. Senekos asmenvardis buvo Lucijus, giminės vardas – Anėjus, prievardis – Seneka.

savo poreikius. „Skelbiate, – sako jis, – jog stropiai reikia rinktis, kam skirti geradarystę, nes ir žemdirbiai neberia sėklų į smėlį. Jei tai tiesa, tai darydami gera, siekiame naudos sau, kaip ardami ar sėdami. Juk ne sėjimas kaipo toks turi būti tikslas. Be to, žiūrite, kur ir kaip daryti gera. To nereikėtų, jei geradarystė būtų dėl jos pačios siektinas daiktas, nes kur ir kaip bedarytume, vis tiek būtų geradarystė." Garbingumo siekiame ne dėl kokios nors kitos priežasties, o dėl jo paties. Tačiau net ir tada, kai nereikia siekti nieko kito, žiūrime, kam darome, kada ir kaip. Juk nuo to viskas priklauso. Taigi, rinkdamasis, kam darysiu gera, taip elgiuosi tam, kad tai būtų geradarystė, nes kai teikiama nedorėliui, negali būti nei garbingumo, nei geradarystės.

X. Duoto palaikyti daikto grąžinimas – savaime siektinas dalykas, tačiau atiduosiu ne visada, ne bet kur, ne bet kada. Kartais nėra skirtumo tarp išsigynimo ir grąžinimo viešai. Žiūrėsiu naudos to, kuriam grąžinsiu, ir tvirtinsiu neatiduosiąs jam pakenksiančio daikto. Taip pat elgsiuosi, darydamas gera: stebėsiu, kada duoti, kam duoti, kaip, kodėl. Nieko nereikia daryti neprotingai. Tik tai yra geradarystė, kas daroma, remiantis protu, kadangi protas yra viso, kas garbinga, palydovas. Kaip dažnai girdime keikiančių savo dovanas skystapročių balsus: „Geriau būčiau visai praradęs, negu jam padovanojęs!" Gėdingiausia nuostolio rūšis yra skystaprotiškas dovanojimas, daug blogiau yra nevykusiai skirti geradarystę, nei jos neatgauti. Kad neatgauname, – kalti svetimi; kad nepasirinkome, kam ją skirti, – mes patys. Rinkdamasis labiausiai paisysiu to paties, ką ir tu vertini: iš ko atgausiu. Mat renkuosi tą, kuris bus dėkingas, o ne kuris sugrąžins. Juk dažnai esti dėkingas negrąžinsiantis ir nedėkingas jau sugrąžinęs. Aš vertinu sielą. Todėl praeisiu pro pasiturintį nevertą turtuolį, skirsiu nuskurusiam gerajam vyrui. Mat ir didžiausiame nepritekliuje jis bus dėkingas. Kai nieko nebeturės, jam liks širdis.

XI. Geradarystėje ieškau ne naudos, ne malonumo, ne garbės. Patenkintas įtikęs vienam, šiam duosiu, idant padaryčiau, ką reikia. Net ir tada renkamasi. Klausi, koks tas rinkimasis. Pasirinksiu nesugadintą, paprastą, neužmaršų, dėkingą, svetimo nesigviešiantį, savo godžiai neapžiojusį, geranorį vyrą. Jį pasirinkus, nors likimas jam nieko neskirs, kuo galėtų atsilyginti, reikalas klostysis pagal norą. Jei mane dosnų padarė nauda ir žemas išskaičiavimas, jei nepasitarnauju niekam, išskyrus tą, kuris man pasitarnauja, tai nedarysiu gera išvykstančiam į tolimus kraštus, nuolatos nebūsiančiam šalia, nedarysiu gera taip prispaustam ligos, kad nebėra jokios vilties pasveikti, nedarysiu, pats negaluodamas, nes nebeturėsiu laiko atgauti.

Idant įsitikintum, jog gera darymas yra dėl jo paties siektinas dalykas, priminsiu, kad teikiame pagalbą tik ką atblokštiems į mūsų uostą ir vėl tuoj iškeliausiantiems atvykėliams, duodame ir statome laivą išplaukti nepažįstamam sudužusio laivo keleiviui. Jis išvyksta, vos spėjęs susipažinti su išgelbėtoju ir niekada nebeketindamas pas mus pasirodyti, dievus palieka mūsų skolininkais ir prašo, kad jie už jį atsilygintų, o mus džiugina vien grynas geradarystės žinojimas. Kaip čia išeina? Ar stovėdami pačioje gyvenimo pabaigoje, tvarkydami testamentą, neskirstome mums neteiksiančių naudos geradarysčių? Kiek laiko išeikvojama, kaip ilgai vienumoje svarstoma, kiek ir kam duoti! O juk koks skirtumas, kam duosime, mes, iš nieko nebeatgausiantys? Tačiau juk niekada stropiau neteikiame, niekada taip nesikankiname dėl sprendimo, kaip tada, kai atmetus naudą, prieš akis iškyla vien garbingumas. Blogi savo pareigų teisėjai esame tol, kol jas iškreipia viltis, baimė ir nepastoviausia yda – malonumas. Kai mirtis viską užkerta, kai pasiunčia išklausyti nepaperkamo teisėjo nuosprendžio, ieškome vertingiausių, kuriems galėtume palikti savo turtą, nieko taip rūpestingai netvarkydami, kaip to, kas su mumis nebesusiję. Dievaži, didelis malonumas iškyla tuomet galvojant:

„Šį padarysiu turtingesnį, anam užliesiu šiek tiek spindesio, prie aukšto rango pridėjęs lėšų." Jei geradarystes skirsime tik ketindami jas atgauti, tai teks mirti be testamentų.

XII. „Jūs vadinate geradarystę negrąžinama paskola, o juk paskola nėra dalykas, siektinas dėl jo paties." Sakydami „paskola", vartojame vaizdingą perkeltinės prasmės žodį. Taip įstatymą vadiname teisėtumo ir neteisėtumo taisykle. O taisyklė nėra dėl jos pačios siektinas dalykas. Šių žodžių griebiamės, norėdami parodyti dalyko esmę. Kai sakau „paskola", reikia suprasti „tartum paskola". Nori įsitikinti? Pridedu „negrąžinama", nors kiekviena paskola turi ir privalo būti sugrąžinta. Draudžianti duoti geradarystę dėl naudos taisyklė išsiplečia: kaip minėjau, dažnai tenka daryti gera, patiriant nuostolio ir užsitraukiant pavojų. Vaduoju plėšikų apsuptą žmogų, idant galėtų saugiai vykti, ginu netekusį malonės kaltinamąjį, atkreipdamas į save galingųjų puolimą, nuvelku nuo jo liūdesio drabužį, bet gal tiems patiems apkaltinus, pats jį užsivilksiu,[83] nors galėčiau paėjėjęs į šalį ramus stebėti svetimus kivirčus. Laiduoju už nuteistąjį, pašlijus draugo turto reikalams, nuplėšiu varžytynių skelbimą, įsipareigodamas jo kreditoriams. Kad galėčiau išgelbėti proskribuotąjį, pats patenku į proskripcijos[84] pavojų.

Žmogus, ketinantis įsigyti dvarą, sveikatingą vasaros buveinę, prie Tuskulo ar Tiburo nesvarsto, po kelerių metų pirks. Turime žiūrėti, kam to reikia. Tokia pati geradarystės sąlyga. Kai paklausi, ką ji teikia, atsakysiu: gryną

[83] Prasidėjus baudžiamajam procesui prieš romėną, kaltinamasis vilkėdavo ne įprastinę baltą, o gedulingą tamsią togą.

[84] Proskripcija – sąrašas asmenų, kuriuos nutarta laikyti neginamais įstatymų. Tokius sąrašus paprastai skelbdavo jėga užėmę valdžią asmenys.

sąžinę. Ką teikia geradarystė? O tu man pasakyk, ką teikia teisingumas, ką nekaltumas, ką dvasios didybė, ką dorovingumas, ką susilaikymas? Jei ieškai ko nors be jų pačių, vadinasi, jų nesieki. Kam pasaulis leidžia reikštis kaitai? Kam saulė dieną tai ištempia, tai sutraukia? Visa tai geradarystės, jos vyksta, idant mums teiktų naudos. Kaip pasaulio pareiga yra varyti ratu daiktų tvarką, kaip saulės pareiga keisti saulėtekio ir saulėlydžio vietą, ir šie mums sveiki dalykai teikiami neatlyginamai, taip vyro pareiga yra tarp kitų darbų teikti geradarystę. Taigi, kodėl jis teikia? Tam, kad teiktų, kad neprarastų progos daryti gera.

XIII. Jums malonumas – savo kūniūkštį pratinti prie nerangaus poilsio ir siekti į snūduriavimą panašios rimties, tūnoti ūksmingame pavėsyje ir subtiliausiais mąstiniais, kuriuos vadinate ramybe, glostyti suvytusios sielos sąstingį, valgymais bei gėrimais sodų slėpyklose tukinti išblyškusius ir ištižusius kūnus.[85] Mums[86] malonumas – teikti geradarystes. Galbūt vargingas, tačiau kad palengvintų kitų vargus, gal pavojingas, bet kad kitus ištrauktų iš pavojų, gal užgulančias mūsų sąskaitas, bet kad paremtų kitų nepriteklių ir stygių. Kas man darbo, ar atgausiu geradarystę. Reikia teikti ir tada, kai būsiu atgavęs. Geradarystė žiūri naudos to, kuriam teikiama, o ne mūsų. Priešingu atveju išeis, kad teikiame sau. Vadinasi, daugelis kitiems didžiausią naudą atnešančių dalykų dėl kainos netenka dėkingumo. Prekybininkas pravartus

[85] Autorius kritikuoja epikūrininkus. Panaši buvo ir Cicerono nuomonė: „Epikūras, tarytum išlepę berniūkščiai, mano, kad nėra nieko geresnio už neveiklumą“ (Cic. De nat. De or. I. 102); „Ta filosofija ilsėsis savo sodeliuose, minkštai ir maloniai tįsodama“ (Cic. De or. II. 63). Vertė Dalia Dilytė.

[86] Turimi galvoje stoikai.

miestams, gydytojas – ligoniams, vergų pirklys – parduodamiems belaisviams, bet visi jie prie svetimos naudos atėjo dėl savosios. Ne geradarystė, kai siekiama pelno. „Tai duosiu, o tai gausiu.“ Čia varžytynės.

XIV. Nevadinsiu dorovinga moters, atstumiančios meilužį tam, kad stipriau pakurstytų, bijančios arba įstatymo, arba vyro. Kaip sako Ovidijus, „Davė ji tau, jei todėl nedavė, kad nevalia.“[87] Ne be pamato priskiriama prie nuodėmingųjų toji, kuri skaisti iš baimės, o ne pati savaime. Taip pat ir žmogus, suteikęs geradarystę tam, kad atgautų, nesuteikė. Vadinasi, ir gyvuliams teikiame geradarystę, augindami juos darbams arba maistui? Ar darome gera medžiams, rūpindamiesi, kad nevargtų dėl sausros ar nepurenamos ir apleistos, sukietėjusios žemės? Niekas neina dirbti lauko, apimtas teisingumo ir gerumo jausmo, nesiima jokio bevaisio dalyko, o daryti gera verčia ne godžios ir žemos mintys, bet žmogiškos, dosnios, trokštančios duoti, ir davus naujomis geradarystėmis didinti senąsias. Geradarys turi tik vieną tikslą: kiek pasitarnaus tam, kuriam teikia, o priešingu atveju – žema, nešlovinga, negarbinga padėti todėl, kad apsimoka. Kas čia didinga save mylėti, savęs gailėti, sau įgyti? Tikrasis darymo gera troškimas šaukia mus tolyn nuo viso to. Parodęs savo galią, jis traukia turėti žalos, palieka naudą, pats nepaprastai džiaugiasi vien gera darymo veiksmu.

XV. Ar kyla abejonių, kad skriauda yra priešinga geradarystei? Kaip reikia vengti skriausti vien tik tam, kad nuskriaustum, taip geradarystės reikia siekti vien dėl jos pačios. Pirmuoju atveju gėda esti didesnė už visus nusikalsti skatinančius atlygius, antruoju – šaukia savaime veiksmingas garbingumo vaizdas.

[87] Ovidijaus *Meilės elegijų* (III. 1. 4) citata. Vertė Dalia Dilytė.

Nepameluosiu sakydamas, jog kiekvienas myli savo gerus darbus, jog kiekvieno siela taip nusiteikusi, kad mieliau regi tą, kuriam pasitarnauta, kuriam duoti nekliudo tai, kad vienąsyk jau duota. To nebūtų, jei pačios geradarystės mūsų nedžiugintų. Be galo dažnai girdi sakant: „Neįstengiu palikti žmogaus, kuriam dovanojau gyvybę, kurį išplėšiau iš pavojaus. Jis prašo mane kelti bylą įtakingiems asmenims.[88] Nenoriu, bet ką daryti? Jau ne vieną ir ne du kartus jam esu pagelbėjęs." Ar nematai, kad čia glūdi kažkokia ypatinga jėga, verčianti mus daryti gera pirmiausia dėl to, kad reikia, paskui dėl to, kad jau esame padarę? Kam iš pradžių ką nors teikti nebūtų buvę protingo pagrindo, teikiame todėl, kad jau esame suteikę. Savanaudiškumas visai neskatina daryti gera. Dėl geradarystės meilės nenustojame rūpintis ir globoti naudos neteikiančius žmones, geradarystės nevertam atleidžiame taip įprastai, kaip išdykusiems vaikams.

XVI. Tie patys skelbia, jog atsidėkojama ne todėl, kad tai garbinga, bet todėl, kad naudinga. Kad taip nėra, galima įtikinti, padėjus mažiau pastangų, nes čia remiamės tai pačiais įrodymais, kuriais naudojomės, teigdami, jog geradarystės reikia siekti dėl jos pačios. Tvirtas pagrindas (iš jo išplaukia kiti patvirtinantys teiginiai) yra mūsų nuostata, kad garbingumas puoselėjamas ne dėl kokios nors kitos priežasties, o dėl to, kad tai – garbingumas. Kas išdrįs priešgyniauti, kad dėkingumas yra garbingas poelgis? Kas nekeiks nedėkingo, pačiam sau nenaudingo žmogaus? Kaip tave veikia pasakojimas apie asmenį, neatsidėkojusį didžiausias geradarystes suteikusiam draugui? Ar žiūri į jį kaip į gėdingai pasielgusį, ar kaip į praradusį naudingą ir jam praversiantį reikalą?

[88] Romoje nebuvo valstybės kaltintojų. Kiekvienas pilietis galėjo patraukti į teismą kitą pilietį dėl savo ar kito asmens reikalų.

Manau, jog laikai jį niekšu, kurį reikia bausti, o ne rūpintis. To nebūtų, jei dėkingumas nebūtų siektinas dėl jo paties, jei jis nebūtų garbingas dalykas. Kiti poelgiai gal mažiau parodo savo vertę, reikia aiškinti, ar jie garbingi, o šis labai akivaizdus ir gražus, jo spindesys negali būti abejotinas ar menkas. Kas dar yra taip pagirtina, taip vienodai priimama į visų sielas, kaip atsidėkojimas už nuopelnus?

XVII. Pasakyk, kas mus veda į tai? Pelnas? Jo neniekinąs žmogus yra nedėkingas. Garbės troškimas? Tačiau ko čia girtis atidavus skolą? Baimė? Nedėkingasis nieko nebijo. Vienam šitam dalykui neįvedėme įstatymo, manydami, jog pakankamai apsaugoja prigimtis. Kaip joks įstatymas negali įsakyti mylėti tėvų ar atleisti vaikams (juk beprasmiška stumti mus ten, kur jau einame), kaip nieko nereikia raginti mylėti savęs, nes vos gimusį žmogų traukia tą daryti, taip nereikia akstinti siekti garbingumo dėl paties garbingumo. Iš prigimties žmones traukia prie jo, ir dorybė yra tokia maloni, kad net blogųjų sielose glūdi noras girti gera. Ar atsiras toks, kuris norėtų neatrodyti geradarys, kuris nusikalsdamas ir skriausdamas karštai nesivaikys gerumo šlovės, kuris net labiausiai nevaržomų veiksmų nepridengs teisingumo regimybe, kuris nenorės atrodyti padaręs gera nuskriaustiesiems? Juk blogieji leidžia, kad jų parblokštieji jiems dėkotų, apsimeta esą geri ir dosnūs, nes iš tiesų negali tokie būti. To nedarytų, jei vien garbingumo, siekiamo dėl jo paties, meilė neverstų ieškoti priešingos nei jų būdas šlovės, nespirtų slėpti niekšiškumą. Jo vaisiaus trokšta, o paties niekšiškumo nekenčia ir gėdijasi.

Niekas taip nuo prigimties dėsnio dar nenutolo ir žmogaus iš savęs neišgujo, kad siektų blogojo sielos. Paklausk bet kurį gyvenančių iš grobio žmonių, ar jie labiau nenorėtų doru keliu pasiekti to, ką gauna plėšikaudami ir vogdami. Ir iš praeivių užpuldinėjimo bei užmušinėjimo gyvenantis galvažudis trokš verčiau

pamesta rasti, negu išplėšti. Neaptiksi nė vieno, labiau linkusio mėgautis niekšiškumu, o ne niekšiškumo laimikiu. Turime tą didžiausią gamtos nuopelną, kad dorybė lieja savo šviesą į visų širdis. Ją mato net nesekantys jos pėdomis.

XVIII. Idant įsitikintum, jog dėkingos sielos būsena yra siektina dėl jos pačios, atkreipk dėmesį, kad nedėkingumas yra dėl jo paties vengtinas dalykas, nes niekas taip neardo ir nedrasko žmonių giminės santarvės, kaip ši yda. Juk tik dėl to esame saugūs, kad vieni kitiems patarnaujame. Vien dėl keitimosi geradarystėmis mūsų gyvenimas darosi geriau apginkluotas ir apsaugotas nuo staigių puolimų. Išskirstyk po vieną, kas mes būsime? Žvėrių grobis bei gražiausiai ir lengviausiai liejančios kraują aukos. Kitiems gyvūnams užtenka jėgų apsiginti; gimusiems klajoti ir gyventi atsiskyrus duota ginklų, o žmogų dengia nepatvari oda, nei nagų, nei dantų jėga nedaro jo grėsmingo, – nuogą ir silpną apsaugo bendruomenė. Dievas davė du dalykus, tą nuolankų padarą padariusius stipriausiu: protą ir bendruomenę. Todėl nors atskirai paimtas jis su niekuo negali lygintis, valdo pasaulį. Bendruomenė davė jam visų gyvūnų viešpatiją, bendruomenė žemėje gimusį pasiuntė į svetimos gimties valdas ir liepė karaliauti net jūrose, ji sulaikė ligų antpuolius, numatė senatvės ramsčius, suteikė paguodą nuo skausmo. Ji daro mus stiprius, leisdama ją pasitelkti prieš nepalankų likimą. Panaikink bendruomenę ir pakirsi žmonių giminės vienybės šaknis. Ji išnyks, jei bus padaryta, kad nedėkingos sielos nereikės vengti vien dėl jos pačios, bet reikės bijoti kažko kito. Kaip daugeliui leista be jokio pavojaus būti nedėkingiems! Pagaliau atsidėkojantį iš baimės aš vadinu nedėkingu.

XIX. Nė vienas sveiko proto žmogus nebijo dievų. Kvaila bijoti gelbėtojų. Niekas nemyli tų, kurių bijo. Juk tu, Epikūrai, padarai Dievą neapsaugotą, atimdamas iš jo visus ginklus, visą galybę ir, kad niekam nereikėtų jo bijoti,

išmesdamas anapus baimės.[89] Tu neturi dėl ko bijoti jo, apjuosto milžiniška neįveikiama siena, mirtingiesiems neprieinamo ir nematomo. Jam neduota priemonių nei dovanoti, nei kenkti. Vidurinėje srityje tarp šio ir antrojo dangaus tavo paliktas be gyvūno, be žmogaus, be daikto Dievas tik saugosi viršum ir šalia jo krintančio pasaulio nuolaužų, neklausydamas maldų, nesukdamas galvos dėl mūsų. Vis dėlto tu, mano nuomone, nori atrodyti dėkinga širdimi jį garbinąs kaip tėvą. O jei nenori atrodyti dėkingas, nes jis tau nėra nieko gero padaręs, tik atomai ir tie tavo trupinėliai atsitiktinai netyčia suritino tave į krūvą, tai kam jį garbini? „Dėl didingumo, – sakai, – dėl jo išskirtinės, ypatingos prigimties." Sutinku su tavimi. Žinoma, taip darai, ne atlygio vedamas, ne vilties skatinamas. Vadinasi, reikia kažko siekti dėl jo paties. Prie jo tave veda pats iškilnumas. Tai ir yra garbingumas. Kas yra garbingiau už dėkingumą?! Šios dorybės medžiaga tokia plati, kaip ir gyvenimas.

XX. „Bet šiame gėryje, – tvirtina jis, – glūdi tam tikros naudos." O kokioje dorybėje neglūdi? Tačiau sakoma, jog tokio dalyko siekiama dėl jo paties: nors esama šiokių tokių išorinių įplaukų, jis patinka, net jas atidėjus bei pašalinus. Apsimoka būti dėkingam, tačiau būsiu dėkingas, net jei tai kenkia. Ko siekia dėkingasis? Ar kad tas dalykas jam suteiktų kitų draugų, kitų geradarysčių? Kaip čia išeina? O jei kas tuo skatina priešiškumą sau, jei supranta, kad tuo nieko neįgys, kad reikės prarasti daug atsargų ir santaupų, ar noriai leisis į nuostolius? Nedėkingas tas, kuris atsidėkodamas mato kitą dovaną, kuris dėkodamas tikisi vėl gauti. Vadinu nedėkingu sėdintį prie ligonio todėl, kad tas ketina surašyti testamentą, ir turintį laiko pagalvoti apie

[89] Seneka kritikuoja epikūrininkų požiūrį į dievus. Šie teigė, kad dievų nereikia bijoti, nes jie gyvena savo kosminiuose toliuose, nesikišdami į žmonių gyvenimą.

įpėdinystę ir palikimą. Nors jis viską padarytų, ką privalo padaryti geras, pareigos neužmirštąs draugas, bet jei jo sieloje iškilęs pelno vaizdas, tai jis – užmetęs kabliuką gaudytojas. Kaip maita mintantys paukščiai stebi ligos nuvargintus ir tuoj krisiančius gyvulius, sukdamiesi aplink, šis mina ant kulnų mirčiai ir sklando aplink lavonus.

XXI. Dėkinga siela žavisi savo tikslo verte. Ar nori žinoti, kad taip tikrai yra, kad nauda negali jos sugadinti? Dėkingų žmonių esama dviejų rūšių. Dėkingu vadinamas tas, kuris ką nors grąžino už gauta. Šis gal turi ką pasirodyti, kuo girtis, kuo pasipuikuoti. Dėkingu vadinamas ir tas, kuris nuoširdžiai priima geradarystę, nuoširdžiai jaučiasi esąs skolingas. Jo išgyvenimai apsiriboja sąžine. Kokia jam gali tekti nauda iš viduje slypinčio jausmo? Bet net ir negalėdamas nieko padaryti daugiau, yra dėkingas. Jis myli. Jaučiasi skolingas, trokšta atsidėkoti. Ko dar daugiau pageidauji, kai nestinga jo paties? Jis – menininkas, nors jam neužtenka instrumentų užsiimti menu, jis – puikus dainininkas, nors jo balso neleidžia išgirsti bruzdulių šurmulys.

Noriu atsidėkoti. Po to dar turiu šį tą padaryti, ne tam, kad likčiau atsidėkojęs, bet kad laisvas. Mat dažnai atsilyginęs lieka nedėkingas, o neatsilyginęs – dėkingas. Juk kaip visų kitų dorybių, taip ir šios visas vertinimas grįžta į sielą. Kai ji įvykdo pareigą, tai dėl viso, ko pritrūko, kaltas likimas. Kaip ir tylintis esti iškalbingas, kaip stiprus ir sėdintis sudėjęs rankas ar net surištomis rankomis žmogus, kaip laivo vairininkas ir sausumoje vairininkas, nes įgytas išmanymas nemenkėja ir tada, kai kas nors kliudo, taip dėkingas yra vien norintis būti dėkingas, nors teturi vienintelį savo noro liudininką – save. Pasakysiu daugiau: kartais dėkingasis iš išorės atrodo nedėkingas. Visuotinė nuomonė, toji nevykusi aiškintoja, pristato jį priešingai, nei iš tiesų yra. Ko kito jis klauso, jei ne sąžinės? Net užsipulta ji džiugina, prieštarauja visuome-

nei ir gandams, viską sudeda savyje, matydama kitoje pusėje milžinišką priešingai nusiteikusių minią, neskaičiuoja balsų, o nugali vien savo sprendimu. Matydamas neištikimybės kankinamą gryną sąžinę, nenusileidžia nuo viršūnės, stovi aukščiau už savo bausmę. „Turiu, – sako jis, – ko norėjau, ko siekiau. Nesigaliu ir nesigailėsiu. Jokia likimo neganda neprivers manęs sakyti: ir kam aš to norėjau? Kokia man dabar nauda iš gerų norų?“ Yra naudos ant kankinimų arklio, yra naudos deginamam. Kai apimdama sąnarį po sąnario ugnis pamažu apjuosia gyvą kūną, tegul laša grynos sąžinės kupina širdis. Jai patiks toji ištikimybės žėrėjimo nustelbta ugnis.

XXII. Dabar pakartokime jau minėto klausimo įrodymą: kaip čia yra, kodėl mirdami norėtume būti dėkingi, kodėl gerai pasveriame atskirų asmenų paslaugas? Kodėl tai darome, perkratydami visą savo gyvenimą, kodėl atmintis stengiasi, kad nepasirodytume užmiršę kieno nors paslaugas? Jau nebėra kur tiestis vilčiai, tačiau stovėdami ant slenksčio, norime pasitraukti nuo žmonių reikalų kuo dėkingiausi. Matyt, pačiame jausme glūdi didžiulė vertė, garbingumas stipriai pakeri žmonių širdis. Jo grožis apsupa sielas ir, jas suminkštinęs, patraukia susižavėjusias šviesa ir spindesiu. Šitaip atsiranda ir daug naudos: gyvenimas geriesiems darosi saugesnis, ateina meilė, palankus gerųjų vertinimas ir ramesni laikai, kupini nekaltybės ir dėkingumo. Daiktų gimtis būtų buvusi labai neteisinga, tokį didelį gėrį padariusi apgailėtiną, dviprasmį, bevaisį. Bet apsižiūrėk, ar prie šios dažnai saugiu ir lengvu keliu pasiekiamos dorybės ryšiesi eiti per akmenis, uolas žvėrių ir gyvačių apgultu taku? Nereikia atsisakyti siekti vien dėl jo paties siektino daikto, net jei jis susijęs su išoriniu pelnu. Mat nepaprastai gražius dalykus lydi daug pašalinių dovanų, bet jie tik pritraukia jas, o patys žengia priekyje.

XXIII. Ar kyla abejonių dėl to, kad saulės ir mėnulio sukimasis bei jų pamainos palaiko šį žmonių giminės būstą? Kad pirmojo šviesulio kaitra maitina kūnus, minkština dirvožemį, naikina drėgmės perteklių, palaužia visa sukaustančios žiemos rūstybę, o veiksminga ir visur įsiskverbianti antrojo šiluma valdo derliaus brendimo vyksmą? Kad nuo jo kelionės priklauso žmonių vaisingumas? Kad skriedama aplink saulė padarė pastebimus metus, o mažesniu atstumu sukdamasis mėnulis – mėnesį? Tačiau ir atmetus visa tai, ar saulė nebūtų malonus akiai ir vertas susižavėjimo reginys, net jei tik prariedėtų dangumi? Ar nebūtų vertas garbinimo mėnulis, net jei tik prabėgtų kaip nieko nenuveikiantis žiburys? Ko neprikaustys per naktį plieskiantis ugnis, aibėmis žvaigždžių žibąs pasaulis? Kas visu tuo gėrėdamasis galvoja apie jų naudą? Pažvelk į aukštai kabančius šviesulių sambūrius. Kaip geba jie pridengti greitį stovėjimo vietoje ir nejudrumo regimybe! Kiek daug dalykų įvyksta tą naktį, kurią tu stebi, norėdamas tik suskaičiuoti ir suskirstyti dienas! Kokia aibė reiškinių rutuliojasi šioje tyloje! Kokią likimų virtinę veda žvaigždynai nustatytu taku! Tau atrodo, jog jie pabarstyti tik papuošimui, bet iš tiesų kiekvienas dirba savo darbą. Nėra pagrindo galvoti, kad tik septyni[90] skrieja, o kiti kybo sustingę. Iš keleto judėjimo suvokiame: šie nesuskaičiuojami ir mūsų žvilgsnių nepasiekiami dievaičiai nubėga ir vėl atbėga, ir net iš tų, kurie leidžiasi pamatomi, dažnas skuba neaiškiu keliu ir paslaptingai skrieja.

XXIV. Tai kaip? Ar neužburs tokio didingo lusto reginys, net jei jis tavęs nedengtų, nesaugotų, nešildytų, nedrėkintų savo kvėpavimu? Kaip šie pirmiausia naudingi, būtini, gyvybę teikiantys šviesuliai didingumu užkariauja visą žmogaus protą, taip bet kokia dorybė, o pirmiausia dėkinga siela teikia

[90] Turimos galvoje Antikoje žinomos septynios planetos.

daug ką, bet nenori būti mylima vien dėl to. Ji turi savyje kažką daugiau, tik priskiriąs ją prie naudingų dalykų žmogus nepakankamai tai suvokia. Jis dėkingas todėl, kad apsimoka? Vadinasi, dėkingas tiek, kiek apsimoka. Dorybei nereikia šykštaus mylėtojo, prie jos reikia eiti su atlapotu užančiu. Nedėkingasis samprotauja taip: „Norėčiau atsidėkoti, bet bijau išlaidų, bijau pavojaus, bijau priešiškumo. Verčiau darysiu tai, kas apsimoka." Tas pats veikimo pagrindas negali žmogų daryti ir dėkingą, ir nedėkingą. Skirtingi jų darbai, skirtingi ir tikslai. Vienas nedėkingas todėl, kad apsimoka, nors to ir nereikia, kitas dėkingas todėl, kad reikia, nors ir neapsimoka.

XXV. Mūsų uždavinys – gyventi pagal daiktų prigimtį ir sekti dievų pavyzdžiu. O ar dievai ką nors darydami dar siekia ko nors, be paties veikimo pagrindo? Nebent tu kartais manai jog jų darbų vaisius – aukų dūmai ir smilkalų kvapai. Pažvelk, kokius didingus žygius jie kasdien nuveikia, kiek išdalija dovanų, kokiais gausiais derliais užtvindo žemę, kokiais patogiais, į visus kraštus nunešančiais vėjais įsiūbuoja jūras, kokiais skalsiais staiga prapliupusiais lietumis minkština žemę ir atgaivina beišdžiūstančias šaltinių gyslas, atnaujina jas, paslaptingais takais įlieję papildymo. Visa tai jie daro be atlyginimo, negaudami jokios naudos. Jei mūsų protas nėra nutolęs nuo savo pavyzdžio, tai irgi turi žiūrėti, kad neateitų prie garbingų dalykų kaip samdinys. Tegu geradarystei bus gėda parsidavinėti: juk dievai – nesavanaudžiai.

XXVI. „Jei mėgdžioji, – sako jis, – dievus, tai ir nedėkingiesiems daryk gera. Juk ir piktadariams pateka saulė, ir piratams plyti marių platybės." Čia jie klausia, ar gerasis vyras darys gera nedėkingajam, žinodamas jį esant nedėkingą. Leisk man truputėlį pertraukti pašnekesį, idant klastingas klausimas mūsų nesuklaidintų. Štai tau dvi nedėkingųjų rūšys pagal stoikų nuostatą.

Vienas nedėkingas todėl, kad kvailas. Kvailys yra blogasis. Būdamas blogas, turi visas ydas. Vadinasi, yra ir nedėkingas. Panašiai blogaisiais vadiname karštakošius, šykštuolius, ištvirkėlius, pikčiurnas ne todėl, kad visos šios ydos kiekviename yra išdidėjusios ir išryškėjusios, bet kad jų gali būti ir yra, net jei tūno pasislėpusios. Kitas nedėkingasis – žmogus, kurį visi taip vadina, į šią ydą jis linkęs iš prigimties. Pirmajam, turinčiam nedėkingumo ydą, kaip ir visų kitų, gerasis vyras teiks geradarysčių. Mat atstūmęs tokius žmones, visiškai neturės kam daryti gera. Antrajam nedėkingajam, kuris apgaudinėja geradarį, kurio siela į tai linkusi, geradarysčių neteiks, kaip nepatikės pinigų eikvotojui, kaip nepaves turto tam, kuris jau daugeliui negrąžino.

XXVII. Bailiu kai kas vadinamas todėl, kad yra paikas, nes kvailio vardas tenka visiems blogiesiems, kuriuos gaubia neatskiriamos ir bendros ydos.[91] Iš tiesų bailiu vadintinas iš prigimties tuščiai bijąs garsų žmogus. Kvailys turi visas ydas, bet ne į visas yra linkęs iš prigimties. Vienas linkęs į šykštumą, kitas – į patvirkimą, trečias – į įžūlumą. Taigi klysta, klausinėjantys stoikų: „Kaip čia išeina? Ar Achilas yra bailys? Kaip čia išeina? Ar Teisingumu pramintas Aristidas yra neteisingas? Kaip čia išeina? Ar Fabijus, kuris „išgelbėjo delsdamas Romą,“[92] buvo karštagalvis? Kaip čia išeina? Ar Decijus bijo mirties? Ar Mucijus yra parsidavėlis? Ar Kamilas išdavikas? Nesakome, kad visos ydos glūdi visuose taip, kaip kai kuriuose prasikiša po vieną, bet blogajam ir kvailiui nestinga jokios. Ir drąsuolio neatleidžiame nuo baimės, ir išlaidūno neišlaisviname nuo šykštumo. Kaip žmogus turi visas jusles, tačiau

[91] Čia skelbiama antikinėje filosofijoje paplitusi mintis, kad blogas žmogus yra kvailas, nesupranta, kas yra gėris, nesiekia tobulinti sielos, atsikratyti trūkumų.

[92] Citata iš neišlikusio Enijaus epo *Analai*. Vertė Dalia Dilytė.

ne visi žmonės yra tokie akyli, kaip Lincėjus, taip kvailio visa yra ne taip aštru ir judru, kaip bet kieno kito.

Visi turi visų trūkumų, bet ne visos ydos vienu kartu prasikiša atskiruose žmonėse: vieną prigimtis stumia į šykštumą, kitas įjunkęs į vyną, trečias į paleistuvystes, arba jei dar neįjunkęs, tai taip susiformavęs, kad būdo savybės į tai traukia. Taigi, grįždamas prie aptariamojo dalyko pasakysiu, kad kiekvienas blogasis yra nedėkingas. Mat jis turi visų niekšiškumo sėklų. Tačiau iš tiesų nedėkingu vadintinas linkęs į tą ydą asmuo. Jam nedarysiu gera. Kaip blogai elgiasi su dukterimi žmogus, išleidęs ją už šmeižiko ar kelių žmonų palikto vyro, kaip tik blogas šeimos tėvas paveda rūpintis tėvonija jau baustam dėl piniginių reikalų apgavikui, kaip paikai surašys testamentą besmegenis, sūnaus globėju palikęs mažamečių turto pasisavintoją, taip labai nevykusiai padariusiu gera bus pavadintas geradaris, pasirinkęs nedėkinguosius, nes teiks beregint pražūsiančias dovanas.

XXVIII. „Dievai, – sako jis, – ir nedėkingiesiems daug duoda.“ Tačiau tos dovanos paruoštos geriesiems, o blogiesiems atitenka todėl, kad neįmanoma atskirti. Juk verčiau teikti naudos ir blogiesiems, kad gautų ir gerieji, negu geriesiems neduoti, kad negautų blogieji. Tai, ką tu vardiji: dieną, saulę, žiemos ir vasaros bėgimą, o viduryje – nuosaikų pavasario ir rudens laiką, liūtis ir šaltinių vandenį, nustatytas vėjų sroves, jie išrado visiems, pavienių negalėjo išskirti. Karalius vertiesiems suteikia garbingų tarnybų, o priedą prie nuolatinės paramos, skiriamos nepasiturintiems, duoda ir nevertiems. Ir vagis, ir žodlauža, ir ištvirkėlis, gauna valstybės paramą grūdais, kaip ir kiekvienas, kieno vardas, nežiūrint dorovės, esti išbrėžtas lentoje. Ir visa kita, kas suteikiama kaip piliečiui, o ne kaip gerajam, vienodai nešasi namo ir gerieji, ir blogieji. Dievas irgi kai kurias dovanas davė visai žmonių giminei, niekas nuo

jų nenuvaromas. Mat negali būti, kad vėjas geriesiems vyrams būtų palankus, o blogiesiems – priešiškas. Bendram labui buvo atvertas susisiekimas jūra ir išplėsta žmonių giminės viešpatija. Negalėjo būti nustatytas žemyn krintančio lietaus dėsnis, draudžiantis laistyti blogųjų ir nedorėlių laukus.[93] Kai kas stovi viduryje: ir geriesiems, ir blogiesiems įkuriami miestai, leidyba platina ir nevertuosius pasieksiančius talentingų kūrėjų veikalus, medicina pagelbsti ir piktadariams, niekas neslepia vaistų sudėties, kad nebūtų gydomi nevertieji. Reikalauk cenzūros[94] ir kiekvieno asmens įvertinimo tuo atveju, kai duodama atskyrus vertąjį, o ne tada, kai skiriama miniai. Mat yra didelis skirtumas, ar ko nors neišveji, ar išsirenki. Ir vagis turi teisę kelti bylą, ir žmogžudžiai mėgaujasi taika, savo gero reikalauja ir svetimo turto grobikai, sienos gina nuo priešų galvažudžius ir namuose besišvaistančius kardais smarkuolius, įstatymai saugo ir daug jiems nusidėjusius nenaudėlius. Kai kurių dovanų galėjo netekti niekas, jei nebūtų duota visiems. Taigi nėra ko ginčytis dėl to, prie ko visi esame pakviesti. Pats nutaręs apdovanoti tam tikrą asmenį, neduosiu tam, kurį žinau esant nedėkingą.

XXIX. „Vadinasi, – sako jis, – ir patarimo neduosi neapsisprendusiam nedėkingajam, ir vandens neleisi atsigerti, ir kelio pasiklydusiam neparodysi? Ar tai darysi, tik dovanų neduosi?“ Parodysiu skirtumą, bent pabandysiu parodyti. Geradarystė yra naudingas darbas, bet ne kiekvienas naudingas darbas yra geradarystė. Kai kas taip smulku, kad negauna geradarystės vardo. Kad įvyktų geradarystė, turi sutapti du dalykai. Pirma – reikalo dydis. Mat

[93] Plg.: NT, Mt 5, 45: „Jis juk leidžia savo saulei tekėti blogiesiems ir geriesiems, siunčia lietų ant teisiųjų ir neteisiųjų.“ Vertė Česlovas Kavaliauskas.

[94] Cenzūra – Romos piliečio turto įvertinimas ir asmens priskyrimas kuriam nors luomui.

kai kas nepasiekia šio vardo matmens. Kas pavadins geradaryste pastumtą ketvirtį kepalėlio duonos ar keletą variokų, ar leidimą užsidegti ugnies?[95] Kartais tai padeda daugiau už didžiausias dovanas, tačiau, net ir suteikus pačiu laiku, jų menkumas mažina vertę. Antra (ir tai svarbiausia), – reikia papildomos sąlygos: kad veikčiau labui to asmens, pas kurį norėčiau pateksiant geradarystę, turiu laikyti jį vertą jos, teikti noriai, iš dovanos semdamasis džiaugsmo. Mūsų minėti dalykai to neturi, juos teikiame ne paisydami, ar vertas, bet atsainiai, kaip mažmožius, ir duodame ne žmogui, o žmoniškumui.

XXX. Kartais neatsisakysiu kai ką duoti ir nevertiems, idant pagerbčiau kitus. Panašiai siekiant garbingų tarnybų kilmingumas pagrįstai kai kuriuos aukštakilmius šunsnukius brangina daugiau už stropius, bet naujokus.[96] Didelių dorybių atminimas yra šventas, daugeliui smagu būti geriems, jei gerųjų šlovė su jais neišnyksta. Kas padarė Cicerono sūnų konsulu, jei ne tėvas? Kas kitados atvedė Ciną iš priešų stovyklos į konsulatą? Kas leido iškopti Sekstui Pompėjui ir kitiems Pompėjams, jei ne tokia milžiniška vieno didybė, kad net žlugęs jis aukštai iškėlė saviškius?[97] Kas neseniai padarė ne vienos kolegijos žyniu Fabijų Persiką, kurio pabučiavimą keikė net begėdžiai, jei ne Verukozai, Alobrogikai ir tie trys šimtai vyrų, iš vienų Fabijų namų stojusių ginti

[95] Kadangi nebuvo degtukų, tai kiekvienuose romėnų namuose, kaip ir senovės lietuvių namuose, buvo paliekama pelenais apipiltų žarijų, kad būtų galima įpūsti ugnį. Joms išblėsus, tekdavo eiti ugnies pas kaimynus.

[96] Turimi galvoje ne dėl kilmingumo, bet dėl gabumų (kario, oratoriaus ir pan.) pasiekę aukščiausių pareigų ir tapę senatoriais vyrai.

[97] Sekstas Pompėjus (73–35 m. pr. Kr.) – Gnėjaus Pompėjaus Didžiojo, garsaus karvedžio ir valstybės veikėjo sūnus. Gnėjus Pompėjus pralaimėjo Cezariui, pasitraukė į Egiptą ir buvo egiptiečių nužudytas.

valstybės, puolant priešams?[98] Privalome garbinti ne tik šalia esančias, bet ir dingusias iš mūsų akiračio dorybes. Kaip jie teikiančius naudos žygius nuveikė ne vienam amžiui, savo geradarystes palikdami ir po savęs, taip ir mes būkime dėkingi ne vieną amžių. Šis išugdė didžius vyrus. Jis vertas geradarystės. Kad ir koks būtų pats, bet jis gi davė vertus. Šis kilęs iš garsių protėvių. Kad ir koks būtų, jis slepiasi saviškių šešėlyje. Kaip tamsumas apšviečia saulės spindulių atspindys, taip ištižėliai spindi savo protėvių šviesa.

XXXI. Mielas Liberali, šioje vietoje norėčiau pateisinti dievus. Mat paprastai sakome: „Ko siekė Apvaizda, padarydama Aridėjų[99] karaliumi?“ Ar manai karalystę buvus duotą jam? Ne, jo tėvui ir broliui. „Kodėl pasaulio valdovu uždėjo nepaprastai troškusį žmogaus kraujo Gajų Cezarį?[100] Šis liepdavo jį lieti jo akivaizdoje, tarytum ketindamas atsigerti.“ Kaip čia išeina? Ar manai, jog tai buvo skirta jam? Ne, jo tėvui Germanikui, seneliui, proseneliui ir kitiems prieš juos gyvenusiems ne mažiau garsiems vyrams, net jei jie buvo privatūs, kitiems prilygstantys žmonės.[101] O ar rinkdamas Mamerką Skaurą konsulu nežinojai, kad jis laižo savo tarnaičių mėnesinių kraują? Ar jis pats tai kada slėpė? Ar norėjo atrodyti skaistus? Pakartosiu tau jo pasakojimą. At-

[98] Verukozai ir Alobrogikai – Fabijų giminės šeimų atšakų prievardžiai. Iš šių šeimų buvo kilę daug nusipelniusių tautai vyrų. Per vieną V a. pr. Kr. karą Fabijų giminės vyrai pasisiūlė vieni susiremti su priešu. Didvyriškai žuvo 306 Fabijai.

[99] Aridėjus – silpnaprotis netikras Aleksandro Didžiojo brolis, jo tėvo Filipo ir šokėjos sūnus. Mirus Aleksandrui Didžiajam, jis buvo paskelbtas karaliumi kartu su mažu Aleksandro Didžiojo sūnumi.

[100] Turimas galvoje imperatorius Kaligula.

[101] Kaligulos tėvas Germaniko vardą gavo dėl sėkmingų žygių prieš germanų gentis. Kiti giminaičiai irgi buvo puikūs karvedžiai ir energingi valstybės veikėjai.

simenu, jį visi valkiojo ir net jam girdint prašydavo patvirtinti. Gulinčiam Polionui Anijui jis nešvankiai pasisiūlė padaryti tai, ką ir pats norėtų patirti. Pamatęs surauktą Poliono kaktą, tarė: „Ką bloga pasakiau, tekrenta ant manęs ir mano galvos." Jis pats pasakojo taip kalbėjęs. Ir tu tokį atvirą begėdį prileidai prie fascių ir teisėjo pakylos?[102] Bet juk tu turi galvoje aną senąjį Skaurą, pirmąjį senato vyrą, ir esi nepatenkintas, kai jo atžala neturi veiklos dirvos.

XXXII. Matyt, kad ir dievai panašiai elgiasi. Į vienus atlaidžiau žvelgia dėl tėvų ir senelių, į kitus – dėl anūkų, proanūkių bei toli nusidrieksiančio ainių atžalyno. Jiems žinoma visa kartų pynė, jiems visada kaip ant delno per jų rankas pereisiantys įvykiai. Mums visa išnyra iš paslapties, atrodo netikėta, o jiems – numatyta ir aišku. „Šie tegul bus karaliai, nes jų protėviai nebuvo, nes jie aukščiausia valdžia laikė teisingumą ir susilaikymą, nes ne respubliką sau buvo pasiskyrę, bet save respublikai. Šie karaliaus, nes jų prosenelis kadaise buvo gerasis vyras, sielą iškėlęs virš likimo valdžios. Piliečių nesantaikos laikais jis pasirinko pralaimėjimą, o ne pergalę, kadangi taip buvo naudinga respublikai. Taip ilgai nebuvo įmanoma jam atsidėkoti. Tai jo garbei šis tegu valdo tautą; ne todėl, kad pats moka ar gali, bet kad kitas jam tai pelnė. Šis bjauraus kūno, šlykštus pažiūrėti ir savo garbingą vietą pavers juokais. Žmonės kaltins mane, išvadins aklu ir neapdairiu, nežinančiu, kur padėti tai, kas turi priklausyti puikiausiems ir iškiliausiems. O aš žinau vienam dovanojąs, kitam grąžinąs seną skolą. Iš kur jie pažins tą be galo vengiantį šlovės žmogų, į pavojus einantį tokiu pat veidu, kokiu kiti grįžta iš pavojaus,

[102] Fasciai – virbų ryšuliai, aukščiausias pareigas einančių Romos valdininkų valdžios ženklai, nešami palydovų. Romoje nebuvo profesionalių teisėjų. Teisėjaudavo paprastai aukšti pareigūnai pretoriai, kartais – konsulai, provincijose – jų valdytojai.

niekada savo gerovės neskiriantį nuo valstybės? „Kur jis, – klausi, – arba, kas jis?“ Iš kur jums žinoti? Tai aš tikrinu išlaidų ir pajamų sąskaitas, žinau, ką kam esu skolingas. Vieniems metų metais atidedu, kitiems prieš laiką duodu, destis, kaip leidžia proga ir mano valstybės galimybės.“ Taigi nedėkingajam kartais duosiu kai ką ne dėl jo paties.

XXXIII. „Kaip čia yra? – sako jis. – O kai nežinai, ar jis nedėkingas, ar dėkingas, ar belaukdamas nepraleisi geradarystės laiko? Laukti prailgsta (juk, kaip sako Platonas, sunku suvokti žmogaus sielą[103]), o nelaukti – karštakošiška.“ Atsakysime, kad niekada nelaukiame paties tikriausio dalykų supratimo (mat tiesos ištyrimas yra stati viršūnė), bet einame ten, kur veda tiesos tikimybė. Kiekvienas darbas žengia šiuo keliu: taip sėjame, taip plaukiojame, taip kariaujame, taip žmonas vedame, taip vaikus auginame. Kadangi šių reikalų padariniai neaiškūs, jų imamės, tikėdamiesi, kad viskas baigsis gerai. Kas juk žada sėjėjui želmenis, jūros keleiviui – uostą, kariui – pergalę, vyrui – dorovingą žmoną, tėvui – mylinčius vaikus? Einame ten, kur veda protas, o ne tiesa. Lauk, nedarydamas nieko, išskyrus tai, kas gerai pavyks, ir nežinodamas nieko, išskyrus surastą tiesą, – netekęs veiksmo, gyvenimas sustos. Kadangi ne tiesa, o tiesos tikimybė skatina mane vienaip ar kitaip pasielgti, darysiu gera tam, kurį tikėsiuosi būsiant dėkingą.

XXXIV. „Įsiterps, – sako jis, – daug aplinkybių, dėl kurių ir blogasis išropos vietoje gerojo, ir gerasis nepatiks vietoje blogojo. Pasitikime apgaulingais daiktų požymiais.“ Kas su tuo nesutinka? Bet nerandu jokios kitos priemonės rikiuoti savo mintims. Šiais pėdsakais reikia eiti paskui tiesą, tikresnių ne-

[103] Plg.: Plat. Alc. I. 133e.

turiu. Stengsiuosi kuo stropiausiai juos vertinti ir negreitai pritarsiu. Panašiai gali atsitikti kare: kokio nors paklydimo vedama mano ranka atsuka ginklą prieš bendražygį, o priešo pasigailiu kaip saviškio. Bet taip atsitiks retai ir ne dėl mano kaltės. Mano uždavinys – mušti priešą, ginti pilietį. Žinodamas jį nedėkingą esant, gera nedarysiu. O jei prisliuogė, apmovė, ne geradario kaltė; juk jis davė kaip dėkingajam.

„O jei pažadėjęs, – sako jis, – suteikti geradarystę sužinosi jį esant nedėkingą, teiksi ar ne? Jei darysi gera, žinodamas tiesą, nusidėsi, duodamas tam, kuriam neturi duoti, o jei atsisakysi, vis tiek nusidėsi, neduodamas tam, kuriam esi pažadėjęs. Šioje vietoje susvyruoja jūsų sąžinė ir tas išdidus pareiškimas, kad išminčius niekada nesigaili poelgio, niekada netaiso atlikto darbo, niekada nekeičia nutarimo." Išminčius nekeičia nutarimo, išliekant visoms tokioms pačioms aplinkybėms, kaip tada, kai apsisprendė. Jo niekada neapima gailėjimasis todėl, kad tuo metu nieko negalima buvo padaryti geriau už padaryta, nieko geriau nutarti už nutarta. Tačiau jis visko imasi, turėdamas galvoje išimtį: „Jei nieko neatsitiks, kas sukliudytų." Todėl sakome, kad viskas jam sekasi ir nieko netikėta neatsitinka, nes jis širdyje numato, jog gali įsiterpti neleisiančių pasiekti tikslą aplinkybių. Tik neprotingieji labai pasitikėdami žada sau laimę. Išminčius apgalvoja abi puses. Jis žino, kiek pasitaiko klaidų, kokie netvirti žmonių reikalai, kaip daug kliūčių sutinka nutarimai. Jis dvejodamas eina paskui dviprasmišką ir miglotą įvykių dalią, nutarimų apibrėžtumu mokėdamas už neapibrėžtus paradinius. Ir čia jį sergsti išimtis. Be jos jis nieko nenumato, nieko nesiima.

XXXV. Geradarystę pažadėjau su sąlyga, kad neatsitiks nieko, dėl ko neturėčiau teikti. Kaip pasielgti, jei tėvynė paprašys jai atiduoti tai, ką esu prižadėjęs tam žmogui? Jei bus išleistas įstatymas, visiems draudžiąs tai, ką

esu pažadėjęs padaryti draugui? Tau pažadėjau į žmonas dukterį. Paskui pasirodei esąs atėjūnas. Neįmanoma tuoktis su svetimšaliu.[104] Toji draudžianti aplinkybė gina mane. Tik tada netesėsiu duotojo žodžio, tik tada išklausysiu kaltinimą nepastovumu, jei neįvykdysiu žadinio, visoms sąlygoms esant tokioms pat, kaip tada, kai žadėjau. Priešingu atveju pasikeitimai suteikia laisvę nutarti iš naujo ir atpalaiduoja mane nuo duotojo žodžio. Pažadėjau ginti teisme. Vėliau paaiškėjo, kad šia byla siekiama iškelti ieškinį mano tėvui. Pažadėjau drauge keliauti į svetimą šalį, bet gavau žinią, jog ten pavojinga vykti dėl plėšikų. Turėjau ateiti dalyvauti byloje, bet sulaikė sūnaus liga ar žmonos gimdymas. Kad išsipildytų žadėtojo duotas žodis, visa turi būti taip pat, kaip buvo, kai žadėjau. O ar gali būti didesnis pasikeitimas, jei patiriu tave esant blogą ir nedėkingą vyrą? Nevertam neduosiu to, ką daviau kaip vertam ir apgautas turėsiu priežastį pykti.

XXXVI. Tačiau atsižvelgsiu ir į reikalo didumą. Man patars pažadėto daikto matas. Mažmožį duosiu ne todėl, kad esi vertas, bet kad pažadėjau. Duosiu ne kaip dovaną, o tam, kad išpirkčiau savo žodžius ir paskui nusukčiau sau ausį. Taip nubausiu karštagalvį žadėtoją: „Štai tau, kad skaudėtų, idant vėliau kalbėtum atsargiau!“ Atiduosiu vadinamuosius kalbapinigius. Jei reikalas didesnis, nesileisiu, anot Mecenato,[105] kad būčiau nubaustas šimtu tūkstančių sestercijų.[106] Širdyje palyginsiu ir viena, ir kita: svarbu tesėti pažadą, tačiau antra vertus, labai svarbu nedaryti gera nevertam. Kokio dydžio šis reikalas? Jei smulkmena, tai žiūrėsime pro pirštus, jei bus daug nuostolių ar gėdos,

[104] Romėnų teisė numatė tik santuokas tarp Romos pilietybę turinčių asmenų.

[105] Kokio Mecenato kūrinio kokią vietą turi galvoje Seneka, nėra aišku.

[106] Sestercijus – sidabrinė romėnų moneta, lygi dešimčiai variokų.

tai būčiau labiau linkęs vieną kartą atsiprašyti, kad atsisakau, negu visados atsiprašinėti, kad suteikiau. Viskas, kartoju, priklauso nuo to, kiek kainuoja mano pažado žodžiai. Ne tik karštagalviškai pažadėto neduosiu, bet ir neteisingai duota išsireikalausiu. Tik beprotis yra ištikimas klaidai.

XXXVII. Makedonų karalius Filipas turėjo narsų karį. Daugelyje žygių patyręs jo naudingumą, tuojau ką nors iš grobio jam už drąsą dovanodavo, dažnu atlygiu kurstydamas paperkamos sielos žmogų. Kartą sudužus laivui, kareivis buvo išmestas į vieno makedono valdas. Tas atbėgo, vos gavęs žinią, atgaivino jį, nugabeno į savo namus, užleido lovą, nusilpusį ir pusgyvį stiprino, trisdešimt dienų gydė savo lėšomis, pastatė ant kojų, įdėjo kelionpinigių. Anas kalbėjo: „Atsilyginsiu, tik man reikia pamatyti savo valdovą." Papasakojo Filipui apie laivo sudužimą, o apie pagalbą nutylėjo ir paprašė padovanoti vieno žmogaus dvarą. O tas vienas ir buvo svetingasis šeimininkas, priėmęs jį ir išgydęs. Tačiau karaliai, ypač kare, daug dovanoja užsimerkę. „Vieno teisingo žmogaus neužtenka daugybei ginkluotų aistrų, niekas negali tuo pačiu metu būti ir gerasis vyras, ir geras vadas. Kaip pasisotins tiek tūkstančių nepasotinamų žmonių? Ką jie turės, nesigviešdami svetimo?" Taip kalbėjo sau Filipas, liepdamas suteikti tam žmogui prašomą turtą. Išvarytasis iš valdų sutiko skriaudą ne tyliai, kaip valstietis, besidžiaugiąs, kad dar pats nebuvo padovanotas, bet parašė Filipui trumpą, laisvojo žmogaus dvasios kupiną laišką. Jį gavęs karalius užsiliepsnojo pykčiu ir tučtuojau pavedė Pauzanijui[107] atstatyti buvusio šeimininko turtą, o nedorėliui kareiviui, nedėkingajam svečiui, godžiam sudužėliui užrašyti ant kaktos, jog jis – nedėkingas žmogus. Iš tiesų tas raides vertėjo ne užrašyti, o išrėžti niekšui, išmetusiam svetingą

[107] Pauzanijus – Filipo padėjėjas ir asmens sargybinis.

šeimininką pliką lyg sudužėlį ant to paties kranto, kur pats neseniai gulėjo. Bet pažiūrėkime, kokio bausmės saiko reikėjo laikytis. Žinoma, reikėjo atimti tai, ką kareivis buvo užėmęs smarkiai nusikalsdamas. O ką turėjo paveikti jo bausmė? Juk dėl baisaus jo poelgio gailestingieji galėjo pradėti nebepasigailėti nelaimingųjų.

XXXVIII. Ar pažadėjęs Filipas tau duos, net ir neprivalėdamas, net ir nuskriausdamas kitą, net ir nusikalsdamas, net ir vienu poelgiu atimdamas sudužėliui kranto viltį? Suvoktos ir pasmerktos klaidos atsikratymas – ne lengvabūdiškumas. Reikia garbingai prisipažinti: „Galvojau kitaip, apsigavau.“ Pasipūtęs kvailys laikosi savo šitaip: „Vienąkart pasakiau, ir kas ten bebūtų, nutarta – kaip kirviu nukirsta.“ Ne gėda keisti nutarimą, pasikeitus aplinkybėms. Jei Filipas būtų aną palikęs po laivadūžio užgrobtų pakrančių savininku, ar nebūtų atėmęs vandens ir ugnies iš visų nelaimingųjų? „Geriau, – tarė jis, – tu mano karalystėje nešiokis šias visų akims skirtas ant nuožmios kaktos užrašytas raides. Eik, rodyk, koks šventas daiktas yra svečiui padengtas stalas. Leisk visiems perskaityti ant veido užrašytą dekretą, išleistą tam, kad nebūtų pavojinga suteikti pastogę nelaimingajam. Šitaip paskelbtas nuostatas bus veiksmingesnis, negu iškaltas varyje.“

XXXIX. „Tačiau kodėl – sako jis, – jūsų Zenonas, vienam žmogui pažadėjęs paskolinti penkis šimtus denarijų ir sužinojęs, jog tas nelabai tam tinkamas bei draugų patartas neduoti, vis tiek paskolino todėl, kad buvo pažadėjęs?“ Pirma, vienas dalykas – paskola, kitas – geradarystė. Ir nepatikimai paskolintus pinigus galima išsireikalauti. Galiu numatytą dieną patraukti skolininką į teismą ir kai jo turtas bus parduotas iš varžytynių, atgausiu savo dalį. O visa geradarystė žlunga akimirksniu. Be to, viena yda yra blogojo vyro, kita – blogo

šeimos tėvo. Toliau. Zenonas nebūtų vis tiek skolinęs, jei suma būtų buvusi didesnė. Penki šimtai denarijų. Tai pinigai, apie kuriuos paprastai sakoma: „Susirgus pravers.“ Dėl to nevertėjo atšaukti pažado. Net jei šals, eisiu į puotą, nes esu pažadėjęs, tačiau jei snigs, – ne. Ir nebaigęs valgyti kilsiu iš guolio dėl sužadėtuvių,[108] nes esu pažadėjęs, bet jei krės drugys, – ne. Leisiuosi sudaryti sutarties, nes esu pažadėjęs, bet jei liepsi dalyvauti neaiškaus reikalo sandėryje, jei įpareigosi valstybės iždo nenaudai, – ne. Esama, sakyčiau, tylios išimties: jei galėsiu, jei privalėsiu, jei šitai bus taip. Padaryk, kad būtų tokia pat padėtis, kuri buvo, kai žadėjau, tada nevykdydamas būsiu lengvabūdis. Jei atsirado kažkas nauja, ko stebiesi, kad pasikeitė nutarimas, pasikeitus žadėtojo sąlygoms? Suteik viską tą patį, ir aš būsiu tas pats. Pažadame stoti į teismą, davę užstatą, tačiau ne visiems keliama byla dėl neatvykimo. Neatvykimas dėl aukštesnės galios pasireiškimo yra pateisinamas.

XL. Manyk, kad toks pat bus atsakymas į klausimą, ar atsilyginti reikia bet kaip ir ar reikia kaip nors atsilyginti už geradarystę. Širdis turi būti dėkinga, tačiau kartais atsidėkoti man neleidžia nesėkmės, kartais – sėkmė to, kuriam esu skolingas. Ką aš, skurdžius, atsilyginsiu karaliui, ką turtuoliui, ypač kad kai kurie geradarystės sugrąžinimą laiko skriauda ir prie buvusių geradarysčių tuoj prikrauna naujų? Ką daugiau galiu šių asmenų atžvilgiu, išskyrus norą trokšti jiems gero? Neprivalau atsisakyti naujos geradarystės dėl to, kad už ankstesnę dar neatsilyginau. Priimsiu taip mielai, kaip bus duota, suteiksiu savo draugui imlios jo gerumui medžiagos. Kas nenori priimti naujų gerų darbų, tas, matyt, įžeistas ankstesniųjų. Neatsilyginu. Ar tai svarbu? Ne dėl manęs ši gaišatis, jei man trūksta ar progos, ar galimybės. Jis tai suteikė man,

[108] Turimas galvoje buvimas sužadėtuvių liudytoju.

aišku, gavęs progą ir galimybę. Ar jis gerasis vyras, ar blogasis? Su geruoju vyru – gera byla, su bloguoju – jokios.

Nemanau, kad reikia stengtis ūmai atsidėkoti ir to nenorintiems bei primygtinai versti nepageidaujančius. Neatsidėkoji, nenorinčiam grąžindamas tavo paties norom gautą dalyką. Nusiuntus dovanėlę, kai kurie tučtuojau kitą ne laiku atsiunčia, parodydami, kad neskolingi. Toks savo ruožtu skubus kitos siuntimas ir dovanos atpirkimas dovana yra geradarystės atmetimas. Kartais ir galėdamas neatsilyginsiu. Kada? Kai pats daugiau prarasiu, negu suteiksiu geradariui, kai jis nepajus jokio padaugėjimo, gavęs tai, ką atidavęs aš daug ko neteksiu. Skubąs bet kaip atsilyginti turi ne dėkingo žmogaus, o skolininko širdį. Trumpai tariant, pernelyg besistengiąs atsimokėti nenori būti skolingas, o nenorintis būti skolingas yra nedėkingas.

## PENKTA KNYGA

I. Atrodo, jog ankstesnėse knygose samprotaudamas, kaip teikti geradarystę ir kaip priimti, jau esu išsėmęs numatytą turinį. Tokios šios pareigos ribos. Ilgiau su tuo gaišdamas, jau nevergauju medžiagai, bet darau malonę. Reikia eiti ten, kur ji veda, o ne ten, kur kviečia. Mat priešingu atveju ūmai atsiras to, kas tam tikra saldybe alins sielą, kas veikiau nieko nepagadins, nei bus reikalinga. Tačiau kadangi taip nori, išaiškinę dalyko esmę, toliau naršysime klausimus, tiesą sakant, su tuo susijusius, bet nesusijungusius. Tų dalykų tyrinėtojas pelno iš darbo negauna, tačiau ir tuščiai nedirba. Liberali Ebucijau, tau, iš prigimties puikiam ir linkusiam į geradarystę žmogui, jos pašlovinimo niekuomet negana. Nesu matęs kito tokio palankaus net menkiausių paslaugų vertintojo. Tavo gerumas begalinis: bet kam suteiktą geradarystę vertini kaip suteiktą tau. Esi pasiruošęs atmokėti už nedėkinguosius, kad tik kas nepradėtų gailėtis daręs gera. Pats taip nelinkęs girtis, taip nori tučtuojau nuimti atsidėkojimo naštą, kad, ką nors suteikęs, trokšti atrodyti ne paskyręs, o sugrąžinęs. Taip davus, tau grįžta daugiau, nes geradarystės beveik persekioja nereikalaujantį atiduoti. Kaip garbė noriau lydi jos vengiančius, taip geradarysčių vaisius mieliau nunoksta tiems geradariams, kurie leidžia žmonėms būti nedėkingiems. Negaišdamas sudarai sąlygas gavusiems geradarystę savanoriškai atsilyginti, tu neatsisakysi prie slaptų, patyliukais daromų savo gerų darbų prijungti dar ir pridėti daugiau bei didesnių. Tu, puikus, didžios dvasios vyras, užsibrėžei tikslą tol pakęsti nedėkingąjį, kol jį padarysi dėkingą. Šis išskaičiavimas tavęs neapgaus. Ydos pasiduos dorybėms, jei tik neskubėsi jų nekęsti.

II. Tau itin patinka toks iš pažiūros didingas posakis: gėda yra būti pralenktam geradarystėmis. Neveltui paprastai klausiama, ar jis teisingas. Čia toli gražu ne tai, ką tu turi galvoje. Niekada ne gėda pralaimėti garbingose varžybose, jei nemeti ginklų ir nugalėtas nori nugalėti. Ne visų vienodos jėgos, siekiant gero tikslo, vienodos galimybės, vienoda laimė, o juk nuo jos priklauso ir puikiausių sumanymų baigtis. Pagirtinas pats noras siekti teisingos padėties, net jei mikliau žingsniuodamas kitas jį pralenkia. Čia ne palmės šaka[109] pažymi geriausią, kaip akims paganyti skirtose varžybose, nors ir jose atsitiktinumas dažnai iškelia aukštyn prastesnį. Kai kalbama apie dviejų žmonių atliekamą pareigą, ir vieno, ir kito trokštamą kuo geriau įvykdyti, reikia galvoti taip: jei vienas galėjo daugiau ir po ranka turėjo jo nusiteikimą atitinkančios medžiagos, jei jam likimas leido tiek, kiek ryžosi nuveikti, o kitas jam prilygsta noru, tai net ir mažiau atsilyginęs, nei yra gavęs, ar visai neatsilyginęs, bet norįs atsilyginti ir iš visos širdies to siekiąs, nėra nugalėtas, kaip nenugalėtas miršta nenumetęs ginklų karys, kurį priešui lengviau buvo nužudyti, negu priversti bėgti. Gerajam vyrui negali atsitikti to, ką tu vadini gėda. Jo neįmanoma nugalėti. Jis niekada nenusilenks, niekada neatsisakys kovos. Iki paskutinės gyvenimo dienos stovės pasiruošęs ir toje vietoje mirs, rodydamas daug gavęs ir tiek pat norėjęs atiduoti.

III. Lacedemoniečiai[110] draudžia pankratijumi[111] ar kumštynėmis vertinti saviškių jėgas, nes prisipažinimas pralaimėjus rodo žmogų esant silpnesnį.

[109] Palmės šakomis buvo apdovanojami olimpiadų dalyviai tuojau po kurios nors rungties laimėjimo. Olimpiadai pasibaigus, visi nugalėtojai gaudavo alyvų vainikus.

[110] Lacedemoniečiai – graikų polio Lacedemono (arba Spartos) gyventojai.

[111] Pankratijus – graikų sporto šaka, susidedanti iš imtynių ir kumštynių elementų.

Bėgikas pirmas pasiekė kreidos brūkšnį. Varžovą jis aplenkė greitumu, o ne dvasia. Tris kartus parblokštas imtynininkas tik prarado palmės šaką, o ne perdavė kitam. Lacedemoniečiai, kreipdami didelį dėmesį į tai, kad jų piliečiai nepatirtų pralaimėjimo, uždraudė dalyvauti varžybose, kur nugalėtoju atletą paskelbia ne teisėjas, ne savaiminė baigtis, o pasiduodančiojo, liepiančio atiduoti palmę kitam balsas. Dorybė ir geranoriškumas visiems teikia tai, ką lacedemoniečiai stengėsi išsaugoti savo piliečiams: kad niekada nebūtų nugalėti. Mat siela lieka nenugalėta ir kam nors iškilus virš jos. Todėl niekas nesako, kad trys šimtai Fabijų[112] buvo nugalėti. Jie buvo nužudyti. Ir pūnų paimtas į nelaisvę Regulas nenugalėtas, ir kiekvienas kitas nepraradęs dvasios, spaudžiant šėlstančio likimo jėgai ir svoriui. Su geradarystėmis tas pats: anas gavo daugiau, didesnių, dažniau, tačiau ir šis nėra nugalėtas. Galbūt pasirodytų, kad vienos geradarystės pralenktos kitų geradarysčių, jei suskaičiuotum duota ir gauta. Bet kai palyginsi davėją ir gavėją, vertindamas jų sielas, tai nė viena neturės palmės šakos. Mat pasitaiko, kad abu vadinami lygiais: ir daugelio žaizdų persmeigtas, ir lengvai sužeistas, nors iš pažiūros vienas ir atrodo silpnesnis.

IV. Taigi, žmogus negali būti pralenktas geradarystėmis, kai moka būti skolingas, kai nori atsimokėti. Negalėdamas su geradariu susilyginti daiktais, prilygsta siela. Kai tokia jo dvasinė būsena, kai jis trokšta tam tikrais ženklais parodyti dėkingą sielą, argi svarbu, katra pusė priskaičiuoja daugiau dovanėlių? Tu daug gali duoti, aš – tik priimti, su tavimi – likimas, su manimi – geranoriškumas, tačiau tau prilygstu taip, kaip ligi dantų apginkluo-

[112] Per vieną V a. pr. Kr. karą Fabijų giminės vyrai pasisiūlė vieni susiremti su priešu. Didvyriškai žuvo 306 Fabijai.

tiems kariams – nuogi ar lengvai ginkluoti. Vadinasi, niekas nepralenkiamas geradarystėmis, nes kiekvienas yra tiek dėkingas, kiek nori. Nes jei būti pralenktam geradarystėmis – gėda, tai išeitų, jog nereikia priimti labai galingų vyrų gerų darbų. Jiems juk negalėsi atsilyginti. Turiu galvoje valdovus, karalius, visus likimo užkeltuosius ten, iš kur gali daug dovanoti, tegaudami atgal mažų ir neprilygstančių duotosioms dovanų. Pasakiau: karalius ir valdovus, tačiau ir jų labui galima stropiai pasidarbuoti, jų išskirtinė galybė remiasi mažesniųjų pritarimu ir tarnavimu. Bet esama ir visiškai nieko nenorinčių, jokių žmogiškų troškimų neturinčių žmonių. Jiems pats likimas negali nieko duoti. Sokratas tikrai pralenks mane geradarystėmis, tikrai pralenks Diogenas. Mindydamas karaliaus turtus, jis nuogas žengė per makedonų iždo lobius![113] O! Sau ir kitiems, kieno akių dar nebuvo užtemdžiusi kliudanti tiesą įžvelgti migla, jis visai pagrįstai atrodė iškilęs virš to, po kurio kojomis gulėjo viskas. Jis buvo daug galingesnis, daug turtingesnis (nors tada Aleksandrui priklausė visa), nes buvo daugiau to, ko nenorėjo gauti, negu to, ką anas galėjo duoti.

V. Ne gėda būti pralenktiems šių vyrų. Juk neprarandu dvasios, kai siunti susigrumti su nesužeidžiamu priešu. Ugnis gali degti ir sutikusi liepsnai neįkandamos medžiagos, geležis nepraranda gebėjimo pjaustyti, pabandžiusi rėžti atmušantį smūgius, tvirtą, iš prigimties kietumui besipriešinantį akmenį. Tą patį atsakysiu dėl dėkingo žmogaus: jis nėra gėdingai nugalimas

[113] Turimas galvoje Aleksandro Didžiojo ir Diogeno susitikimas. Legendos pasakoja, kad Aleksandras, atėjęs prie apiplyšusio ir pusnuogio Diogeno, sėdėjusio ant žemės, pasiūlė galįs jam duoti visa, ko panorėsiąs, o Diogenas atsakė tenorįs, kad Aleksandras truputį pasitrauktų į šoną ir neužstotų jam saulės.

geradarystėmis, kai esti įpareigojamas tų vyrų, kurių arba didinga padėtis, arba ypatinga dorybė užtrenkia vartus atsilyginimui už geradarystę. Tėvai mus beveik pralenkia. Nes juos turime tol, kol manome esant nepakeliamus, kol nesuvokiame jų geradarysčių, o kai amžius įkrečia proto, ir pradeda aiškėti, jog mylėti juos privalome dėl to paties, dėl ko nemylėjome: dėl raginimų, griežtumo, stropaus sergėjimo nuo jaunystės paikysčių, – mirtis juos išplėšia iš mūsų. Deja, nedaugeliui amžius teleido nusiskinti tikrąjį vaikų teikiamą vaisių, o kiti tejuto tik sūnų naštą. Tačiau ne gėda būti pralenktam tėvo geradarysčių, kaip ir kieno nors kito čia būti nugalėtam ne gėda. Vienais dalykais prilygstame kitiems žmonėms, kitais – ne. Prilygstame siela. Vien jos jie reikalauja, vien ją jiems prižadame. Neprilygstame likimu. Jei jis kam nors kliudo atsilyginti, dėl to nereikia rausti kaip pralaimėjusiam. Ne gėda yra žengti ne koja kojon, užtenka sekti iš paskos. Dažnai pirmiausia būtinai turime siekti gauti naujų geradarysčių, dar neatsilyginę už ankstesniąsias. Siekiame ir nesigėdijame, kad tapsime skolingi, dar už aną negrąžinę, kadangi bus vilkinama tikrai ne dėl mūsų kaltės. Nors mes ir nepaprastai dėkingi, bet įsiterps trukdančių išorinių aplinkybių. Tačiau nei mūsų sielos bus nugalėtos, nei gėdingai pralenktos to, kas nėra mūsų galioje.

VI. Makedonų karalius Aleksandras dažnai girdavosi esąs niekieno nepralenktas gerais darbais. Pernelyg išpuikęs jis iš aukšto žvelgė į makedonus, graikus, karus, persus ir į kariuomenę priimtus kitų tautų karius, negalvodamas, jog tai leido jo karalystei driektis nuo Trakijos kampelio ligi nežinomos jūros krantų. Tuo pačiu galėjo girtis Sokratas, tuo pačiu galėjo girtis Aleksandrą pralenkęs Diogenas. O ar nepralenkė tądien, kai tas, jau nebežmoniškai pasipūtęs, išvydo tokį, kuriam neįstengė nei nieko duoti, nei iš jo galėjo ką atimti?!

Karalius Archelajus prašė Sokratą atvykti pas jį. Pasakojama, jog Sokratas atsakęs nenorįs vykti pas tą, iš kurio gavęs gera negalėtų atitinkamai atsilyginti. Tačiau, pirma, jis galėjo neimti. Antra, jis pirmas būtų pradėjęs daryti gera: juk būtų atvykęs paprašytas ir suteikęs tai, ko anas Sokratui niekada nebūtų galėjęs sugrąžinti. Ketinęs duoti aukso ir sidabro Archelajus būtų gavęs paniekos auksui ir sidabrui. Ar Sokratas negalėjo atsilyginti Archelajui? Ir ar būtų gavęs tiek, kiek tas davė, jei būtų pasirodęs valdovui kaip gyvybę ir mirtį išmanantis, ir vieno, ir kito reiškinio tikslus žinantis žmogus? Jei viduryje dienos pasiklydusį karalių būtų prileidęs prie daiktų prigimties? Juk tas jos visiškai nepažino: prasidėjus saulės užtemimui, liepė pagal gedulo ir negandų paprotį uždaryti rūmus ir nukirpti plaukus sūnui. Kiek daug gera būtų padaręs Sokratas, ištraukęs iš slėptuvės išsigandusį ir liepęs nurimti, sakydamas: „Tai ne saulė nusilpo, bet du šviesuliai susitiko. Žemesniu keliu riedėdamas mėnulis savo skritulį padėjo po pačia saule ir ją savimi paslėpė. Kartais jis užkloja tik mažą, prabėgomis užkabintą gabalėlį, kartais uždengia daugiau, užmesdamas priešais didesnę savęs dalį, kartais visai neleidžia jos matyti, atsiradęs tiesiai tarp saulės ir žemės. Bet veržliai skriejantys šviesuliai netrukus išsiskirs į skirtingas puses, netrukus diena grįš į žemę. Ši tvarka bus per amžius, galima numatyti tam tikras iš anksto žinomas dienas, kai įsiterpęs mėnulis neleis saulei išlieti visų spindulių. Truputėlį palauk. Tučtuojau saulė išnirs, tučtuojau paliks mėnulį tarytum debesį, tučtuojau nebeliks kliūčių jai laisvai šviesti.“ Ar Sokratas nebūtų galėjęs tinkamai atsilyginti Archelajui, uždrausdamas jam karaliauti? Iš tiesų, nedaug tebūtų jis gavęs iš Sokrato, jei būtų įstengęs Sokratui ką nors duoti. Tai kodėl Sokratas taip pasakė? Jis buvo sąmojingas, vaizdingai kalbantis vyras, visus išjuokdavo, ypač galinguosius. Todėl pasirinko ne paniekinamo ir išdidaus, o šmaikštaus atsisakymo būdą. Pasakė nenorįs priimti gerų darbų tokio žmogaus, kuriam negalės tinkamai

atsilyginti. Gal bijojo, kad nebūtų verčiamas priimti to, ko nenorėtų, gal bijojo, kad netektų priimti kokio nors Sokrato neverto daikto. Kas nors pasakys: „Nenorėdamas imti, būtų galėjęs atsisakyti." Bet būtų sukurstęs prieš save išpuikusį, norintį, kad visas jo labas būtų didžiai vertinamas, karalių. Jam nesvarbu, ar tu nenori karaliui ko nors duoti, ar iš karaliaus priimti, abu atsisakymus į vieną maišą sukiša. Išdidžiam valdovui baisiau, kai į jį žvelgiama iš aukšto, negu kai jo nebijoma. Žinai, ko Sokratas norėjo iš tikrųjų? Nenorėjo eiti į vergiją tas, kieno laisvės net laisva valstybė neįstengė pakelti.

VII. Manau, užtektinai išnagrinėjome vieną šio dalyko pusę: ar gėda būti pralenktam gerais darbais. Taip klausiantis žino, jog žmonės paprastai neteikia geradarysčių sau. Juk aiškų aiškiausia, kad nėra gėda būti nugalėtam savęs paties. Vis dėlto kai kurie stoikai nesutaria dėl to, ar gali žmogus daryti gera sau ir ar turi sau atsilyginti. Idant atrodytų, jog reikėtų tokį klausimą kelti, jie pasinaudojo štai kuo. Paprastai sakome: „Dėkoju sau" arba: „Niekuo negaliu skųstis, tik pačiu savimi", arba: „Piktinuosi savimi", „Pats save nubausiu" ar „Neapkenčiu savęs" ir daug panašių žodžių. Kiekvienas tokiu atveju apie save kalba tartum apie kitą. „Jei galiu, – sako jie, – sau pakenkti, tai kodėl negaliu daryti sau gera? Be to, jei tai, ką kitam teikiu, vadinama geradarystėmis, tai kodėl nėra geradarystė tai, ką teikiu sau? Kodėl, gavęs iš kito, lieku skolingas, o davęs sau, – ne? Kodėl leista būti sau nedėkingam, ar tai mažesnė gėda, negu būti šykščiam, rūsčiam ir žiauriam, abejingam sau?" Prekiautojas svetimu kūnu liežuviais plakamas taip pat, kaip ir prekiautojas savu. Smerkiamas pataikūnas, saldžiai pritariantis kiekvienam svetimam žodžiui, pasiruošęs meluoti palaižūnas. Ne mažiau priekaištaujama savimi besigrožinčiam ir besididžiuojančiam, sakyčiau, sau meilikaujančiam žmogui. Nekenčiame ydų ne tik tada, kai jos nusideda išorėje, bet ir tada, kai atsisuka

į vidų. Kuo labiausiai žavėsiesi: ar ne sau įsakinėjančiu, save valdančiu vyru? Lengviau viešpatauti nepakenčiančioms svetimųjų galios barbarų tautoms, negu pažaboti ir sau pajungti savo sielą.

Pasakojama, jog Platonas dėkojo Sokratui už tai, ką buvo iš jo išmokęs. Kodėl Sokratas negalėjo dėkoti sau už tai, ko išmokė save? Markas Katonas sako taip: „Ko tau trūksta, skolinkis iš savęs." Kodėl negalėčiau sau įteikti dovaną, jei galiu iš savęs pasiskolinti? Esama aibės atvejų, kai nuolatos dalijamės į du žmones. Paprastai sakome: „Palauk, pasitarsiu su savimi" arba: „Nusuksiu sau ausį." Jei tiesa, kad žmogus gali ant savęs pykti, tai gali ir dėkoti sau. Kaip save keikia, taip gali ir girti, kaip prisidaro žalos, taip gali sau teikti naudos. Skriauda ir geradarystė yra priešybės. Jei apie pirmąją sakome: „Nusiskriaudžiau save", tai galėtume ir pasakyti: „Padariau sau gera."

VIII. Įprasta pirmiausia jaustis skolingam, paskui – siekti atsilyginti. Skolininko nebūna be kreditoriaus, kaip žmonos be vyro, tėvo be sūnaus. Idant kas nors gautų, kas nors turi duoti. Duoti ir gauti – tai ne perdėti iš kairės rankos į dešinę. Kaip judindamas ir perkeldamas savo kūną iš vienos vietos į kitą, niekas savęs neneša, kaip apie jokį, net ir pasakiusį už save kalbą teisme žmogų nesakoma, kad jis dalyvavo kaip pagalbininkas, kaip niekas nestato savo, kaip savo globėjo statulos[114], kaip rūpestingai prisižiūrėjęs ligonis pasveikęs nereikalauja iš savęs užmokesčio, taip ir visur kitur žmogus, padaręs ką nors sau naudinga, neprivalės sau atsilyginti, nes neturės kam.

Tarkime, sutinku, kad kas nors teikia sau geradarystę. Bet juk beteikdamas ir susigrąžina. Tarkim, sutinku, kad kas nors gauna iš savęs geradarystę. Bet juk beimdamas ir teikia. Kaip sakoma, atsiteisiama namuose, ir tarytum vienam

[114] Statulas globėjams (patronams) statydavo jų globotiniai klientai.

žaidžiant kamuoliu, kinta tik pavadinimas, nes juk kamuolio metikas yra ne kitas asmuo, nei gaudytojas, o vienas ir tas pats. Žodžiai „būti skolingam" vartojami tik kalbant apie du žmones. Kaipgi jie sutilps viename? Kaipgi įsipareigodamas grąžinti žmogus gali save nuo to atleisti? Kaip ratas ir kamuolys neturi nei apačios, nei viršaus, nei pabaigos, nei pradžios, kadangi judant tvarka kinta, ir tai, kas sekė iš paskos, žengia priekyje, o kas leidosi, kyla, ir visa, kas tik kur ėjo, grįžta į tą patį, tas pats darosi ir su žmogumi: nors ir paversi jį daugeliu, bus vienas. Šis susitrenkė. Neturi su kuo bylinėtis dėl skriaudos. Šis susirišo ir užsirakino. Jis nebus sulaikytas dėl prievartos naudojimo. Šis suteikė sau geradarystę. Tučtuojau davėjui atsilygino. Sakoma, kad daiktų gimtis nieko nepraranda, nes visa, kas iš jos išplėšiama, į ją grįžta ir niekas negali pražūti, nes neturi kur nukristi, o vėl atsirita ten, iš kur iškeliavo. „Ką bendra, – sako jis, – turi šis pavyzdys su iškeltu klausimu?" Pasakysiu. Įsivaizduok save nedėkingą. Geradarystė nenueina niekais, ji – pas davėją. Įsivaizduok, jog nenori, kad būtų atsilyginta. Bet juk atsilyginimas tave pasiekė, dar nieko neįteikus. Negali nieko prarasti, nes atimtas daiktas, vis tiek tau priskiriamas. Ratas sukasi tavyje: gaudamas teiki, teikdamas gauni.

IX. „Reikia, – sako jis, – daryti sau gera. Vadinasi, reikia ir atsidėkoti." Pirmas teiginys klaidingas, o nuo jo priklauso išvada. Juk niekas neteikia sau geradarystės, o tik paklūsta prigimčiai. Ji nuteikia mylėti save, todėl žmogus labai rūpestingai vengia viso, kas kenkia, ir siekia to, kas naudinga. Ne dosnus yra sau dovanojantis, ne maloningas yra sau atleidžiantis, ne gailiaširdis yra save dėl savo nelaimių užjaučiąs vyras. Pasitarnavimas kitiems yra dosnumas, atlaidumas, geraširdiškumas, o sau – prigimties poreikis. Geradarystė – savanoriškas dalykas, o teikimas naudos sau – būtinas. Didesnis geradarys tas, kas yra daugiau padaręs gera. Kas kada buvo giriamas už pagalbą sau pačiam?

Už išsiveržimą iš plėšikų nagų? Niekas neteikia sau geradarystės, kaip ir svečiu savęs nelaiko, niekas sau nedovanoja, kaip ir neskolina. Jei kiekvienas teikia sau geradarystę, tai teikia visada, teikia be perstojo, negali savo geradarysčių suskaičiuoti. Kada jis atsidėkos, jei atsidėkodamas tuo pačiu ir geradarystę teikia? Kaip galėtum atskirti, ar jis sau suteikė geradarystę, ar atsilygino, kai viskas vyksta tame pačiame žmoguje? Išsilaisvinau iš pavojaus. Padariau sau gera. O kitą kartą išsilaisvindamas iš pavojaus, ar darau gera, ar atsilyginu? Toliau. Net sutikdamas su pirmuoju teiginiu, kad mes teikiame sau geradarysčių, nesutiksiu su išvada. Net jei darome sau gera, nesame skolingi sau. Kodėl? Todėl, kad akimirksniu atgauname. Man reikia gauti geradarystę, paskui jaustis skolingam, paskui atsilyginti. Čia nėra vietos būti skolingam, nes nedelsiant atgauname. Duodame tik kitam, esame skolingi tik kitam, atsilyginame tik kitam. Negali vykti viename dviejų reikalaujantis dalykas.

X. Geradarystė yra tam tikros naudos teikimas. Žodis „teikimas" rodo į kitus. Ar neatrodys beprotis žmogus, teigiąs ką nors pardavęs sau? Nes pardavimas yra perdavimas, perkėlimas kitam ir savo daikto, ir teisės į jį. Kaip pardavimas, taip ir kokio nors dalyko davimas reiškia atėmimą iš savęs ir to, ką turėjai, perkėlimą pas kitą. Kadangi taip yra, išeina, kad niekas neteikia sau geradarystės todėl, kad niekas nieko sau neteikia. Priešingu atveju dvi priešybės sutampa, nes ir duoti, ir gauti pasidaro tas pats. Bet juk didelis yra skirtumas tarp davimo ir gavimo. Argi ne? Šių žodžių reikšmės priešingos. O jei kas teikia geradarystę sau, tarp davimo ir gavimo skirtumo nebelieka.

Ką tik kalbėjau, jog kai kurie žodžiai tiesiasi į kitus ir yra taip sudaryti, kad reiškia atskyrimą nuo mūsų. Esu kito brolis, juk niekas nėra pats savęs brolis. Prilygstu, bet kam nors kitam, kas juk prilygsta sau? Lyginimo neįmanoma suvokti be antrojo dėmens, sujungimo nebūna be antrojo dėmens, taip pat ir

davimo nebūna be antrojo dėmens, ir geradarystės nebūna. Tai aišku iš paties žodžio, kuriame glūdi sąvoka „gera daryti“. Niekas sau nedaro gera, kaip nesti sau palankus, kaip nėra savo šalininkas. Galima apie tai kalbėti ilgiau, pateikiant daugiau pavyzdžių. Argi ne taip? Geradarystė priskirtina prie tų dalykų, kurie reikalauja antrojo asmens. Nors kai kas yra garbinga, nepaprastai gražu, labai dora, bet įmanoma tik esant antram. Ištikimybė šlovinama, garbinama kaip viena didžiausių žmonių giminės gėrybių. O apie ką kalbama kaip apie pasirodžiusį ištikimą sau?

XI. Pereinu prie paskutinės dalies. Atsilyginančiam tenka daryti kai kurių išlaidų, kaip ir grąžinančiam piniginę skolą, o atsilyginantis sau nieko neišleidžia, kaip ir nieko neįgyja, gaudamas savo geradarystę. Geradarystė ir atsilyginimas turi eiti iš vienos pusės į kitą, viename žmoguje tokia kaita nevyksta. Atsilyginantis teikia naudos tam, iš kurio ką nors įgijo. Kam naudingas sau atsilyginantis? Sau. Kas gali įsivaizduoti kitaip, kaip atsilyginimą esant vienoje vietoje, o geradarystę – kitoje? Kas sau atsilygina, tas sau teikia naudos. Koks nedėkingasis to kada nenorėjo? Ir kas nebuvo nedėkingas, taip darydamas? „Jei privalome, – sako jis, – sau dėkoti, tai privalome ir sau atsilyginti. Juk sakome: „Dėkoju sau, kad nevedžiau tos moters“, arba „Dėkoju sau, kad su tuo žmogumi nesudariau ūkinės bendrijos.“ Šitaip sakydami, save pagiriame, ir norėdami savo poelgį paliaupsinti, vartojame padėkos žodžius.

Geradarystė yra tai, kas davus gali būti ir neatlyginta. Sau teikiąs geradarystę asmuo negali neatsiimti to, ką davė. Vadinasi, tai nėra geradarystė. Geradarystė vienu laiku gaunama, kitu – atlyginama. Geradarystėje giriama ir gerbiama tai, kad norėdamas kitam suteikti naudos žmogus pamiršta savąją, kad kitam duoda, nutraukdamas nuo savęs. Teikiant geradarystę sau, to nebūna. Geradarystės teikimas reiškia ryšį: ji kažką patraukia, kažką įpareigoja. Davimas

sau ryšio nereiškia. Jis nieko nepatraukia, nieko neįpareigoja, niekam nesuteikia vilties, neverčia sakyti: „Šį žmogų reikia gerbti. Jis anam padarė gera, padarys ir man.“ Geradarystė yra tai, ką kas nors daro ne dėl savęs, bet dėl to, kuriam daro. Sau darantis gera daro dėl savęs. Vadinasi, tai nėra geradarystė.

XII. Dabar tau atrodau melavęs, nes iš pradžių kalbėjau kitaip. Sakai, jog gerokai varžtus atleidau, ir visas darbas eina šuniui ant uodegos. Palauk, dar pavadinsi tuos teiginius teisingais, kai nuvesiu į tokius užkaborius, iš kurių išsiveržęs nieko daugiau nebūsi pasiekęs, išskyrus tai, kad išsipainiojai iš kebelio, į kurį buvo galima ir nepatekti. Iš tiesų, kas čia gero iš uolaus mazgų atraišiojimo? Juk pats esi užmezgęs juos tam, kad paskui atraišiotum. Bet kaip dėl pramogos ir juoko jie kartais taip supainiojami, kad nepatyrėliui sunku atrišti, o sunarpliojusiam paklūsta be jokio vargo, nes jis žino visus susikabinimus ir stabdžius, ir visa tai vis tiek teikia tam tikro malonumo (mat bando proto miklumą bei skatina dėmesį),[115] taip ir šie atrodantys gudrūs, klastingi samprotavimai pašalina nerūpestingumą ir nerangumą tų žmonių, kuriems reikia tai išgrįsti klaidžiojimų lauką, tai pastatyti tamsias gruoblėtas užtvaras, kad per jas iššliaužę atidžiai pėdintų tolyn.

Sakoma, jog niekas nėra nedėkingas. Tai išsamprotaujama taip. „Geradarystė yra tai, kas teikia naudos. Pasak jūsų, stoikų, blogam žmogui niekas negali teikti naudos. Vadinasi, blogasis negauna geradarystės ir nebūna nedėkingas. Be to, geradarystė yra garbingas ir girtinas dalykas. Pas blogąjį nėra vietos garbingam ar girtinam dalykui. Vadinasi, geradarystei taip pat. Jei jis negali priimti geradarystės, tai neturi ir atsilyginti už ją. Todėl jis netampa nedėkingas. Be to, kaip jūs sakote, gerasis vyras viską daro teisingai. Jei viską

[115] Turimas galvoje kažkoks nežinomas galvosūkis ar žaidimas.

daro teisingai, tai negali būti nedėkingas. Blogajam vyrui niekas negali suteikti geradarystės. Gerasis atsilygina už geradarystę, blogasis jos negauna. Kadangi taip yra, išeina, kad nei blogasis nebūna nedėkingas, nei gerasis. Taigi, pasaulyje nėra nedėkingo žmogaus, ir tuščia apie tai kalba."

Vienintelis mūsų gėris yra garbingumas. Jis negali patekti blogajam. Mat jei į tokį žmogų įžengs dorybė, jis nustos buvęs blogas. Kol jis blogas, niekas negali jam suteikti geradarystės, nes blogis ir gėris – priešingi, į vienovę nesueinantys dalykai. Niekas neduoda jam naudos todėl, kad visa, kas jį pasiekia, sugenda dėl netinkamo naudojimo. Kaip ligos sužalotas, tulžį kaupiantis skrandis pakeičia bet kokį gautą maistą, peną paversdamas skausmo kaltininku, taip nevykusi siela, kad ir ką jai patikėtum, iš visko pasidaro naštą, pražūtį ir nelaimės priežastį. Laimingiausi bei turtingiausi turi daugiausia įkarščio ir tuo prasčiau save pažįsta, kuo daugiau medžiagos randa juos blaškančiai veiklai. Taigi joks naudingas daiktas negali pasiekti blogųjų, tik toks, kuris kenkia. Kad ir kas jiems patektų, jie visa pakeičia savo prigimtimi, ir geresniam vyrui puikūs bei naudingi dalykai jiems yra pražūtingi. Jie negali teikti geradarystės todėl, kad niekas negali teikti to, ko neturi. Toks žmogus neturi noro daryti gera.

XIII. Bet nors ir tokios tokelės, blogasis gali kai ką gauti. Tai panašūs į geradarystes dalykai. Už juos neatsilyginęs, bus nedėkingas. Esama sielos gėrybių, esama kūno, esama likimo. Sielos gėrybės nuo kvailio ir nedorėlio traukiasi tolyn. Jie prileidžiami prie tų, kurių ir gauti gali, ir atsilyginti privalo, o jei kas neatsilygina, tai lieka nedėkingas. Tai ne tik mūsų nuostata. Toli užbrėžę plačias žmogiškos laimės ribas peripatetikai[116] sako, jog mažosios

[116] Peripatetikai – Aristotelio mokiniai. Pasak legendos, taip praminti todėl, kad samprotaudavo ir diskutuodavo vaikščiodami (graik. „peripateo" – „vaikštinėju aplink").

geradarystės bloguosius pasiekia. Už jas neatsilyginęs žmogus yra nedėkingas. Taigi mums nepatinka geradarystės, nedarančios geresnės sielos, tačiau neneigiame, kad jos pravarčios ir siektinos. Jų ir blogasis gali teikti gerajam vyrui, ir gauti iš gerojo. Tai – pinigai, drabužiai, garbingos tarnybos, gyvybė. Neatsilyginęs už jas žmogus pelno nedėkingojo vardą.

„O kodėl tu vadini nedėkingu asmenį, negrąžinusį to, ko tu nelaikai geradaryste?“ Kai kurie iš tikro skirtingi dalykai dėl panašumo vadinami tuo pačiu žodžiu. Taip pikside[117] vadiname ir sidarinį, ir auksinį indą. Taip neraštingu apšaukiame ne apskritai netašytą, bet aukštesnių mokslų nepasiekusį žmogų. Taip išvydęs prastai apsirengusį skarmalių kas nors pasakys matęs jį nuogą. Minėti dalykai nėra geradarystės, tačiau turi jų išvaizdą. „Kaip jie yra tarytum geradarystės, taip ir anas bus tarytum nedėkingas, o ne iš tiesų nedėkingas.“ Tai netiesa, nes ir davėjas, ir gavėjas juos vadina geradarystėmis. Per klaidą tikrosios geradarystės vaizdą pasiėmęs žmogus laikytinas nedėkingu taip, kaip nuodytoju laikytinas asmuo, primaišęs į gėrimą migdomųjų, kuriuos manė esant nuodus.

XIV. Kleantas veikia karščiau. „Nors gautas dalykas, – sako jis, – nėra geradarystė, tačiau gavęs jį ir neatsilyginęs žmogus yra nedėkingas.“ Ir dar nesusitepęs rankų plėšikas yra plėšikas, nes apsiginklavo, idant užmušinėtų žmones ir yra nusiteikęs plėšti bei žudyti. Niekšiškumas ne atsiranda jo darbuose, o tik pasireiškia ir atsiskleidžia. Šventvagiai baudžiami, nors nė vienas neprisilietė prie pačių dievų. „Kaip gali būti, – sako jis, – žmogus nedėkingas blogajam, jei blogasis negali daryti gera?” Jis nedėkingas todėl, kad gautas

[117] Piksidė – apvali ar ovali dėžutė iš molio, dramblio kaulo ar metalo papuošalams, prieskoniams ar kokiems nors smulkiems daiktams susidėti.

dalykas nebuvo geradarystė, bet taip buvo vadinamas. Kas gaus iš jo ką nors iš neišmanėlių turimų dalykų, kurių ir blogieji turi apsčiai, tas pats panašiai turės atsilyginti, kad ir kokie jie būtų. Gauta kaip gera, privalės grąžinti kaip gera. Skolininku vadinamas ir skolingas auksinių monetų, ir valstybės nustatyta forma išspaustų odos gabalėlių. Lacedemoniečiai savo krašte juos naudojo vietoje pinigų. Kaip skolinaisi, taip ir atsiteisk. Kas yra geradarystės, ar į šią purviną ir žemą medžiagą turi būti nusviesta garsaus vardo didybė, – kas jums darbo. Tiesos ieško kiti. Jūs nukreipkite sielą į tiesos regimybę ir, besimokydami garbingumo, garbinkite visa, kad ir kas gautų garbingumo vardą.

XV. „Kaip, pasak jūsų, – sako jis, – niekas nebūna nedėkingas, taip, antra vertus, visi yra nedėkingi." Sakome, jog visi yra kvaili ir blogi. Žmogus, turintis vieną ydą, turi visas. Visi yra kvaili ir blogi; vadinasi, visi yra nedėkingi. Kaip čia išeina? Argi taip nėra? Ar neplaukia iš visų pusių priekaištai žmonių giminei? Ar visi nedejuoja, kad geri darbai pražūva ir retas neatsilygina blogiu jam smarkiai pasitarnavusiems? Nėra pagrindo šį murmėjimą laikyti tik mūsų, vadinančių blogybe ir yda visa, kas netelpa į teisingumo taisyklę, dūsavimais. Štai šaukia man nepažįstamas žmogus, ne filosofų namiškis. Tautas ir gentis smerkiantis balsas sklinda iš minios vidurio: „Šeimininkui pavojus iš svečio, / Uošviui – iš žento šalies, suretėja meilė tarp brolių, / Vyras galvoja, kaip žmoną užmušt, o toji – kaip vyrą."[118] Tai dar baisiau: geri darbai virto nusikaltimais, negailima net kraujo tų, už kuriuos reikėtų jį lieti. Geradarystes palydime kardu ir nuodais. Galybė ir garbė kelti ranką net prieš tėvynę ir savo fasciais[119] ją prislėgti. Niekingu ir žemu laiko save neiškilęs virš valstybės

[118] Ovidijaus *Metamorfozių* (I. 144–146) citata. Čia ir toliau cituojamas Antano Dambrausko vertimas.

žmogus. Iš valstybės paimta kariuomenė nukreipiama prieš ją pačią. Karvedys kalba taip: „Kovokite prieš žmonas, kovokite prieš vaikus! Ginklais suterškite aukurus, židinius, penatus!“ Be senato įsakymo jūs negalėdavote įžengti į Romą net triumfui, nugalėtoją kariuomenę parvedusiems vadams senato posėdis pareikšdavo pagarbą už miesto sienų. Dabar, nužudę piliečius, paplūdę giminaičių krauju, įžygiuojate pakėlę vėliavas. Tegu laisvė netenka žado, žibant karo ženklams, ir genčių nugalėtoja bei tramdytoja romėnų tauta, toli nustūmusi išorinio karo pavojų, panaikinusi baimę, tešiurpsta iš siaubo, šiapus sienų apsupta legionų erelių!

XVI. Nedėkingas yra Koriolanas, per vėlai, jau gailėdamasis nusikaltimo, suvokęs pareigą. Jis sudėjo ginklus, bet sudėjo, jau pradėjęs žudyti tėvynę. Nedėkingas Katilina. Jam atrodė per maža užgrobti tėvynę, jos nesugriovus, nepasiuntus prieš ją alobrogų kohortų[120], nepasikvietus iš už Alpių priešų, pasiruošusių pasotinti seną įgimtą neapykantą ir vertusių romėnų vadus įteikti seniai galų kapams privalomas aukas.[121] Nedėkingas Gajus Marijus, eilinio batais atžygiavęs į konsulatą. Jei nebūtų romėnų žudęs kaip kimbrų,[122] jei ne tik nebūtų davęs ženklo daigoti ir galabyti piliečius, bet ir pats nebūtų buvęs tas ženklas, tai būtų galvojęs, kad jo padėtis mažai pakito ar vėl sugrįžo į ankstesnį

[119] Fasciai – virbų ryšuliai, aukščiausias pareigas einančių Romos magistratų valdžios ženklai, nešami palydovų.

[120] Alobrogai – prie Ronos upės gyvenusi galų gentis. Kohorta – romėnų kariuomenės padalinys.

[121] Autorius nori vaizdingai pasakyti, kad Katilinos pasikviestų galų nužudyti romėnų vadai būtų buvę tarsi auka ant IV a. pr. Kr. romėnų sumuštų galų kapų.

[122] Kimbrai – Marijaus sumušta germanų gentis. Autorius turi galvoje Marijaus veiksmus per pilietinį karą.

būvį. Nedėkingas Lucijus Sula, gydęs tėvynę kartesniais vaistais, negu pavojingai ligai reikėjo. Per žmonių kraują atbridęs nuo Prenesto tvirtovės ligi Kalvos vartų,[123] pradėjo mieste kitokius mūšius, kitokias žudynes: du legionus po pergalės – tai ypatingai nuožmu! – po duotos priesaikos – tai siaubinga piktadarystė! – išgalabijo, sugrūdęs į kampą, ir išgalvojo proskripciją.[124] O didieji dievai! Romėnų piliečio žudikas tada gaudavo neliečiamybę, pinigų, vos ne piliečio vainiką![125] Nedėkingas Gnėjus Pompėjus. Už tris konsulatus, už tris triumfus, už daugybę dažniausiai pirma laiko gautų garbingų tarnybų valstybei atsilygino, įtraukdamas į jos užgrobimą kitus. Neapykantą dėl savo galybės tikėjosi sumažinti, padarydamas, kad daugeliui būtų leista tai, kas nebuvo leista niekam. Trokšdamas ypatingų įgaliojimų, savo nuožiūra skirstydamas provincijas, su trečiuoju taip dalindamasis valdžią, kad dvi jos dalys priklausytų jo namams,[126] romėnų tautą atvedė ten, kur ji galėjo išsigelbėti tik vergaudama. Nedėkingas ir Pompėjaus priešas bei nugalėtojas.[127] Iš Galijos ir Germanijos jis atginė karą į miestą. Tas prastuomenės draugas, tas

[123] Kalvos vartai – vienerių Romos vartų pavadinimas.

[124] Proskripcija – sąrašas asmenų, kuriuos nutarta laikyti neginamais įstatymų. Tokius sąrašus paprastai skelbdavo jėga užėmę valdžią asmenys. Į sąrašus įtraukti asmenys buvo žudomi be teismo, jų žudikai ar įdavėjai gaudavo atlyginimą, pražudytųjų turtas buvo parduodamas varžytinėse.

[125] Ironija: piliečio vainikas buvo garbingas apdovanojimas, skiriamas už Romos piliečio išgelbėjimą.

[126] Turimas galvoje Pompėjaus, Cezario ir Kraso triumviratas. Pompėjus buvo vedęs Cezario dukterį, tad jie abu priklausė tiems patiems namams, o trečdalis valdžios priklausė Krasui.

[127] Gajus Julijus Cezaris. Mirus Cezario dukteriai, žuvus Krasui ir susiklosčius politinėms aplinkybėms, Cezaris ir Pompėjus tapo priešais ir susigrūmė Farsalo mūšyje. Laimėjo Cezaris.

jos numylėtinis išdėstė stovyklą Flaminijaus cirke, arčiau negu Porsina.[128] Jis pažabojo nugalėtojo teisę ir žiaurumą, įvykdė, ką mėgo kartoti: nežudė nieko, išskyrus ginkluotus. Tačiau kas gi išėjo? Kiti kariavo kraugeriškiau, bet pasisotinę kada nors liaudavosi, o šis mikliai įsikišo kardą į makštis, bet niekada nebenusijuosė. Nedėkingas savo diktatoriui buvo Antonijus,[129] paskelbęs jį buvus užmuštą teisėtai, jo žudikus išsiuntęs valdyti provincijų, ir proskripcijos, antpuolių, karų nualintą tėvynę po daugybės nelaimių atidavęs net ne romėnų karaliams, kad ji, sugrąžinusi achajams, rodiečiams ir daugeliui garsių miestų buvusias teises ir laisvę bei nepriklausomybę, pati mokėtų duoklę eunuchams.[130]

XVII. Dienos neužteks išvardyti nedėkingiesiems, troškusiems net tėvynės pražūties. Lygiai taip pat be galo ilgai truktų, jei norėčiau apžvelgti atvejus, kai pati valstybė buvo nedėkinga geriausiems ir labiausiai atsidavusiems vyrams, ne rečiau nusidėdama jiems, negu jai buvo nusidėta. Ji išsiuntė į tremtį Kamilą, ištrėmė Scipijoną.[131] Po Katilinos sąmokslo buvo išguitas Ciceronas, sugriauti

128 VI a. pr. Kr. puolęs Romą etruskų karalius Porsina buvo išdėstęs kariuomenę anapus Tiberio, ant Janikulo kalvos. Flaminijaus cirkas buvo Marso lauke, už sakralinės Romos ribos, bet labai arti jos. Be Senekos, niekas daugiau nemini, kad Cezaris būtų įsirengęs stovyklą Flaminijaus cirke.

129 Markas Antonijus – Cezario karininkas ir bendražygis, iškilęs diktatoriaus Cezario dėka.

130 Turimas galvoje Antonijaus ryšys su Egipto karaliene Kleopatra. Kaip vestuvių dovaną Antonijus jai padovanojo romėnų provincijas Kretą ir Kilikiją. Jas Seneka vadina duokle. Kleopatros dvare, kaip ir visur Rytuose, patikėtiniai buvo eunuchai.

131 Publijus Kornelijus Afrikietis Scipionas Vyresnysis, įsižeidęs dėl priešininkų puldinėjimų, nuolatos apsigyveno savo dvare ir politiniame gyvenime nebedalyvavo. Tokį Scipiono gyvenimą romėnai laikė savanoriška tremtimi.

jo penatai,[132] išplėšti turtai, padaryta visa, ką būtų padaręs nugalėtoju tapęs Katilina. Rutilijus už savo nekaltumą užmokėjo tūnojimu Azijoje, Katonui[133] romėnų tauta nedavė pretūros, o prie konsulato net iš tolo neprileido.

Visi esame nedėkingi. Tegul kiekvienas paklausia savęs, pasirodys, jog jis skundžiasi kokiu nors nedėkinguoju. O juk negali būti, kad visi skųstųsi, jei nereikėtų skųstis visais. Vadinasi, visi yra nedėkingi. Ir godūs visi, ir pikti visi, ir bailūs visi, o labiausiai tie, kurie atrodo drąsūs. Pridurk: ir garbėtroškos visi, ir nedori. Bet nereikia ant visų pykti, atleisk jiems, visi eina iš proto. Nenoriu apgaudinėti tavęs, sakydamas: „Žiūrėk, kokia nedėkinga jaunuomenė. Kur tas nekaltas sūnus, netrokštąs tėvo paskutinės dienos, kur tas saikingasis, jos nelaukiąs, kur tas dorasis, apie ją negalvojąs? Kelintas taip bijo nuostabios žmonos mirties, kad net nepamąsto apie ją? Koks, klausiu, apgintas bylininkas laiko atmintyje tokią didelę geradarystę, pradingus jai iš akių?“ Tai visiems aišku: kas juk miršta nesiskųsdamas? Kas paskutinę dieną išdrįsta pasakyti: „Nugyvenau ir likimo duotąjį laiką praleidau?“[134] Kas išeina neprieštaraudamas, kas nevaitodamas? Nedėkingojo ypatybė yra nepasitenkinimas praeitimi. Dienų visada bus mažai, jei jas skaičiuosi. Galvok, kad ne laikas yra aukščiausias gėris. Kad ir kiek jo liktų, būk patenkintas. Atidėta mirties diena tau laimės nepridės, nes dėl tos gaišaties gyvenimas nepasidaro laimingesnis, tik ilgesnis. Daug verčiau dėkingam už patirtus malonumus ne kitų metus skaičiuoti, bet savuosius palankiai vertinti ir priskirti prie pelno. „Dievas nutarė, jog aš tiek vertas, to ir gana. Galėjo daugiau, tačiau juk ir tai –

[132] Metafora. Penatai – namų židinio dievai. Ištrėmus Ciceroną, jo namai buvo sugriauti.

[133] Turimas galvoje Katonas Utikietis.

[134] Vergilijaus *Eneidos* (Verg. Aen. IV. 653) citata. Čia ir toliau cituojamas Antano Dambrausko vertimas.

geradarystė." Būkime dėkingi dievams, dėkingi žmonėms, dėkingi visiems, ką nors mums suteikusiems, dėkingi visiems, ką nors suteikusiems mūsų artimiesiems.

XVIII. „Be galo, – sako jis, – mane įpareigoji, pridurdamas „mūsų artimiesiems". Užbrėžk kokią nors ribą. Tavo paminėtas sūnaus geradarys juk ir tėvui daro gera. Pirmiausia atsakyk į tai. Paskui norėčiau, kad būtų apibrėžta štai kas: kai daroma gera tėvui, ar ir broliui? Ar ir dėdei? Ar ir seneliui? Ar ir žmonai, ir žentui? Pasakyk, kur turėčiau sustoti, iki kol eiti paskui šią virtinę?"

Įdirbdamas tavo lauką, darysiu tau gera. Užgesindamas degantį tavo namą ar išgelbėdamas nuo sugriuvimo, darysiu gera. Išgydydamas tavo tarną, pasitarnausiu. O išgelbėdamas tavo sūnų, ar nepadarysiu gera ir tau?

XIX. „Pateiki nevienodus pavyzdžius. Kas įdirba mano lauką, tas daro gera ne laukui, o man. Kas paspiria mano namą, kad negriūtų, pasitarnauja man, juk namas negali jausti. Aš – skolininkas, nes daugiau jokio nėra. Įdirbantis mano lauką žmogus trokšta pasitarnauti ne laukui, o man. Tą patį pasakysiu dėl tarno. Tai mano vergas, jis man išgelbstimas, aš už jį lieku skolingas. O sūnus gali pats tvarkyti geradarystę. Taigi, jis priima, o aš džiaugiuosi, esu jos užkliudomas, bet neįpareigojamas." Tačiau norėčiau, kad tu, kuris nemanai esąs skolingas, atsakytum štai dėl ko. Gera sūnaus sveikata, laimė, tėvonija susijusi su tėvu. Jis jausis laimingesnis, turėdamas sveiką ir gyvą sūnų, nelaimingesnis – jo netekęs. Tai kaip čia išeina? Ar mano padarytas laimingesnis, išvaduotas nuo gresiančios nelaimės žmogus nepatiria geradarystės? „Kaipgi, patiria, – sako jis, – juk kai kas iš kitiems skirtų dalykų atiteka ir ligi mūsų. Tačiau jų reikalauti dera tik iš to, kuriam duota. Pavyzdžiui, pinigus grąžinti prašoma to, kuriam paskolinta, nors tam tikru būdu jų teko ir man.

Nėra geradarystės, kurios nauda nepaliestų artimųjų, o kartais net ir tolimesnių žmonių. Klausiame, ne kur pereis geradarystė iš to, kuriam duota, bet pas ką ji patenka pirmiausia. Iš paties atsakovo bei kaltininko reikalaujama grąžinti." Kaip čia išeina? Meldžiu pasakyti, argi nekartoji: „Padovanojai man sūnų. Jei būtų žuvęs, ir aš nebūčiau gyvenęs?" Ar nesi skolingas už gerą darbą, sugrąžinusį tau tą, kurio gyvybę vertini daugiau už savo? Kai išgelbėjau sūnų, juk puolei ant kelių ir dievams meldeisi, tarsi būtum buvęs pats išgelbėtas. Iš tavo lūpų plaukė tokie žodžiai: „Nesvarbu, katrą išgelbėjai. Du išgelbėjai. Mane net daugiau." Kodėl taip kalbi, jei tai ne geradarystė? „Todėl, kad jei mano sūnus pasiskolins pinigų, tai aš užmokėsiu kreditoriui, tačiau nesijausiu jam skolingas. Todėl, kad jei mano sūnus bus sučiuptas svetimoteriaujant, raudonuosiu iš gėdos, bet nebūsiu vadinamas svetimoteriu. Sakausi esąs tau įsipareigojęs už sūnų ne todėl, kad tikrai esu, bet kad noriu pas tave ateiti kaip savanoris skolininkas. Jam esant sveikam gyvam, man tenka ir milžiniško džiaugsmo, ir milžiniškos naudos, ir išvengiu sunkios bevaikystės žaizdos. Dabar neklausiame, ar suteikei man naudos, bet ar padarei gera. Juk naudos teikia ir gyvulys, ir akmuo, ir žolė, tačiau jie nedaro gera, nes tą daro tik norintis padaryti gera. Tu nori daryti gera ne tėvui, o sūnui, tėvo kartais net nepažįsti. Taigi klausdamas: „Ar nepadariau gera tėvui, išgelbėdamas sūnų?" turėk galvoje ir priešingą klausimą: „Ar padariau gera tėvui, kurio nepažinojau, apie kurį net nepagalvojau?" O kaip bus (taip kartais pasitaiko), kai tėvo nekenti, o sūnų išgelbsti? Ar teigsi padaręs gera tam, kuris geradarystės metu buvo didžiausias tavo priešas?"

Atidėjęs į šoną tokius pokalbininkų ginčus, atsakysiu kaip teisės žinovas. Reikia žiūrėti davėjo nusistatymo. Jis padarė gera tam, kuriam norėjo. Jei tėvo garbei padarė, tai tėvas gavo geradarystę, jei sūnaus naudai, tai tėvas neįpareigojamas dėl sūnui suteiktos geradarystės, net jei ja mėgaujasi. Tačiau

pasitaikius progai, norės ir pats šį tą suteikti ne kaip būtinai privaląs atlyginti asmuo, bet kaip atsidėkojimo vyksmo pradininkas. Iš tėvo nedera reikalauti atsilyginimo už geradarystę. Ką nors maloningai dėl to padaręs, jis bus teisingas, o ne atsilyginęs žmogus. Mat čia pasaka be galo: jei tėvui darau gera, vadinasi, ir motinai, ir seneliui, ir avynui, ir vaikams, ir giminaičiams, ir draugams, ir vergams, ir tėvynei. Tai kur gi geradarystė sustoja? Atsiranda neišpainiojamas soritas.[135] Jam sunku užbrėžti ribą, nes pamažu atrėplioja ir nesiliauja šliaužę vis nauji dėmenys.

XX. Paprastai keliamas toks klausimas: „Du broliai nesutaria. Vieną išgelbėdamas, gal darau gera ir tam, kuris nirš, kad nežuvo nekenčiamas brolis?“ Be abejo, pagalba to nenorinčiam yra geradarystė taip, kaip ir nenoromis padėjęs žmogus nebus geradarys. „Vadini geradaryste, – klausia jis, – tai, kas jam priešiška, dėl ko jis kankinasi?“ Daugelio geradarysčių veidas nusiminęs ir rūstus, pavyzdžiui, pjaustymas, deginimas, kad pagydytum, ir supančiojimas. Nereikia žiūrėti, ar kas liūdi, gavęs geradarystę, bet ar privalėtų džiaugtis. Nėra netikras barbaro ar valstybinių pinigų nepažįstančio žmogaus numestas denarijus.[136] Ir neapkęsdamas geradarystės žmogus gali ją priimti, jei tik ji naudinga, jei geradarys darė, kad būtų naudinga. Nesvarbu, kad gerą dalyką kai kas sutinka priešiškai. Na, o dabar apversk priešingai. Nekenčia brolio, nors jam apsimoka jį turėti. Aš jį nužudžiau. Tai nėra geradarystė, nors jis taip tą darbą vadintų ir džiaugtųsi. Pavojingiausiai kenkia tas, kuriam dėkojama už piktadarystę.

[135] Soritas – polisilogizmas, kuriame praleidus numanomas silogizmų tarpines išvadas, pateikiama tik paskutinioji.

[136] Denarijus – sidabrinė romėnų moneta, lygi dešimčiai variokų.

„Matau: kai kas teikia naudos, ir todėl yra geradarystė. Kai kas kenkia, ir todėl nėra geradarystė. Štai duosiu pavyzdį to, kas nepadeda ir nekenkia, tačiau yra geradarystė. Dykumoje radau negyvą kieno nors tėvą. Jį palaidojau. Nei jam pačiam pasitarnavau (koks gi jam skirtumas, kaip irti), nei sūnui (kokia jam iš to nauda)." Pasakysiu, ką gavo sūnus. Mano dėka jis įvykdė šventą ir būtiną pareigą. Jo tėvui atlikau tai, ką jis būtų norėjęs ir net privalėjęs atlikti. Tačiau mano veiksmas geradarystė yra tik tada, jei taip elgiausi ne dėl gailestingumo ir žmoniškumo, kaip užkasdamas bet kokį lavoną, bet jei atpažinau kūną, jei ketinau pasitarnauti sūnui. O jei pakišau po velėna nepažįstamą numirėlį, tai niekas man už atliktą žmoniškumo pareigą neskolingas.

Kas nors pasakys: „Kodėl taip uoliai ieškai, kam esi padaręs gera, tarsi ketindamas atgauti? Esama nusprendusių, jog niekada nereikia siekti, kad būtų atsilyginta. Jie pateikia tokias priežastis. Nevertas ir prašomas neatsilygins, vertas pats atsiteis. Be to, gera padaręs gerajam vyrui, žiūrėk, kad prašymu jo neįžeistum, sudarydamas įspūdį, tarsi savaime pats savo noru jis nebūtų atsilyginęs. O jei davei blogajam vyrui, tai atkentėk pats, tačiau negadink geradarystės, paversdamas ją paskola. Be to, įstatymas neliepia siekti atsilyginimo; vadinasi, draudžia." Tai vien žodžiai. Kol manęs niekas neslegia, kol likimas neverčia, verčiau prarasiu geradarystę, negu prašysiu. Tačiau jei reikės gelbėti vaikus, jei užtraukiamas pavojus žmonai, jei tėvynės gerovė ir laisvė siunčia mane ten, kur nenorėčiau eiti, nutildysiu gėdą ir prisieksiu sau, jog jau esu padaręs visa, kad nereikėtų nedėkingo žmogaus pagalbos. Galop būtinybė gauti atsilyginimą nugalės drovumą. Dar vienas dalykas. Teikdamas gerajam vyrui geradarystę, teikiu neketindamas nieko atgauti, jei nebus būtina.

XXI. „Bet įstatymas, – sako jis, – neskelbdamas leidimo reikalauti atsilyginimo, draudžia tą daryti." Daug kas nenumatyta įstatymo ir neprivalo teis-

minio ieškinio. Tai leidžia už bet kokį įstatymą stipresni žmonių gyvenimo papročiai. Joks įstatymas neliepia neišplepėti draugų paslapčių. Joks įstatymas neliepia būti ištikimam priešui. Koks įstatymas įpareigoja vykdyti pažadus? Joks. Tačiau skundžiuosi neišsaugojusiu pašnekesio slaptumo žmogumi, piktinuosi neištesėtu duotuoju žodžiu. „Betgi tu iš geradarystės, – sako jis, – darai paskolą.“ Anaiptol. Juk nereikalauju, o tik prašau, net neprašau, o tik primenu. Ar didžiausia būtinybė mane privers ateiti pas tą, su kuriuo ilgai tektų kautis? Jei žmogus toks nedėkingas, kad neužtenka priminti, tai praeisiu pro šalį, negalvodamas, jog apsimoka jį versti atsidėkoti. Kaip palūkininkas netraukia į teismą kai kurių skolininkų, žinodamas juos nusigyvenus ir nebelikus ko gėdytis, išskyrus žlugimą, taip aš nuolatos atvirai praeisiu pro kai kuriuos nedėkinguosius, nė vieno žmogaus neprašysiu atsilyginti už geradarystę, išskyrus tą, iš kurio ne imsiu, o atgausiu duota.

XXII. Daugelis nemoka nei atsisakyti gauto, nei atsilyginti. Jie nėra gerieji, tik – dėkingi, nėra blogieji, tik – nedėkingi. Jie – nerangūs tinginiai, slunkiai skolininkai, o ne blogieji. Jų aš nekaltinsiu, tik paraginsiu ir kitkuo užsiėmusius atvesiu atlikti pareigos. Jie man tučtuojau atsakys: „Atleisk! Dievaži, nežinojau, kad tau šito stinga. Kitaip neragintas būčiau suteikęs. Prašyčiau manyti, jog nesu nedėkingas. Nepamiršau, ką esi man padaręs.“

Kodėl turėčiau svyruoti, darydamas juos geresnius ir jiems patiems, ir sau? Kiek įstengdamas stengsiuosi sulaikyti nuo nuodėmės bet ką, o ypač draugą. Saugosiu, kad nenusidėtų, o labiausiai, – kad nenusidėtų man. Neleisdamas būti nedėkingam, suteikiu jam antrą geradarystę. Ne rūsčiai prikaišiosiu savo paslaugą, bet kiek galėdamas švelniau. Idant suteikčiau galimybę atsilyginti, užsiminsiu ir paprašysiu geradarystės. Jis pats supras, kad prašau atsiteisti. Kai kada ir rūsčiau prabilsiu, jei tikėsiuosi, kad jį galima pataisyti. Beviltiško

neerzinsiu, kad iš nedėkingojo nepasidaryčiau priešo. Net paraginimu nepliekdami nedėkingųjų, skatinsime juos dar tingiau atsilyginti. Neragindami leisime pražūti kai kuriems pagydomiems ir galintiems pagerėti, jei kas įgeltų. Kai kada tėvas, pabakštinęs sūnų, ištiesina kreivą jo kelią, žmona susigrąžina nuklydusį vyrą, draugas atnaujina atšalusią draugo ištikimybę.

XXIII. Kai ką reikia ne lupti, kad pabustų, o papurtyti. Panašiai elkimės, kieno nors pareigai atsilyginti ne pranykus, o nusilpus. Ją pažadinkime. „Nedrįsk savo dovanos paversti skriauda. Juk skriauda, kai neprašydamas atsilyginti, palieki mane nedėkingą. O gal nežinau, ko tu trokšti? Gal tampomas užsiėmimų ir atsidėjęs kitiems darbams, pražiopsojau progą? Parodyk, ką galėčiau padaryti, ko tu norėtum. Kodėl nusivili nepabandęs? Kodėl skubi prarasti ir geradarystę, ir draugą? Iš kur žinai, ar nenoriu, ar neišmanau, neturiu širdies, ar galimybės? Išbandyk!“ Taigi, ne karčiai kalbėsiu, ne viešai, ne bardamas, bet taip, kad jis manytų, jog jam pačiam toptelėjo, o ne kitas priminė.

XXIV. Dieviškajam Julijui[137] teisėjaujant, atsakovas buvo vienas jo veteranas, truputį smurtavęs prieš kaimynus, ir štai jį slėgė toji byla. „Ar atsimeni, – paklausė jis, – imperatoriau,[138] kaip Ispanijoje prie Sukrono buvai išsinarinęs kulną?“ Cezariui atsakius, jog atsimena, tęsė: „O ar atsimeni, kaip panorai atsisėsti po vienu šešėlio beveik nemetančiu medžiu? Saulė kepino neišpasakytai, vieta plytėjo klaikiai atšiauri: vienui vienas medelis stirksojo,

[137] Turimas galvoje Gajus Julijus Cezaris.

[138] Imperatoriumi romėnai vadino vyriausiąjį kariuomenės vadą. Vėliau monarchai visada buvo vyriausieji ginkluotųjų pajėgų vadai, tad žodis „imperatorius“ įgijo valdovo reikšmę.

prasibrovęs pro aštrias uolas. Ten vienas bendražygis tau patiesė savo apsiaustą." Cezaris atsakė: „Kaip neatsiminsiu?! Baisiai ištroškęs, negalėdamas nueiti ligi šaltinio, jau norėjau rankomis šliaužti, bet tas bendražygis, narsus ir vikrus žmogus, atnešė savo šalmu vandens." „Imperatoriau, ar galėtum, – paklausė anas, – atpažinti tą žmogų ar tą šalmą?" Cezaris atsakė, jog šalmo atpažinti negalėtų, o žmogų puikiausiai, ir pridūrė, mano nuomone, supykęs, kad per apklausą tas seka seną pasaką: „Šiaip ar taip, ten buvai ne tu." „Visai pamatuotai, Cezari, – tarė jis, – manęs nebepažįsti. Kai tai vyko, buvau sveikas. Vėliau kautynėse prie Mundos[139] man buvo išdurta akis ir sutriuškinti galvos kaulai. Pamatęs ir šalmo nebepažintum: ispaniškas kardas jį perskėlė pusiau." Cezaris uždraudė kelti ieškinį savo kareiviui ir padovanojo jam sklypelius, per kuriuos einantis kelias buvo sukėlęs tuos kivirčus bei ginčus.

XXV. Na, ir kaip? Ar jam nevertėjo prašyti atsilyginti už geradarystę imperatorių, kurio atmintį aptemdė daugybė reikalų, kuriam tvarkant likimo duotą milžinišką kariuomenę, aukšta padėtis neleido prisiminti kiekvieno kareivio? Tai net nėra atlygio už geradarystę prašymas, bet tinkamai padėto ir paruošto pasiėmimas, tačiau, kad pasiimtum, reikia ištiesti ranką. Taigi, prašysiu atsilyginti arba priverstas didelės būtinybės, arba labui to, kurio prašau. Tiberijus Cezaris, kažkokiam žmogui pradėjus: „Ar atsimeni..." ir nespėjus išvardyti buvusio artimumo ženklų, nutraukė, sakydamas: „Neatsimenu." Ar vertėjo prašyti tokio žmogaus atlyginti už geradarystę? Jam reikėjo užmaršties. Jis nusisuko nuo pažinties su draugais bei bendraamžiais ir vien dabartinę savo aukštą padėtį tenorėjo matyti, vien apie ją galvoti ir kalbėti. Seną draugą palaikė tardytoju.

[139] Cezaris 45 m. pr. Kr. prie Mundos nugalėjo Pompėjo sūnų kariuomenę.

Priminti atsilyginti už geradarystę reikia daug atsargiau, negu šiaip jos prašyti. Turime parinkti žodžius, idant ir dėkingasis nebūtų įžeistas, ir nedėkingasis negalėtų pro ausis praleisti. Reikėtų tylėti ir laukti, jei gyventume tarp išminčių, nors ir išminčiams geriau pranešti, ko trūksta mūsų reikalams. Jokiam dalykui nepavyksta išvengti dievų žinojimo, bet dievus vis tiek maldaujame, o maldos ne kaulija, bet primena. Kartoju: dievams anas Homero žynys[140] skiria apeigas ir pamaldžiai pagerbtus aukurus. Norėjimas ir galėjimas būti raginamam yra antroji dorybė. Klusnus arklys lengvai klauso, pasisukdamas tik truputį patempus vadeles vienoje ar kitoje pusėje. Tik nedaugeliui žmonių geriausias vadovas – jų siela. Po jų eina tie, kurie paraginti grįžta į tikrąjį kelią; nereikia iš jų atimti vado. Akylumas nepradingsta, užmerkus akis, bet nepanaudojamas. Tik dienos šviesa pakviečia jį vykdyti pareigų. Įrankiai tinginiauja, kol ėmęsis darbo menininkas jų neišjudina. Geri norai slypi sieloje, bet kartais jie sustingę dėl malonaus nerangumo, kartais – dėl pareigos nežinojimo. Juos turime padaryti naudingus: ne supykę palikti skęsti ydoje, bet kaip mokytojai kantriai pakęsti mokinių atminties silpnumą. Kaip priminus vieną ar kitą žodį, kalbėtojas dažnai atsimena visą kalbą ištisai, taip primenant reikia priversti iškilti atmintyje pareigą atsilyginti.

[140] Turimas galvoje žynys Chrisas (Hom. Il. I. 39–42).

# ŠEŠTA KNYGA

I. Liberali, puikiausias vyre, kai kurie klausimai tik protą palavina. Jie niekada nepritaikomi gyvenime. Kai kuriuos iškelti malonu, o išspręsti jie teikia naudos. Visų tau gausiai pateiksiu, o tu, kaip tau pasirodys, arba liepk dėstyti toliau, arba tik įrašyti į renginio programėlę.[141] Bet ir su pastaraisiais, jei lieptum jiems keliauti sau, bus šis tas padaryta: naudinga susipažinti ir su tuo, ko nereikia įsikalti. Taigi, stebėsiu tavo veido išraišką. Kaip ji man patars, taip ir darysiu: prie vienų sustosiu ilgiau, kitus išgrūsiu ir iš galvos išmesiu.

II. Klausimas toks: ar galima geradarystę atimti? Kai kurie tvirtina, kad negalima. Mat tai ne daiktas, o veiksmas. Kaip vienas dalykas yra dovana, kitas – dovanojimas, vienas dalykas – jūreivis, kitas – jūreivystė, ir nors ligos ištiktas žmogus yra ligonis, bet ligonis ir liga nėra tas pats, taip vienas dalykas yra geradarystė, kitas – tai, kas dėl geradarystės pasiekia kiekvieną iš mūsų. Geradarystė bekūnė, ji niekais nenueina, o jos medžiaginė išraiška blaškoma šen bei ten ir keičia šeimininką. Taigi, kai teigi atimąs geradarystę, pati daiktų gimtis negali atšaukti to, ką yra davusi. Ji nutraukia savo geradarystes, bet neišdrasko. Šis žmogus miršta, tačiau juk gyveno. Šis neteko akių, tačiau juk

[141] Gladiatorių kautynių ar žirgų varžybų žiūrovai būdavo aprūpinami renginio programomis. Tai buvo papiruso lapeliai su žiniomis apie dalyvius (kokio amžiaus, kiek kartų kovėsi ar dalyvavo lenktynėse, kiek kartų laimėjo, kokius žymesnius varžovus yra nugalėję ir pan.), kautynių ar varžybų eilę ir pan.

matė. Galima padaryti, kad daugiau dovanojimų nebebūtų, bet negalima padaryti, kad jų nebūtų buvę. Dalį geradarystės, ir patikimiausią dalį, sudaro tai, kas buvo. Kartais mums kliudoma ilgėliau pasinaudoti geradarystės vaisiumi, bet pati geradarystė neišskutama. Net jei gamta sukauptų visas jėgas, vis tiek jai neleista sugrįžti atgal. Gali būti atimti ir namai, ir pinigai, ir vergas, ir visa, kam teko geradarystės vardas; ji pati lieka pastovi ir nekintama, jokia jėga nepadarys, kad šis nebūtų davęs, o anas nebūtų priėmęs.

III. Man atrodo, puikiai Rabirijaus epe pasakė Markas Antonijus. Pamatęs savo likimą nueinant kitur ir nebelikus nieko, išskyrus teisę numirti, ir tą tik tuo atveju, jei greitai pasinaudos, sušuko: „Turiu tik tai, ką esu atidavęs!“ Kiek daug jis galėjo turėti, jei būtų panorėjęs!

Tikrieji turtai lieka toje pačioje vietoje, bet kaip besikaitaliojant žmogaus daliai. Kuo jie bus didesni, tuo mažiau pelnys pavydo. Kam tausoji juos kaip savo nuosavybę? Tesi tik valdytojas. Visa, kas pasipūtusius, iškilusius virš žmonių reikalų verčia jus užmiršti savo trapumą, ką ginkluoti saugote už geležinių užraktų, ką išgriebę iš svetimo kraujo ginate savuoju, dėl ko išvedate jūrą sukruvinsiančius laivynus, dėl ko daužote miestus, nežinodami, kiek iečių likimas ruošia priešams, dėl ko tiek kartų nutraukus dviejų besigrumiančių vyrų giminystės, draugystės, kolegiškumo ryšius,[142] buvo sukrėstas pasaulis, – ne jūsų. Tai tik užstatas, jau žvelgiantis į kitą šeimininką. Tuos turtus pasiims arba priešas, arba priešiškai nusiteikęs įpėdinis. Klausi, kaip juos padaryti tavus? Išdovanojant. Taigi rūpinkis savo manta, ruoškis tikrajai ir neatimamai

[142] Turimi galvoje Marko Antonijaus ir Oktaviano ryšiai. Jie buvo draugai ir giminaičiai (Antonijus buvo vedęs Oktaviano seserį). Kolegomis buvo vadinami kartu konsulavę vyrai. Oktavianas ir Markas Antonijus buvo konsulai 31 m. pr. Kr.

nuosavybės rūšiai, padarydamas juos garbingesnius, ne tik saugesnius. Tai, ką garbini, ką turėdamas manai esąs turtingas ir galingas, prastą vardą teturi: tai – namas, tai – vergas, tai – monetos. Kai juos padovanoji, tampa geradaryste.

IV. „Pripažįsti, – sako jis, – jog kartais nesame skolingi geradariui už gautą dovaną. Vadinasi, geradarystė iš mūsų atimama." Esama daugelio priežasčių, dėl kurių nustojame būti skolingi. Taip atsitinka ne dėl to, kad geradarystė atimama, bet kad suteršiama. Kas nors mane kaltinamą apgynė, bet mano žmoną prievarta išniekino. Jis neatėmė geradarystės, bet išlaisvino mane nuo įsipareigojimo atsilyginti, pastatydamas prieš geradarystę jai prilygstančią skriaudą, o jei įžeidė daugiau, negu seniau buvo suteikęs naudos, tai ne tik dėkingumas išnyksta, bet ir atsiranda keršto bei skundo laisvė, kai skriauda nusveria, palyginus ją su geradaryste. Taigi, geradarystė ne atimama, o nugalima.

Kaip? Ar kai kurie tėvai nebūna tokie žiaurūs, tokie piktadariai, kad teisėta ir leista jų atsižadėti ir atsisakyti?[143] Vadinasi, jie nusinešė, ką buvo davę? Anaiptol, bet vėlesnių laikų nedorybės panaikina jų ankstesnių pareigų nuopelnus. Ne geradarystė panaikinama, bet dėkingumas už geradarystę. Padaroma, ne kad neturėčiau duoto daikto, bet kad nebūčiau skolingas. Pavyzdžiui, kas nors paskolino man pinigų, bet padegė mano namus. Žala padengė skolą. Negrąžinau jam pinigų, tačiau nesu skolingas. Taip pat ir šitas, kuris buvo šiek tiek man maloningas, šiek tiek dosnus, bet vėliau elgėsi labai išdidžiai, paniekinamai, nuožmiai, privertė mane jaustis laisvą, lyg būčiau nieko ir negavęs. Jis pavartojo smurtą prieš savo geradarystes. Nors sutartis nepanaikinta, bet nebeturi teisės į savo nuomininką šeimininkas, ištrypęs jo pasėlius, iškirtęs jo

[143] Romėnų tėvai turėjo į vaikus labai dideles teises, tačiau tam tikrais atvejais įstatymai numatė galimybę išsilaisvinti iš tėvo valdžios.

vynuogyną. Ne todėl, kad jau gavo, kas buvo susitarta, bet kad pasielgė taip, kad negautų. Taip kreditorius dažnai nusikalsta savo skolininkui, kita proga daugiau iš jo pasiimdamas, negu priklauso skolos. Ne tik tarp kreditoriaus ir skolininko sėdi teisėjas, bylojantis: „Paskolinai pinigų. Kaip čia išeina? Juk nusivarei jo bandą, nužudei jo vergą, naudoji jo sidabrinius indus, kurių nepirkai. Viską įvertinus, atėjęs čia kaip kreditorius, išeisi kaip skolininkas."

Tarp geradarysčių ir skriaudų taip pat suvedama sąskaita. Kartoju: geradarystė dažnai pasilieka, bet nereikia už ją atsilyginti. Jei davėjas gailėjosi davęs, jei vadino save vargšu, kad davė, jei duodamas dūsavo, raukė veidą, manė prarandąs, o ne dovanojąs, jei davė dėl savęs, o ne dėl manęs, jei nesiliovė tyčiotis, didžiuotis, visur girtis, padarydamas savo dovaną sprangią, tai geradarystė išlieka, nors ir nereikia už ją atsilyginti, kaip ir dėl pinigų kartais nekeliama byla. Nors skolos esama, jos nereikalaujama per teismą.

V. Padarei gera, o vėliau nuskriaudei. Už geradarystę reikia atsidėkoti, už skriaudą – keršyti. Dabar nei aš jam skolingas padėkos, nei jis man – bausmės, jos viena kitą atpalaiduoja. Sakydami „Atsilyginau už geradarystę," nesakome, kad sugrąžiname tai, ką esame gavę, bet kad įteikėme kažką kita. Juk „atsilyginti" reiškia: atiduoti lygų. Argi ne? Užmokėjimas yra ne to paties, bet tiek pat grąžinimas. Ir apie pinigus sakome esą atsilyginę, nors už sidabrinius atskaičiavome auksinių, nors mokėjome ne grynais, bet pavedimu[144] bei žodiniu susitarimu.

Atrodai norįs pasakyti: „Tuščiai stengiesi. Kas man darbo, ar lieka tai, dėl ko nebėra skolos! Tai sąmojingos teisės žinovų paikystės. Jie teigia, jog nau-

[144] Pavedimu romėnai vadino tokį atvejį, kai mokėjo ne pats asmuo, o jo kreditorius, jo bankininkas ir pan.

dojimas nesuteikia teisės į palikimą, o tik į palikimą sudarančius daiktus, lyg palikimas būtų kažkas kita, o ne jį sudarantys daiktai. Geriau išaiškink susijusį su aptariamuoju dalyku klausimą: kai tas pats žmogus man padarė gera, o vėliau nuskriaudė, ar turiu jam atsilyginti ir vis tiek už save atkeršyti, tartum su dviem asmenimis atskirai bylinėdamasis, ar vieną atiduoti kitam ir nieko nedaryti, kad skriauda panaikintų geradarystę, o geradarystė skriaudą? Matau, jog taip esti teisme, o jūs pasakykite, kokia teisė pripažįstama jūsų mokykloje. Ieškiniai atskiriami, ir dalyko, dėl kurio bylinėjamės, formulė nesusimaišo su dalyko, dėl kurio bylinėjamasi su mumis formule. Jei kas pasidėjo pas mane pinigų, o paskui mane apvogė, aš trauksiu jį į teismą kaip vagį, o jis mane – dėl depozito."

VI. Mielas Liberali, tavo pasiūlyti pavyzdžiai apibrėžti tam tikrų įstatymų. Jų reikia laikytis. Įstatymas su įstatymu nesimaišo, kiekvienas eina savo keliu. Depozitas turi savo ieškinį, kaip, dievaži, ir vagystė. Geradarystei nėra jokio įstatymo, čia – aš trečiųjų teismo teisėjas. Pačiam širdyje leista palyginti, kiek man buvo naudos, ir kiek kas pakenkė, o paskui paskelbti, ar daugiau man kitas skolingas, ar aš jam. Anuose dalykuose mes neturime jokios galios, reikia eiti, kur esame vedami, o geradarystėje visa galia priklauso man, aš sprendžiu. Taigi, neatskiriu, neatriboju, bet ir skriaudas, ir geradarystes siunčiu pas tą patį teisėją. Tu, priešingai, liepi man tuo pačiu metu ir mylėti, ir neapkęsti, ir skųstis, ir dėkoti. Gimtis to nepriima. Verčiau, palyginęs geradarystę ir skriaudą, pažiūrėsiu, ar jis man neskolingas. Kaip kas nors, ant mūsų raštų užrašęs kitas eilutes, mūsų raidžių nepanaikina, bet uždengia, taip ant geradarystės užėjusi skriauda neleidžia jai pasirodyti.

VII. Tavo veidas, kurio išraiška prižadėjau vadovautis, niaukiasi, kakta raukiasi. Matyt, būsiu per toli nuėjęs. Atrodo, sakai:

„Ko taip baisiai suki dešinėn? Į kairę pasuki!
Kranto laikykis."[145]

Daugiau nebegaliu. Taigi, jei manai, kad čia pakankamai padaryta, pereikime prie klausimo, ar reikia atsilyginti nenoromis pasitarnavusiam. Galėčiau tai tiksliau išreikšti, jei premisa neturėtų būti trumpa, kad paskui einanti disjunkcija parodytų, jog klausiama ir to, ir to: ar ir tam esame skolingi, kuris nenorėdamas mums pasitarnavo, ar ir tam, kuris nežino tai padaręs. Mat jei kas ką gera padarė priverstas, aiškų aiškiausia, kad mūsų neįpareigoja, ir neverta aušinti burnos. Ir šis klausimas bus lengvai išpainiotas, ir panašūs, jei kiekvieną sykį pagalvosime, jog geradarystė esti tik tada, kai mus pasiekia tokie dalykai: pirma, tam tikras apgalvotas ketinimas, antra, draugiškas ir palankus. Taigi, nei upėms dėkojame, nors jos priima didžiulius laivus ir bėga plačia amžina srove, idant perveržtų mūsų gėrybes, arba žuvingos ir žavios plaukia derlingais laukais. Niekas negalvoja esąs dėkingas už geradarystę Nilui, kaip niekas nepyksta, jei be saiko išsilieja ir ilgai nesugrįžta į vagą. Nei vėjas neteikia geradarystės, nors palankus švelniai pučia, nei naudingas ir sveikas maistas.

Ketinantis padaryti man gera turi ne tik pasitarnauti, bet ir norėti. Niekas nieko neskolingas gyvuliams. O juk daugybę žmonių greitas žirgas išnešė iš pavojaus! Nei medžiams niekas neskolingas. O juk daugybę alinamų karščio žmonių dengia ūksmingos šakos. Koks skirtumas, ar man tas asmuo pasitarnavo nežinodamas, ar negalėjo pasitarnauti žinodamas? Abiem atvejais trūksta noro. Koks skirtumas, ar liepi jaustis skolingam laivui, vežimui, iečiai, ar tam žmogui, kuris, kaip ir anie daiktai, neketino daryti gera, bet suteikė naudos tik atsitiktinai?

[145] Vergilijaus *Eneidos* (V. 162–163) citata.

VIII. Kai kas gali nežinodamas gauti geradarystę, bet niekas negali gauti iš nežinančio. Kaip daugelį išgydę atsitiktiniai dalykai dėl to netampa vaistais, kaip kai kas pasveiko, per didelį šaltį įkritęs į upę, kaip kai kada plakant botagais išvaroma keturių dienų karštinė, kaip kitur nukreipęs dėmesį netikėtas išgąstis padeda pralaukti pavojingiausias valandas, kaip nė viena iš šių net ir pasitarnavusių sveikatai priemonių iš esmės nėra sveikatinga, taip kai kurie žmonės teikia mums naudos ir nenoromis, ir būtent todėl, kad nenori. Tačiau mes nesame jiems skolingi už tai, kad likimas pakreipė į gera jų pražūtingus sumanymus. Ar manai, jog aš esu skolingas žmogui, kurio ranka, siekdama manęs, parbloškė mano priešą? Jis būtų man pakenkęs, jei nebūtų apsirikęs. Dažnai vienas neištikimas liudytojas panaikina pasitikėjimą kitais teisingais liudytojais ir tarsi apsuptą šalininkų kaltinamąjį įstumia į apgailėtiną padėtį. Kai kuriuos išplėšė iš pavojaus iki tol juos slėgusi aukštesniojo asmens galybė: teisėjai dėl noro įsiteikti galingajam nenuteisė to, kurį dėl bylos būtų nuteisę. Tačiau tuo jie nesuteikė kaltinamajam geradarystės, nors ir padarė gera, nes žiūrima, ne į kur buvo mesta ietis, bet ką kliudė, ir geradarystę nuo skriaudos atskiria ne išdava, o siela. Mano priešininkas, prieštaravimais ir išdidumu užgavęs teisėją bei neapgalvotai reikalą pavedęs tik vienam liudytojui, pataisė mano bylos eigą. Neklausiu, ar jis padarė klaidą dėl manęs. Jo noras buvo nukreiptas prieš mane.

IX. Idant atsilyginčiau, turiu norėti daryti tą patį, ko turėjo norėti jis, kad padarytų gera. Ar esama dar kito tokio neteisingo daikto, kaip asmuo, nekenčiantis minioje jam užmynusio, prispaudusio ar stumtelėjusio ne į tą pusę žmogaus? Juk kas kita panaikina teisę skųstis, jei ne tai, kad nuskriaudęs žmogus nežino, jog nuskriaudė? Dėl to paties išeina, kad šis nesuteikia geradarystės, o anas nenuskriaudžia.

Ir draugą, ir priešą daro ketinimas. Kiek daug žmonių liga išplėšia iš karo tarnybos pavojų! Kai kuriuos atsakovus sulaiko iškvietęs į teismą priešininkas, ir jie negrįžta namo, prieš namui sugriūvant. Kai kas bėgdamas nuo piratų, patyrė laivo sudužimą. Tačiau nei aplinkybėms privalome atsilyginti, nes viskas vyksta be pareigos supratimo, nei priešininkui, nors jo byla, kamuodama ir sulaikydama, mus išgelbėjo. Geradarystė yra tik tai, kas plaukia iš geros valios, kas davėjo įsisąmoninta. Kas nors padarė man naudos, to nežinodamas. Nesu jam skolingas. Šis pasitarnavo, nors norėjo pakenkti. Jį mėgdžiosiu.

X. Grįžkime prie pirmojo. Nori, kad aš ką nors padaryčiau atsilygindamas? Betgi jis nieko nepadarė, kad suteiktų man geradarystę. Pereikime prie antrojo. Nori, kad jam atsilyginčiau, būtent, noromis grąžinčiau, ką esu gavęs iš nenorinčio duoti? O ką pasakyti apie tretįjį, kuris iš skriaudos slystelėjo į geradarystę? Idant būčiau skolingas, tau maža norėti duoti, bet idant nebūčiau skolingas, užtenka nenorėti. Mat plikas noras geradarystės nepadaro, ir nebūtų geradarystė, jei gražiausiam ir pilnutiniam norui trūktų likimo paramos, tačiau taip pat nėra geradarystės ir tada, kai noras neina pirma likimo. Mat idant dėl to tau įsipareigočiau, reikia, kad tu ne šiaip man pasitarnautum, bet kad pasitarnautum užsibrėžęs.

XI. Kleantas naudojasi tokiu pavyzdžiu: „Pasiunčiau du tarnus surasti ir pakviesti Platoną iš Akademijos.[146] Vienas, išnaršęs visą portiką, apibėgęs visas kitas vietas, kur tikėjosi jį rasti, grįžo namo ir nusikamavęs, ir nieko nepešęs. Kitas atsisėdo pasižiūrėti fokusininko, paskui bastydamasis bei klaidžiodamas

[146] Platono mokykla buvo vadinama Akademija, nes ji buvo įsikūrusi mitinio graikų herojaus Akademo giraitėje.

su vergų būriu ir juokus krėsdamas, surado einantį pro šalį Platoną, visai jo neieškojęs. Tą tarną, – sako jis, – pagirsime, kuris kiek galėdamas stengėsi padaryti, kas liepta, o laimingąjį tinginį nubausime."

Noras, – štai kas, mūsų nuomone, uždeda pareigą. Reikia žiūrėti, kokia sąlyga mane įpareigotų būti skolingą. Noro per maža, jei nepasitarnaujama, pasitarnavimo per maža, jei nėra noro. Įsivaizduok ką nors norėjus dovanoti, bet nepadovanojus. Turiu sielos nusiteikimą, bet neturiu geradarystės. Pastaroji susideda iš daikto ir sielos. Kaip nesu skolingas norėjusiam man paskolinti pinigų, bet nedavusiam, taip ir norėjusiam padaryti gera, bet negalėjusiam, būsiu draugas, o ne įsipareigojęs asmuo. Norėsiu ką nors jam suteikti (mat ir jis man norėjo) ir, jei palankiam likimui leidžiant suteiksiu, tai padarysiu gera, o ne atsilyginsiu. Jis turės man atsilyginti. Čia bus pradžia, pradėsime skaičiuoti nuo manęs.

XII. Jau suprantu, ko norėtum paklausti. Gali nieko nesakyti, tavo veidas kalba. „Ar esame skolingi, – sakai, – tam, kuris mums padarė gera dėl savęs? Mat dažnai girdžiu tave besiskundžiant, jog ką nors gera sau padarę žmonės kitiems primeta skolą." Atsakysiu, mielas Liberali. Bet pirma tą klausimėlį padalysiu, atskirdamas teisingą dalyką nuo neteisingo. Mat didelis skirtumas, ar žmogus mums padarė gera dėl savęs, ar ir dėl savęs. Tas, kuris mums pasitarnauja, žiūrėdamas vien savo naudos, nes kitaip negali jos pasiekti, man panašus į savo bandai parūpinantį žiemos ir vasaros ganyklų šeimininką. Panašus į pirklį, gerai valgydinantį ir lyg jaučius tukinantį bei valantį belaisvius, idant brangiau parduotų, į labai uoliai lavinantį ir gražiai išpuošiantį savo šeimyną gladiatorių savininką. Siekimas pelno, kaip sako Kleantas, toli šaukia nuo geradarystės.

XIII. Antra vertus, nesu toks neteisingas, kad nesijausčiau skolingas tam, kuris man būdamas naudingas, buvo tuo pačiu ir sau. Nereikalauju, kad

jis, savęs nežiūrėdamas, rūpintųsi manimi, netgi noriu, kad man suteikta geradarystė dar labiau pasitarnautų geradariui, jei tik teikdamas jis turėjo omenyje du žmones ir buvo atskyręs mane nuo savęs. Tegul jam tenka didžioji dalis, bet jei mane padarė dalininku, jei galvojo apie abu, būčiau ne tik neteisus, bet ir nedėkingas, nesidžiaugdamas, kad jam teikia naudos tas pat, kaip ir man. Tik didžiausias piktaširdis vadina geradaryste vien tai, kas geradariui suteikė kokios nors žalos.

Kitam, man gera darančiam dėl savęs, atsakysiu: „Kodėl, pasinaudojęs manimi, sakai, kad tu man pasitarnavai, o ne aš tau?" „Įsivaizduok, – sako jis, – jog galėjau pasidaryti magistratu, tik iš didelio belaisvių skaičiaus išpirkdamas dešimt paimtų į nelaisvę piliečių. Ar nė per nago juodymą nesijausi man skolingas, kai išlaisvinsiu tave iš vergijos pančių? O juk tai padarysiu dėl savęs." Prieštaraudamas į tai atsakysiu taip: „Kai ką čia darai dėl savęs, kai ką – dėl manęs. Dėl savęs, – kad išperki, dėl manęs, – kad mane išperki. Tau užtenka išpirkti bet ką. Taigi esu skolingas, ne už tai, kad išpirkai mane, o kad išrinkai. Juk to paties galėjai pasiekti ir išpirkdamas kitą. Reikalo naudą dalijiesi su manimi, įjungdamas mane į dviem pasitarnausiančią geradarystę. Mane vertini labiau už kitus. Tai darai dėl manęs. Taigi, jei dešimties belaisvių išpirkimas padarys tave pretoriumi, o mūsų bus tik dešimt belaisvių, nė vienas iš mūsų tau nebus skolingas, nes neturi nieko, ką atskyręs nuo savo naudos, galėtum priskaičiuoti kieno nors skolai. Nesu pavydus geradarystės aiškintojas, netrokštu, kad ji tik man būtų suteikta, bet kad ir man."

XIV. „O kaip, – sako jis, – ar nieko nebūtum man skolingas, jei liepčiau mesti burtus, ir tavo vardas iškristų tarp išpirktinųjų?" Truputį būčiau, bet nedaug. Pasakysiu, kiek. Šį tą čia darai dėl manęs, nes man leidi pabandyti išpirkimo laimę. Kad iškrito mano vardas, esu skolingas burtams, kad galėjo

iškristi – tau. Tu leidai man prisiartinti prie tavo geradarystės. Už didesnę jos dalį esu skolingas likimui, o tau – už tai, kad galiu būti skolingas likimui.

Nė puse žodžio neužsiminsiu apie tuos, kurių geradarystė yra prekybos sandoris, nes teikiantysis skaičiuoja ne kam, bet už kiek suteiks, nes visa nukreipta į save. Kas nors man parduoda javų. Negaliu gyventi nepirkęs. Bet nesu skolingas už gyvybę, kad pirkau. Tą dalyką vertinu ne kaip nebūtiną gyvybei, bet kaip nereikalaujantį dėkingumo; jo nebūčiau turėjęs, jei nebūčiau pirkęs; jį atgabendamas pirklys galvojo ne apie tai, kiek man suteiks pagalbos, bet kiek gaus pelno. Už pirkta nesu skolingas.

XV. „Šitaip, – sako jis, – tu teigi nei gydytojui, nesąs skolingas nieko, išskyrus menką atlyginimą, nei mokytojui, nes šiokią tokią sumą jau esi atskaičiavęs. O juk juos labai mylime ir gerbiame.“ Į tai atsakoma šitaip. Kai kas verta daugiau, negu užmokama perkant. Iš gydytojo tu perki neįkainojamą dalyką – gyvybę ir gerą sveikatą, iš gerųjų menų mokytojo – laisvuosius mokslus ir išlavintą sielą. Jiems mokama ne už daikto vertę, bet už darbą: kad patarnauja, kad, atsitraukę nuo savo reikalų, skiria mums laiko. Jie gauna atlyginimą ne už nuopelną, bet už užsiėmimą. Galima ir kitaip, dar teisingiau pasakyti.

Tai tučtuojau išdėstysiu, pirma parodęs, kaip galėtų būti atmestas toks teiginys. „Kai kas, – sako jis, – verta daugiau, negu už tai užmokėta, todėl esi man skolingas už tą priedą, nors paslaugą ir esi nupirkęs.“ Pirma, ar svarbu, kiek tai kainuoja iš tikrųjų, jei pirkėjas ir pardavėjas susitarė dėl kainos? Antra, pirkau ne pagal savo nustatytą kainą, o pagal tavo. „Daugiau verta, – sakai, – negu už tai užmokėta.“ Bet negalėjo būti užmokėta daugiau. Kiekvieno daikto kaina atitinka laiką. Nors ir labai jį girtum, jis tiek vertas, nes brangiau negali būti parduotas. Todėl sėkmingai pirkęs žmogus nieko nėra skolingas pardavėjui.

Trečia, net jei tas dalykas vertas daugiau, tačiau jis visai nėra tavo dovana, nes vertiname ne pagal naudojimą ir veiksmingumą, o pagal susiklosčiusį paprotį ir rinkos kainą. Kaip tu įkainosi jūrininką, skrodžiantį marias ir žemei dingus iš akių, vidury vandenų randantį tiesų kelią, numatantį ateinančią audrą, ir visiems ramiai keliaujant, staiga liepiantį sutraukti bures, nuleisti rėjas ir pasiruošus laukti staigaus užgriūvančios audros antpuolio? Tačiau už tokį didelį dalyką jam mokamas įprastinis pervežimo atlygis. Kiek tu įkainoji prieglobstį negyvenamoje vietovėje, pastogę per liūtį, pirtį ir ugnį per šalčius? Nepaisant to, aš žinau, kiek už tai užmokėsiu, pasiekęs užeigą. Kiek daug mums pasitarnauja neleidęs sugriūti namui, paspyręs nuo pat pamatų eižėjantį daugiabutį[147] stebėtinai išmanantis savo darbą amatininkas! Tačiau ramstymas turi nustatytą nedidelę kainą. Miesto siena gina mus nuo priešų ir staigių plėšikų antpuolių, tačiau visi žino, ką per dieną uždirba tų visuotinę ramybę ginsiančių bokštų statytojas.

XVI. Nebus galo, jei ieškosiu daugiau pavyzdžių, rodančių, kaip mažai kainuoja dideli dalykai. Kaip čia išeina? Kodėl dar lieku skolingas gydytojui ar mokytojui, kodėl neatsiskaitau su jais užmokėdamas? Todėl kad gydytojas ar mokytojas virsta mūsų draugu ir įpareigoja ne savo parduodamu amatu, bet palankumu ir nuoširdumu. Taigi nieko daugiau nedarančiam, tik ranką pačiupinėjusiam, kad suskaičiuotų tvinksnius, ir mane prie kitų jo aplankytų ligonių priskiriančiam, be jokio jausmo patariančiam, ką turiu daryti ir ko vengti, gydytojui nieko daugiau nesu skolingas, nes jis mane ne draugu laiko, o paliepimų skelbėju. Neturiu dėl ko garbinti mokytoją, jei jis neišskyrė manęs iš mokinių

[147] Romoje buvo statomi trijų ar keturių aukštų, apie 20 m aukščio daugiabučiai namai. Butai juose būdavo nuomojami.

būrio, nemanė esant vertą ypatingos ir išimtinės globos, jei niekada neparodė širdies, jei jo visiems mėtomų žinių ne mokomas išmokau, o pats prisigraibiau. Tai kaip čia yra, kodėl šiems žmonėms esame daug skolingi? Ne todėl, kad daugiau verta tai, už ką jau esame sumokėję, bet kad jie kai ką suteikė mums asmeniškai. Anas atidžiau prižiūrėjo, negu gydytojui būtina, būgštavo dėl manęs, o ne dėl savo amato garbės, nesitenkino, tik nurodydamas vaistus, bet ir pats jų paduodavo, sėdėjo tarp susirūpinusių artimųjų, atbėgdavo pavojingomis akimirkomis, joks patarnavimas nebuvo jam per sunkus ar per žemas. Neabejingai klausė mano vaitojimų, į jį besikreipiančių minioje buvau svarbiausias jo rūpestis, kitiems skyrė tiek laiko, kiek leido mano sveikata. Tokiam žmogui aš esu skolingas ne kaip gydytojui, o kaip draugui. Antrasis mokydamas pakentė ir vargą, ir nuobodulį, be to, ką kalba visi mokytojai, kai ką daugiau įkalė ir prikimšo į galvą, skatindamas pažadino gabumus ir tai girdamas keldavo dvasią, tai paragindamas iškratydavo tingumą. Tuomet, sakyčiau, įsiskverbęs į vidų, ištraukė besislepiančius ir sustingusius gabumus, ne šykščiai dalijosi žiniomis, idant būtų reikalingas ilgiau, bet troško, jei būtų galėjęs, išlieti viską. Būčiau nedėkingas, nemylėdamas jo kaip brangiausio bičiulio.

XVII. Net paprasčiausiems amatininkams šį tą pridedame prie nustatyto atlyginimo, jei mums pasirodo uoliai besidarbuoją: ir laivo vairininkui, ir menkiausiai apmokamam darbininkui, ir padieniui samdiniui pažeriame magaryčių. Nedėkingas yra žmogus, galvojantis, jog neskolingas daugiau, negu sutarta, gyvenimą palaikantiems ir puoselėjantiems gerųjų menų žinovams. Pridėk dar tai, kad per šiuos dalykus žmonės suartėja. Kai tai įvyksta, ir gydytojui, ir mokytojui už darbą mokamas atlyginimas, o už širdį – lieka skola.

XVIII. Kai Platonas kėlėsi per upę, ir keltininkas nieko iš jo nepaprašė, Platonas, manydamas, jog žmogus taip pasielgė iš pagarbos jam, pasakė lieką́s jam įsipareigojęs. Vėliau, anam stropiai keliant veltui ir antrą, ir trečią žmogų, Platonas paneigė esąs jam įsipareigojęs. Mat idant būčiau tau skolingas už kokį nors patarnavimą, turi ne tik man patarnauti, bet būtent man. Negali reikalauti atlyginti už tai, ką žeri miniai. Kaip čia? Ar už tai niekas nieko neskolingas? Aš kaip asmuo – ne. Su visais kartu atsilyginsiu, ką su visais kartu esu skolingas.

XIX. „Ar tvirtini, – sako jis, – jog nesuteikia geradarystės mane veltui perkėlęs per Pado upę keltininkas?“ Tvirtinu. Jis padarė šį tą gera, bet nesuteikė geradarystės. Mat jis tai darė dėl savęs arba bent jau ne dėl manęs. Pagaliau, ir jis pats negalvoja teikiąs geradarystę, bet taip elgdamasis arba pasitarnauja valstybei, arba kaimynams, arba savo garbės troškimui ir už tai laukia kažkokios kitokios naudos, negu kad ją būtų gavęs iš pavienių žmonių.

„Kaip čia? – sako jis, – jei princepsas[148] visiems galams dovanos Romos pilietybę, o ispanus atleis nuo prievolių, ar dėl to pavieniai žmonės nebus skolingi?“ Kodėl nebus? Bus skolingi ne kaip už asmeninę geradarystę, o kaip už visuotinės geradarystės dalį. „Princepsas visai negalvojo, – sako jis, – apie mane tada, kai visiems suteikė naudos. Jis nenorėjo man asmeniškai dovanoti pilietybę, jo širdis į mane nelinko. Kodėl turėčiau būti skolingas tam, kuris net neįsivaizdavo manęs, tai darydamas?“ Pirma, ketindamas suteikti nau-

[148] Princepsas – pirmasis senatorių sąrašo vyras. Paprastai pirmuoju būdavo įrašomas daugiausiai nusipelnęs valstybei senatorius. Imperijos laikais visada pirmuoju būdavo įrašomas imperatorius, ir žodis „princepsas“ pamažu tapo žodžio „imperatorius“ sinonimu.

dos visiems galams, ketino ir man suteikti naudos. Juk aš esu galas, ir mane palietė ne asmeninė, o visuotinė žymė. Antra, aš jam irgi būsiu skolingas ne už asmeninę, o už bendrą dovaną. Kaip vienas tos tautos žmogus, atsilyginsiu, turėdamas galvoje ne save, bet mokėsiu už tėvynę. Jei kas mano tėvynei paskolins pinigų, nevadinsiu savęs jo skolininku ir, būdamas kandidatas į aukštas pareigas ar atsakovas teisme, tos skolos nedeklaruosiu. Tačiau duosiu savo dalį jai išmokėti. Todėl tvirtinu nesąs anos visiems duotos dovanos skolininkas, nes nors jis ir man davė, bet ne dėl manęs, nors ir man, bet nežinodamas, jog man duoda. Tačiau žinosiu, jog vis tiek turiu kažkiek sumokėti, nes padariusi ilgą lankstą, dovana pasiekė ir mane. Idant mane įpareigotų, turi būti daroma dėl manęs.

XX. „Šitaip, – sako jis, – nei saulei, nei mėnuliui nieko nesi skolingas. Juk jie sukasi ne dėl tavęs." Bet kadangi jie sukasi tam, kad palaikytų visetą, sukasi ir dėl manęs. Juk esu viseto dalis. Dabar dar pridurk, kad mūsų ir jų sąlygos yra skirtingos. Mat kas man teikia naudos tam, kad per mane jos gautų sau pačiam, nedaro gera, nes mane padaro savo geradarystės įrankiu. Saulė ir mėnulis, net mums teikdami naudos dėl savęs, teikia ne tam, kad per mus gautų naudos sau. Ką gi mes galime jiems duoti?!

XXI. „Suprasčiau, – sako jis, – jog saulė ir mėnulis norėtų būti mums naudingi, jei galėtų to nenorėti. Bet jiems juk neleista nejudėti. Tegu sustoja pagaliau ir nutraukia savo darbą!" Pažvelk, kiek šio teiginio atrėmimo būdų. Nebūtinai nenori tas, kuris negali nenorėti. Svarbiausias tvirto noro įrodymas yra negalėjimas pasikeisti. Gerasis vyras negali nedaryti to, ką daro. Jis nebus gerasis, jei nedarys. Išeitų, jog gerasis vyras neteikia geradarystės, nes daro tai, ką privalo, jis negali nedaryti to, ką privalo. Be to, didelis skirtumas, ar

sakai: „Jis negali to nedaryti“, nes yra verčiamas, ar: „Negali nenorėti.“ Mat jei jam būtina daryti, už geradarystę esu skolingas ne jam, bet tam, kuris jį verčia. Jei būtina jam norėti todėl, kad nieko geresnio neturi, ko galėtų norėti, prisiverčia pats. Taigi, už ką nesu jam skolingas kaip priverstam, esu skolingas kaip priverčiančiam save. „Tegu nustoja, – sako jis, – norėti.“ Čia tegu stos tau skersai kelio toks teiginys. Kas bus toks beprotis, jog nevadins noru to, kam nėra pavojaus pasibaigti ir pasikeisti į priešybę, kai, priešingai, niekas neturi taip atrodyti norįs, kaip tas, kurio noras toks tikras, kad yra amžinas? Jeigu nori ir tas, kuris tučtuojau gali nebenorėti, ar neatrodys norįs tas, kurio prigimčiai neduota nenorėti?

XXII. „Na, tai tegu jie sustoja, – sako jis, – jei gali.“ Tavo žodžiai reiškia štai ką: „Tegu palieka savo vietas milžiniškais atstumais nutolę vienas nuo kito viseto apsaugai išdėstyti dangaus kūnai. Sumišus daiktams, tegul žvaigždynai trenkiasi į žvaigždynus, nutrūkus daiktų darnai, tos dievybės tegul sugriūna, nepaprasto veržlumo vyksmas tegul vidurkelyje nutraukia daugeliui amžių numatytą kaitą, kilus staigiam gaisrui, tegul sudega dabar pakaitomis einantys ir grįžtantys, tinkamu svoriu pasaulio pusiausvyrą palaikantys kūnai, tegul suyra tokia didžiulė įvairovė ir viskas eina į vienį. Visa teužvaldo ugnis, kurią paskui tepakeičia vangi naktis, ir gili praraja tesusiurbia šitiek dievybių.“ Ar verta viskam žlugti, idant tau būtų įrodyta, jog esi neteisus? Jie teikia naudos ir tau nenorint, ir juda dėl tavęs, net jei tam turi didesnę ir svarbesnę priežastį.

XXIII. Dabar dar pridurk, kad dievus verčia ne išorės dalykai, bet amžina dėsninga jų valia. Jie nustatė tai, ko nekeičia. Taigi, negali atrodyti darą ką nors nenoromis, nes nori tęsti tai, ko negali pabaigti. Dievai niekada nesigaili pirmojo sprendimo. Be abejo, jiems neleista sustoti ir nukrypti į priešingą

pusę, bet ne dėl ko kito, o dėl to, kad jų pačių jėga laiko juos tikslo rėmuose. Jie išlieka tos pačios būsenos ne dėl silpnumo, bet kad jiems nepatinka nutolti nuo to, kas geriausia. Taip eiti jų nutarta.

Mat vos pradėję tvarkyti, skirstydami visetą, jie matė ir mūsų reikalus, nužiūrėjo žmogaus buvimo sąlygas. Taigi jie negali atrodyti skrieją vien dėl savęs ir vykdą vien savo darbą, nes mes irgi esame jų darbo dalis. Tad esame skolingi už geradarystę ir saulei, ir mėnuliui, ir kitiems dangaus kūnams, nes turėdami ir svarbesnių priežasčių patekėti, eidami prie didesnių dalykų, jie padeda ir mums. Pridurk, kad padeda iš anksto nusprendę, ir esame jiems įpareigoti todėl, kad mums teko ne nežinančių geradarystė, o tokia, kurią jie žinojo mus gausiant. Nors jų tikslas yra didesnis, ir didesnis jų veiklos vaisius, negu mirtingųjų išsaugojimas, tačiau nuo pat daiktų pradžios jų protas buvo nukreiptas ir į mums naudingus dalykus, ir pasauliui duota tokia tvarka, kad parodytų, jog rūpinimasis mumis jiems nėra paskučiausias reikalas. Privalome mylėti savo tėvus, nors daugelis susiėjo ne tam, kad gimdytų. Dievai negali atrodyti nežinoję, ką padarys, nes jie visiems numatė maisto ir pagalbos. Jie ne atsainiai pagimdė tuos, kuriems sukūrė tiek daug dalykų. Gimtis apie mus galvojo dar prieš padarydama mus, nesame toks nereikšmingas darbas, kad būtume galėję išsprūsti iš jos akiračio. Pažvelk, kiek daug ji mums leido, kaip nedaug ribų žmogui padėta žmogaus karalijoje. Pažvelk, kaip toli leista klajoti mūsų kūnams. Gimtis neapribojo jų vien žeme, bet pasiuntė į visas savo dalis. Pažvelk, kiek daug išdrįsta sielos, vienintelės arba pažįstančios dievus, arba jų ieškančios, ir mintimi lydinčios aukštai iškilusius dieviškus dalykus. Suprasi, kad žmogus nėra atsitiktinis ir neapgalvotas kūrinys. Tarp didžiausių savo veikalų gamta neturi nieko, kuo galėtų labiau pasigirti, arba bent jau kam galėtų pasigirti. Tik didžiausias pamišėlis ginčijasi su dievais dėl jų dovanos. Kaipgi toks žmogus bus dėkingas tiems, kuriems neįmanoma

atsilyginti be išlaidų, jei jis teigia nieko negavęs iš tų, iš kurių gavo itin daug, kurie visuomet duoda ir niekada neatsiima?!

Tik didelis iškrypėlis nesijaučia skolingas kam nors dėl to, kad jis palankus net nenorinčiam, ir geradarysčių seką bei virtinę vadina įrodymu, kad tai būtina davėjui. „Nenoriu! Tegu sau pasilaiko! Kas jo prašo?“ Čia pridėk ir kitus begėdės širdies žodžius. Tačiau dėl to ne mažiau tau nusipelno tas, kurio dosnumas tave pasiekia, net jei jį neigi, kurio pati didžiausia geradarystė yra ta, kad teiks net ir ja besiskundžiančiam.

XXIV. Ar nematai, jog tėvai švelnius kūdikius verčia iškęsti sveikatai reikalingus dalykus? Jie stropiai muturiuoja verkiančius ir besipriešinančius, idant per ankstyva laisvė neiškraipytų sąnarių, suvysto, kad augtų tiesūs, paskui bruka laisvuosius mokslus, nenorinčius pagąsdindami. Pagaliau pramuštgalviams vaikinams, jei nelabai klauso, prievarta diegia taupumą, dorovingumą, gerus įpročius. Net ir subrendusiems bei savarankiškai besitvarkantiems jaunuoliams, iš baimės ar nekantrumo atmetantiems sveikas priemones, taikoma jėga ir griežtumas. Taigi didžiausias tėvų geradarystes gauname jų nesuvokdami arba nenorėdami.

XXV. Į nedėkinguosius ir atsisakančius geradarysčių ne todėl, kad nenorėtų jų, bet kad nebūtų skolingi, panašūs, kita vertus, pernelyg dėkingieji. Jie paprastai meldžia kokios nors nesėkmės tiems, kuriems yra skolingi, kokios nors negandos, kuria pasinaudoję įrodytų esą nepamiršę gautos geradarystės. Kyla klausimas, ar jie tai daro tikrojo atsidavimo skatinami. Jų siela labai panaši į liepsnojančių klaidinga meile vyrų, kurie meilužei trokšta tremties, kad galėtų lydėti apleistą bėglę, trokšta nepritekliaus, kad galėtų neturinčiai daugiau dovanoti, trokšta ligos, kad galėtų sėdėti prie lovos. Įsimylėjėliai maldauja visko, ko linkėtų priešas. Ir neapykantos, ir nesveikos meilės išdava tokia pati.

Panašiai išeina ir tiems, kurie trokšta draugams nesėkmių, ir iš jų išvaduodami, į geradarystę ateina per skriaudą, nors verčiau liautis, negu nusikaltimo keliuose ieškoti progos išreikšti pareigai. Kas būtų, jei vairininkas prašytų dievų baisių darganų ir audrų, idant pavojuje jo menas pelnytų daugiau dėkingumo? Kas būtų, jei karvedys melstų dievus, kad stovyklą apsupę milžiniški priešų būriai staiga puolę užplūstų griovius, drebant kariuomenei, išrautų pylimo tvorą ir prie pat vartų sustatytų pasirengusias pulti vėliavas? Kas būtų, jei jis šito geistų, siekdamas įgyti daugiau šlovės, kai gelbės iš keblios ir nelemtos padėties? Bjauriu keliu veda savo geradarystes žmonės, kviečiantys dievus prieš tą, kuriam patys ketina padėti ir norintys matyti kitus parblokštus, prieš juos pakeldami. Nežmoniška yra iškreiptai dėkingos sielos prigimtis: ji linki blogio tam, kuriam negalėtumei nepadėti garbingai.

XXVI. „Jam nekenkia, – sako jis, – ta malda, nes kartu linkiu ir pavojaus, ir pagalbos." Šitaip kalbėdamas nusidedi, bet mažiau negu linkėdamas pavojaus be pagalbos. Niekšybė yra skandinti, kad ištrauktum, parblokšti, kad pakeltum, uždaryti, kad išleistum. Galo skriaudai padarymas nėra geradarystė. Nėra nuopelno, kai nelaimę panaikina ją užtraukęs žmogus. Labiau norėčiau, kad nesužeistum, negu kad išgydytum. Gali užsitarnauti padėką, išgydydamas mane sužeistą, o ne sužeisdamas, kad išgydytum. Įbrėžimas džiugina tik lyginant su žaizda. Mes linksmi, kad taip sutapo, bet labiau norėtume, kad to nebūtų buvę. Tavo linkėjimas būtų nežmoniškas net tam, iš kurio nesi patyręs nieko gera. Daug nežmoniškesnis, kai linki tam, kuriam esi skolingas už geradarystę.

XXVII. „Bet kartu meldžiu, – sako jis, – kad galėčiau suteikti jam pagalbą." Pirma, užtikęs tave viduryje maldos, jau žinau, jog esi nedėkingas. Dar neišgirdęs, ką norėtum jam suteikti, žinau, kokių kančių jam norėtum. Linki neri-

masties, baimės ir kokios nors dar didesnės nelaimės. Trokšti, kad jis stokotų pagalbos. Noras nukreiptas prieš jį. Trokšti, kad stokotų tavo pagalbos. Tau naudingas noras. Nori ne padėti jam, o užmokėti. Taip skubantis žmogus siekia atsipalaiduoti nuo skolos, o ne atsilyginti. Taigi, vienintelis galėjęs tavo maldoje atrodyti garbingas dalykas yra niekšiškas ir nedėkingas. Tai nenoras būti skolingam. Juk tu nori ne galimybės atsilyginti, bet kad geradarys būtų priverstas su ašaromis maldauti. Save laikai viršesniu ir (tai bedieviška!) leidi pulti prie kojų tau nusipelniusiam žmogui. Daug verčiau garbingai likti skolingam, negu nedorai atsilyginti. Mažiau nusidėtum, išsigindamas gauto. Mat jis tada tik prarastų suteikta, o dabar nori, kad priklausytų nuo tavęs, kad jo pašliję reikalai ir pasikeitusi padėtis priverstų atsidurti žemiau už jo padaryta gera.

Man vadinti tave dėkingu? Tada prašyk, girdint tam, kuriam nori pasitarnauti. Ar tu vadini malda tarp dėkingojo ir priešo padalijamą prašymą, kurį, be abejo, nutylėjus pabaigą, ir pats palaikytum nedraugo ir priešo žodžiais? Priešai irgi kartais trokšta užimti kai kuriuos miestus ne tam, kad sugriautų, ir kai ką nugalėti tam, kad vėliau parodytų malonę. Tačiau ketinimai vis tiek yra priešiški, kai švelniausia dalis eina po žiauriausios. Pagaliau, kaip tu vertini maldą, kurios išsipildymo nenori niekas, o mažiausiai – tas, dėl kurio meldiesi? Niekšiškai elgiesi su juo, norėdamas, kad dievai jam kenktų, o tu padėtum. Neteisingai elgiesi su dievais. Jiems paskiri žiauriąją dalį, o sau – žmogiškąją. Dievai kenks, kad tu padėtum. Jei užsiundęs kaltintoją, vėliau atitrauki, jei ką nors įpainiojęs į bylą, paskui atsisakai, tai niekas neabejoja, jog darai nusikaltimą. Koks skirtumas, ar tai atsitinka dėl klastos, ar dėl maldos, jei jam ieškai galingesnių priešininkų? Nesakyk: „Kaip aš jį nuskriaudžiau?“ Tavo malda arba netinkama, arba neteisėta. Būtent neteisėta, net jei ir neišsipildo. Kad ko nors neįvykdai, – tai Dievo malonė, o neteisėtumas, – kad trokšti. Užtenka. Ant tavęs privalome pykti, kaip ir tuo atveju, jei būtum padėjęs.

XXVIII. „Jei maldos, – sako jis, – turėtų reikšmės, jos turėtų reikšmės ir tavo saugumui.“ Pirma, trokšti man aiškaus pavojaus, esant neaiškiai pagalbai. Antra, manyk, jog dėl abiejų aišku, bet juk pirma eina prašymas pakenkti. Be to, tu žinojai savo maldos sąlygą, o mane audra užklupo neužtikrintą dėl uosto ir pagalbos. Kaip manai, kokių kankynių man trūks, net jei sulauksiu jos? Man teks drebėti, net jei būsiu išgelbėtas, teks bylinėtis, net jei būsiu išteisintas. Jokios baimės pabaiga nėra malonesnė už tvirtą ir nepajudinamą ramybę. Melsk, kad galėtum man atsilyginti už geradarystę, kai reikės, bet nemelsk, kad reikėtų. Jei tavo galioje būtų tai, ko meldi, tai pats padarytum.

XXIX. Daug garbingesnė tokia malda: „Meldžiu, kad jo būklė nesikeistų, kad visada dalytų geradarystes, o pačiam jų neprisireiktų. Tegul jam nepritrūksta taip maloningai naudojamų galimybių dosnumui ir pagalbai! Tegul niekada nestigs duosimų dovanų, o dėl duotųjų tegu nereikės gailėtis! Tegul savaime į gailestingumą, žmogiškumą, atlaidumą linkusią prigimtį skatins ir kvies dėkingųjų minia! Tegul jų tenka turėti, bet neiškyla būtinybė išbandyti. Tegul niekas neišvysta jo nenumaldomo, o jam tegul netenka maldauti. Tegul likimas visada jam būna toks maloningas, kad visi tik nuoširdžiai būtų dėkingi.“ Daug teisingesnė malda, nesusiejanti tavęs su jokia proga, o tučtuojau padaranti dėkingą. Kas tau trukdo atsilyginti, kai jo reikalai klojasi sėkmingai? Esama daugybės priemonių atsimokėti skolą ir laimingiesiems. Ištikimas patarimas, nuolatinis aplankymas, mandagūs, malonūs, nepataikūniški pašnekesiai, atsuktos ausys, jei norėtų pasitarti, kaip į vandenį išgirstus žodžius nuleidžiančios, jei geistų ką patikėti, bičiuliškas bendravimas. Sėkmė nė vieno žmogaus neužkėlė taip aukštai, kad netrūktų draugo todėl, kad nieko nestinga.

XXX. Tą nelemtą progos laukimą reikia išmesti iš visų maldų ir blokšti tolyn. Kad būtum dėkingas, tau reikia supykusių dievų? Ar nesuvoki nusidedąs vien tuo, kad geresnėje padėtyje atsiduria tas geradarys, kuriam neketini atsidėkoti? Įsivaizduok kalėjimą, pančius, nešvarumus, vergiją, karą, elgetystę. Tai tavo meldžiamos progos. Susijęs su tavimi žmogus paleidžiamas, tik per tai perėjęs. Kodėl verčiau nenori, kad tas galiūnas, kuriam daugiausia esi skolingas, būtų ir laimingas? Kas draudžia, kaip jau sakiau, tau atsidėkoti ir laimės numylėtiniams? Galimybių turi gausių ir įvairių. Kaipgi ne?

Ar nežinai, kad skolą reikia atiduoti ir pasiturintiems? Netampysiu tavęs nenorinčio. Net kai pertekusi laimė išgrūda beveik viską, parodysiu, ko stinga aukštos padėties žmonėms, ko trūksta visa valdantiems. Žinoma, tiesą sakančio patarėjo, atkariaujančio iš veidmainių pataikavimo bei saldžių giesmelių žmogų, aprimusį tarp melagių ir visiškai nežinantį tiesos dėl įpročio klausyti meilikavimų vietoje teisybės. Ar nematai, kaip užgesinta laisvė ir vergišku nuolankumu virtusi ištikimybė juos gena į prarają? Kai niekas iš širdies jų neįtikinėja ir neatkalbinėja, o vyksta padlaižiavimo varžybos, kai visų draugų pareiga viena, kai rungiamasi vien dėl to, kas įteikliau sumeluos, jie nepažįsta savo jėgų ir tikėdami esą tokios didybės, kaip girdi, užtraukia nereikalingus, visa išklibinančius karus, sulaužo naudingą ir būtiną santarvę, vadovaudamiesi niekieno netramdomu pykčiu, išgeria daug kraujo, kol galų gale pralieja savąjį. Jie baudžia už neištirtus nusikaltimus kaip už tikrus, nuolaidą laiko tokia pat gėda, kaip ir pralaimėjimą, tiki esant amžina tai, kas iš tiesų smarkiai siūbuoja, nors padėta aukštai. Jie sudaužo milžiniškas karalystes, nuolaužomis užgriūvančias juos pačius ir artimuosius. Nesupranta, kad toje tuščiomis ir beregint nuplauksiančiomis gėrybėmis žėrinčioje scenoje jie neturėjo laukti nieko, išskyrus negandą, nuo to laiko, kai nebegalėjo girdėti tiesos.

XXXI. Kserksui paskelbus karą Graikijai, kiekvienas skatino jo pasipūtusią, užmiršusią vilčių trapumą sielą. Vienas šnekėjo, kad graikai nepakels karo žinios ir, vos atėjus gandui, leisis bėgti. Kitas sakė, jog neverta abejoti, kad šitokia aibė gali Graikiją ne tik nugalėti, bet ir sutraiškyti. Reikią labiau būgštauti, kad nerastų tuščių ir apleistų miestų ir kad bėgliai nepaliktų plačių dykynių priešams, neturėsiantiems, kur panaudoti milžiniškų jėgų. Trečias paistė, jog karalius vos išsitenka pasaulyje, per ankštos esančios jūros jo laivams, stovyklos – kariams, laukai – raitelių kariuomenei išsirikiuoti, o danguje vos telpančios visų rankų paleistos ietys. Iš visų pusių svaidantis panašiomis mintimis, kurstančiomis pamišusį dėl perdėto savęs vertinimo žmogų, vienintelis lacedemonietis Demaratas pasakė, jog vadui reikėtų būgštauti dėl tos karaliui patinkančios sumišos ir sunkiasvorės gausybės. Ji esanti ne stipri, bet masyvi. Besaikio daikto neįmanoma valdyti, o neįmanomi valdyti dalykai ilgai neišsilaiko. „Prie pirmo, – sakė jis, – kalno išėję lakonai pasirodys, kas esą. Trys šimtai sustabdys tūkstančius genčių.[149] Jie nesitrauks nė per pėdą, gindami pavestą tarpeklį. Pastatys kūnų užtvaras. Visa Azija nepajudins jų iš vietos. Saujelė atrems milžiniško karo grėsmę ir beveik visos žmonių giminės įsiveržimą. Kai gamta praleis tave, pakeitusį jos dėsnius,[150] įstrigsi ant takelio ir galėsi įvertinti būsimus nuostolius, paskaičiavęs, kiek kainavo Termopilų tarpeklis. Sužinojęs, jog gali būti sulaikytas, žinosi, jog gali būti priverstas bėgti. Nors daugelyje vietų jie tau

[149] Turimas galvoje trijų šimtų spartiečių (arba lakonų) pasipriešinimas persams Termopilų tarpeklyje 480 m. pr. Kr.

[150] Senovės žmonės buvo įsitikinę, kad Kserksas, įsakęs iškasti kanalą prie Atono kalno, kad lengviau būtų pulti Graikiją ir nutiesti tiltą per Helespontą, skyrusį Europą nuo Azijos, peržengė dievų nustatytą tvarką ir tuo pačiu gamtos dėsnius.

pasiduos, tarytum pagauti veržlaus srauto, kuris iš pradžių plaukia, smarkiai gąsdindamas, tačiau paskui iš šen ir iš ten visi kartu pakils ir tave prislėgs tavo paties jėgomis. Teisybė sakoma, tvirtinant, jog tavo karo pajėgos didesnės, negu gali surinkti numatytos užkariauti sritys, bet tas dalykas yra prieš mus. Graikija tave nugalės tuo, kad neaprėps. Negalėsi panaudoti visos savo kariuomenės. Be to, negalėsi nei tinkamai atblokšti pirmųjų smūgių (o tai juk vienintelis išsigelbėjimas), nei padėti palūžusiems, nei paremti bei sustiprinti silpstančių. Pralaimėsi daug anksčiau negu pasijusi pralaimėjęs. Nėra pagrindo manyti, jog tavo kariuomenės neįmanoma sulaikyti dėl to, kad net vadas nežino tikslaus jos skaičiaus. Nėra negalinčio pražūti lusto. Net jei kitos aplinkybės būtų ramios, pražūties priežastis – pati didybė."

Atsitiko taip, kaip buvo pranašavęs Demaratas. Pamynusiam visa, kas dieviška ir žmogiška, keičiančiam visa, kas kliudo, karaliui sustoti įsakė trys šimtai spartiečių, ir po visą Graikiją išblaškytas persas suprato, kaip toli šaukia miniai iki kariuomenės. Tada labiau dėl gėdos nei dėl nuostolių apgailėtinas Kserksas padėkojo Demaratui už tai, kad vienintelis kalbėjo tiesą ir leido paprašyti, ko norėtų. Tas paprašė galimybės įžengti į didžiausią Azijos miestą Sardes važiuotam su tiesiąja tiara ant galvos. Tai buvo duota tik karaliams. Jis buvo vertas dovanos, dar prieš paprašydamas, bet kokia apgailėtina toji tauta, iš kurios neatsirado nė vieno, galinčio pasakyti karaliui tiesą, jei ją sakė sau!

XXXII. Dieviškasis Augustas ištrėmė nedorovingą, už bet kokius priekaištus dėl nedorovingumo palaidesnę dukterį ir visuomenei atvėrė pirmųjų valstybės namų gėdą. Būriais ėję meilužiai, negražiai išsidirbinėjant klaidžiota naktimis po miestą, net forumą ir rostrus, iš kurių tėvas buvo paskelbęs įstatymą dėl

paleistuvavimo,[151] duktė suteršė ištvirkavimu. Kasdieniniuose susiėjimuose prie Marsijo statulos iš ištvirkėlės ji virto parsidavėle, su nepažįstamais sugulovais siekdama visiško palaidumo laisvės. Princepsas turėjo ir bausti, ir nutylėti, nes kai kuriais atvejais begėdystė suteršia ir baudėją. Nesuvaldydamas pykčio, paskelbė. Vėliau, kai prabėgus laikui, pykčio vietą užėmė akikaistis, vaitodamas, kad tylomis neužgniaužė to, apie ką nežinojo ligi tol, kol netapo gėda kalbėti, keletą kartų sušuko: „To nebūtų atsitikę, jei būtų buvę gyvi Agripa arba Mecenatas!" Tiek tūkstančių žmonių turinčiam valdovui sunku buvo rasti ką į tųdviejų vietą. Išskersti legionai. Štai jie vėl surinkti. Sudaužytas laivynas. Po kelių dienų plaukiojo naujas. Gaisrai nuniokojo visuomeninius pastatus. Iškilo gražesni už prarytuosius. Tačiau visą gyvenimą Agripos ir Mecenato vietos buvo tuščios. Kodėl? Gal manyti, kad nebuvo į juos panašių vertų prisileisti, o gal tai buvo jo paties yda, kad labiau norėjo skųstis, negu ieškoti? Nėra pagrindo galvoti, kad Agripa su Mecenatu paprastai jam kalbėdavo tiesą. Jei jie būtų gyvenę, būtų buvę tarp pataikūnų. Karališkos prigimties ypatybė yra girti prarasta, siekiant įžeisti dabartį ir leisti kalbėti tiesą tiems, iš kurių nebėra pavojaus ją išgirsti.

XXXIII. Grįždamas prie aptariamojo dalyko, pasakysiu: matai, kaip lengva atsilyginti laimingiesiems, net užkeltiems į žmogaus galybės viršūnę. Sakyk jiems ne tai, ką nori išgirsti, bet ką ateityje visada norės būti išgirdę. Retkarčiais teisybės balsas tegu aplanko pataikūnų išūžtas ausis, duok naudingą patarimą. Klausi, kuo galėtum pasitarnauti laimingajam? Padaryk, kad netikėtų savo

[151] Augustas 2 m. pr. Kr. ištrėmė dukterį Juliją. Rostrai – tribūna Romos forume. 18 m. pr. Kr. Augustas buvo išleidęs įstatymą prieš paleistuvystę, numačiusį itin griežtas bausmes už nesantuokinius santykius.

laime, kad žinotų ją priklausant nuo daugybės ištikimų rankų. Ar mažai suteiksi, iškratydamas įsitikinimą visados išliksiančia galia ir parodydamas, jog atsitiktinumo duoti dalykai yra nepastovūs, pabėga sparčiau, negu ateina, atgal grįžtama ne tomis pakopomis, kuriomis užlipta į viršūnę, bet tarp aukščiausios ir žemiausios padėties nėra ribos? Neišmanai didžiulės draugystės kainos, jei nesuvoki daug duosiąs tam, kuriam duosi draugą, retą ne tik šeimų, bet ir ištisų kartų paukštį, labiausiai išnykusį ten, kur tikima gausiai esant. Kaip čia? Ar manai, jog tos knygos, vargiai aprėpiančios nomenklatorių[152] norimus atsiminti ir užrašyti vardus, yra draugų sąrašai? Ne tie yra draugai, kurie pulkais beldžiasi į duris, kurie paskirstomi pirmajam ir antrajam priėmimui.

XXXIV. Senas karalių ir karalių mėgdžiotojų paprotys – išskirstyti draugų būrį. Išdidumo bruožas – didžiai vertinti leidimą įeiti, peržengti slenkstį ir teikti garbę sėdėti prie pat durų, kad pirmas įsmuktum į namus, turinčius daugelį kitų durų, neįleidžiančių net priimtųjų. Pas mus Gajus Grakchas, o netrukus ir Livijus Druzas pirmieji nutarė suskirstyti savo minią ir vienus priimti atskirai, antrus – su daugeliu kitų, trečius – su visais. Taigi jie turėjo pirmųjų ir antrųjų draugų, bet niekados – tikrųjų. Vadini draugu žmogų, kuriam paskiriama eilė tave pasveikinti?[153] Ar gali pasitikėti tuo, kuris ne įeina, o šmurkšteli pro vos vos pravertas duris? Ar galima laisvai bendrauti su tuo, kuris tik sulaukęs eilės išsunkia nuvalkiotą, visiems sakomą, net nepažįstamiems svaidomą žodį „labas!“?

[152] Nomenklatorius – vergo pareigybės pavadinimas. Jis sudarinėdavo kviestinių svečių sąrašus, primindavo šeimininkui praeivių ar svečių vardus, idant tas juos galėtų pasveikinti vardu.

[153] Turimas galvoje senas romėnų paprotys – rytinis pasveikinimas. Kiekvieną rytą turtingo bei įtakingo romėno ateidavo pasveikinti draugai, gerbėjai ir vienaip ar kitaip nuo jo priklausomi asmenys.

Atėjęs pas bet kurį iš tų, kurių pasveikinimo iškilmės drebina miestą, pastebėjęs milžiniškos minios užplūstas gatves bei pulkais pirmyn ir atgal skubančius sveikintojus, žinok atėjęs į tokią vietą, kur devynios galybės žmonių, bet draugų – nė vieno. Draugo ieškoma ne atrijuje,[154] o širdyje. Ten jį reikia priimti, ten laikyti, jausmuose paslėpti. Šito juos išmokyk ir atsidėkosi.

XXXV. Prastai save vertini, galvodamas, jog būsi naudingas tik parblokštam, jog esi nereikalingas, kai viskas gerai klojasi. Išmintingai elgiesi ir neaiškiomis ar priešiškomis, ir smagiomis aplinkybėmis, įžvalgiai sutinki neaiškią, narsiai – priešišką, saikingai – smagią padėtį. Taigi ir draugui gali pasirodyti visur naudingas. Nei apleisi jo nelaimėje, nei trokši jam negandos, ir vis tiek, net nenorint, šitaip viskam keičiantis, atsiras progų pareikšti ištikimybei. Kaip žmogus, trokštantis kitam turto, idant pats nutvertų dalį, nors atrodo trokštąs kitam, iš tiesų žiūri savęs, taip ir trokštantis draugui kokios nesėkmės tam, kad ją nugintų, teikdamas pagalbą ir parodydamas ištikimybę (tai – nedėkingojo bruožas), save labiau vertina už jį ir mano, jog draugui verta būti vargšu, idant pats galėtų jam atsidėkoti, būtent dėl to paties neatsidėkoja.

Mat nori nusimesti krūvį, išsilaisvinti nuo nešulio. Didelis skirtumas, ar skubi atsilyginti, kad atsidėkotum už geradarystę, ar kad neliktum skolingas. Geidžiąs atsilyginti prisitaikys prie ano žmogaus aplinkybių ir norės ateiti pas jį tinkamu laiku. Negeidžiąs nieko kito, tik pats išsilaisvinti, stengsis tą pasiekti bet kokiu būdu. Tai piktanoriškumas. „Toks skubėjimas, – sako jis, – yra per didelio dėkingumo požymis.“ Negaliu aiškiau to išreikšti, kaip pakartodamas, ką esu sakęs: tu nori ne atsilyginti už gautą geradarystę, o pabėgti nuo jos. Juk tarytum kalbi: „Kada juo atsikratysiu? Trūks plyš turiu stengtis,

[154] Atrijus – svarbiausia romėnų namų menė.

kad nebūčiau jam įsipareigojęs.“ Net ir geisdamas užmokėti jam iš savo lėšų, toli gražu neatrodytum dėkingas, o tai, ko trokšti dabar, dar neteisingiau. Juk jį prakeiki ir baisiomis maldomis nukerti tau šventą jo galvą. Niekas, kaip manau, neabejotų tavo sielos klaikumu, jei atvirai jam linkėtumei skurdo, nelaisvės, bado, baimės. O koks skirtumas, ar tai vien tavo maldos žodžiai, ar esmė? Juk kai ko ir trokšti. Dabar eik sau ir dingok, kad dėkingojo savybė yra tai, ko ir nedėkingasis nedarytų. Pastarasis nenuslysta į neapykantą, o tik išsigina geradarystės.

XXXVI. Kas vadintų Enėją doruoju, jei jis būtų norėjęs tėvynės vergovės, idant tėvą išvaduotų iš vergijos? Kas Sicilijos jaunuolius laikytų puikiu pavyzdžiu vaikams, jei jie būtų meldę, kad nepaprastai smarkiai užsiliepsnojusi ir užsiplieskusi Etna išsiveržtų, duodama jiems progą parodyti meilę, iš gaisro vidurio išnešant tėvus?[155] Roma nieko nebūtų buvusi skolinga Scipionui, jei jis būtų užtęsęs Pūnų karą tam, kad jį užbaigtų, nieko neskolinga mirtimi išgelbėjusiems tėvynę Decijams, jei jie būtų troškę, kad baisiai pavojingos aplinkybės suteiktų galimybę jų narsiam pasiaukojimui. Labiausiai slegianti nešlovė gydytojui yra darbo sau pasidarymas. Daugelis jų, padidinę ir paskatinę ligas, idant įgytų daugiau garbės išgydydami, nebegalėjo jų iškratyti arba nugalėjo, smarkiai kankindami ligonius.

XXXVII. Pasakojama, jog Kalistratas (taip rašo, žinoma, Hekatonas) vyko į tremtį kartu su daugeliu kitų maištingos ir nesaikingai laisvos valstybės išguitųjų. Kažkam palinkėjus, kad atėniečiams iškiltų būtinybė grąžinti tremtinius, pasibjaurėjo tokiu grįžimu. Mūsų Rutilijus pasielgė dar didingiau.

[155] Apie tai smulkiau pasakojama trečios knygos XXXVII skyriuje.

Kažkam guodžiant ir sakant, jog čia pat pilietinis karas, veikiai visi tremtiniai sugrįš, atsakė: „Ką tau bloga padariau, kad linki man blogesnio už mirtį sugrįžimo? Labiau trokštu, kad tėvynė gėdytųsi dėl mano tremties, negu liūdėtų dėl grįžimo." Tai ne tremtis, kai jos visi gėdijasi daugiau už nuteistąjį. Kaip gerų piliečių pareigą išsaugojo vyrai, atsisakę grįžti namo, ištikus visuotinei negandai, nes verčiau dviem nukentėti dėl neteisingumo nelaimės, negu visiems nuo visuotinės, taip neturi dėkingo žmogaus jausmo tas, kuris nori, kad sunkumai prispaustų jo geradarį, o jis juos pašalintų. Net jei ketinimai geri, linkėjimai vis tiek blogi. Paties užkurto gaisro gesinimas nėra nei pasitarnavimas, nei šlovė.

XXXVIII. Kai kuriose valstybėse nedora malda laikyta nusikaltimu. Atėnuose Demadas nubaudė prekiautoją laidotuvių reikmenimis, įrodęs, jog tas meldė didelio pelno. Jo nebūtų gavęs, nelinkėdamas daugiau mirčių. Tačiau dažnai klausiama, ar pelnytai buvo nubaustas. Galbūt meldė ne daugiau parduoti, o brangiau, gal mažesnės prekių savikainos. Kadangi jo verslas susideda iš pirkimo ir pardavimo, kodėl jo maldą priskiri tik vienai pusei, nors pelnui svarbios abi? Be to, galima nubausti visus šio verslo dalyvius, juk visi nori to paties, tai yra, patylomis meldžia. Nubausi didesnę pusę žmonių, nes dažnas pasipelno iš svetimos bėdos. Trokšdamas garbės, karys trokšta karo, žemdirbys atsitiesia pabrangus duonai, oratorių patarnavimų kaina kyla daugėjant bylų, sunkūs metai leidžia uždirbti gydytojams, sugedę jaunuoliai turtina prekiautojus prabangos reikmenimis, amatininkai neturėtų ką veikti, jei namų negriautų audros ar nenaikintų ugnis. Jis užklupo vieną besimeldžiantį, bet juk visų maldos panašios. Ar manai, jog Aruncijaus, Haterijaus[156] bei kitų

[156] Senekos laikų testamentų medžiotojai.

testamentų kaulijimo meno skelbėjų maldos ne tokios pat, kaip laidotuvininkų bei pakasynininkų? Tačiau tie, kurių galo meldžia pastarieji, to nežino, o anie geidžia bičiulio mirties, nes draugystė teikia daugiausia vilčių. Laidotuvininkams gyvieji nedaro žalos, o palikimo ieškotojus susina kiekvienas, delsiąs numirti. Taigi jie trokšta ne tik gauti užsidirbta šlykščiai vergaujant, bet ir išsilaisvinti nuo sunkios duoklės. Nėra abejonės, kad visi šie meldžia daugiau nei tai, dėl ko buvo nubaustas vienas žmogus. Kas mirdamas jiems duos naudos, gyvas būdamas teikia nuostolio. Tačiau visi ir žino jų maldas, ir nebaudžia. Pagaliau kiekvienas tegu pagalvoja apie save ir pasirausęs po širdies gelmes, tepažiūri, ko tylomis yra meldęs. Kaip daug maldų, dėl kurių net gėda sau prisipažinti! Kaip mažai jų galėtume ištarti kam nors girdint!

XXXIX. Tačiau ne visa, kas smerktina, yra baustina, kaip ir mūsų aptariama pati piktnaudžiaujanti savo gerais ketinimais draugo malda. Jis įgyja tą ydą, kurios vengia: skubėdamas parodyti dėkingumą, darosi nedėkingas. Jis kalba šitaip: „Tegu jis tampa priklausomas nuo manęs, tegu trokšta mano atsidėkojimo, tegu be manęs negali būti nei sveikas, nei garbingas, nei saugus. Tegu būna toks apgailėtinas, kad mano atsilyginimas jam virstų geradaryste.“ Dievai išgirsta tokius jo žodžius: „Tegu jį apipainios namų pinklės. Aš vienas galėsiu jas sutraukyti. Tegu jį persekios galingas ir smarkus priešininkas, besišiaušianti ginkluota minia, tegu slėgs kreditorius ir skundikas.“

XL. Pažvelk, koks tu teisingas: jei jis nebūtų padaręs tau gera, negeistum jam šito. Nė puse žodžio neužsimindamas apie sunkesnę tavo, blogiu už gera atsimokančio nuodėmę, pasakysiu, jog nusižengi tuo, kad nelauki tinkamo laiko. Mat vienodai nusideda ir nespėjąs atsidėkoti, ir pernelyg skubąs žmogus. Kaip ne visada reikia priimti geradarystę, taip ne trūks plyš grąžinti.

Nedėkingas būtum, grąžindamas, man nenorint. Dar nedėkingesnis esi, versdamas mane to norėti. Palauk! Kodėl negeidauji, kad mano dovana pabūtų pas tave? Kodėl kamuojiesi, jausdamasis įsipareigojęs? Kodėl skubi atsiskaityti kaip su rūsčiu palūkininku? Kodėl sieki man sunkaus triūso? Kodėl siundai prieš mane dievus? Šitaip atsilygini. O kaip reikalautumei skolos?

XLI. Taigi, Liberali, pirmiausia mokykimės ramiai būti skolingi už geradarystes ir laukti progos atsiteisti, o ne dirbtinai ją sukurti. Neužmirškime, jog geismas kuo skubiau išsilaisvinti nuo įsipareigojimo yra nedėkingojo ypatybė. Mat niekas mielai neatlygina to, už ką nenoromis jaučiasi skolingas, ko širdis netraukia pas save laikyti, ką vadina našta, o ne dovana. Daug geriau ir teisingiau būti visada pasiruošus draugiškai pasitarnauti, pasiūlyti, o ne brukti, nesijausti prasiskolinusiu, nes geradarystė yra bendras, du žmones sujungiantis ryšys. Sakyk: „Negaišiu, tau atsiteisdamas, tik trokštu, kad smagus priimtumei. Jei kuriam nors iš mūsų gresia neišvengiama neganda, jei lemtis skirs, kad arba tu būsi priverstas atsiimti savo dovaną, arba aš priimti antrą, tai geriau tegu teikia tas, kas jau yra teikęs. Aš pasiruošęs, „Turno ieškoti nereiks“.[157] Kai tik ateis laikas, parodysiu širdį, o kol kas tą liudija dievai.“

XLII. Mielas Liberali, esu pastebėjęs ir tarsi už rankos sučiupęs tavo tokią aistrą: baisiai bijai pasivėlinti atlikti bet kokią pareigą. Dėkingai sielai nerimastingumas nedera. Priešingai, jai tinka didžiausias pasitikėjimas savimi, iš tyros meilės suvokimo išguitas bet koks būgštavimas. Priekaištu skamba ir „pasiimk,“ ir „esi skolingas“. Pirmoji suteiktos geradarystės sąlyga yra ta, kad atsilyginimo laiką pasirenka geradarys. „Būgštauju, kad žmonės nepradėtų

[157] Vergilijaus *Eneidos* (XII. 11) citata.

kitaip kalbėti apie mane." Blogai elgiasi dėl gandų, o ne dėl sąžinės atsiteisiantis žmogus. Turi du to dalyko teisėjus: geradarį – jo nereikia bijoti – ir save – jo negali bijoti. „Tai kaip čia išeina? O jei niekada nepasitaikys progos? Amžinai ir liksiu skolingas?" Liksi, bet liksi, visiems žinant, bet liksi, maloniai nusiteikęs, bet smagiai žvelgsi į tau patikėtą jo dovaną. Drovėdamasis, kad dar neatsilygino, žmogus gėdijasi gautos geradarystės. Kodėl buvęs, tavo nuomone, vertas geradarys atrodo nebevertas, kad ilgiau būtum jo skolininkas?

XLIII. Smarkiai klysta manantys, jog tik milžiniškos sielos savybė yra siekimas iškelti, dovanoti, pripildyti užantį ir namus. Tai daro ne didžiadvasiškumas, o didelis turtas. Taip teigiantys nežino, kad kartais daug didingiau ir sunkiau imti, negu išpilti. Idant nesumenkinčiau antrojo veiksmo, turiu pasakyti, jog abu jie kyla iš dorybės ir yra lygūs: gebėjimas būti skolingam už geradarystę yra ne mažesnės sielos požymis, kaip mokėjimas duoti. Pirmasis atvejis yra tuo sunkesnis už antrąjį, kuo stropiau saugoma gauta, negu duodama. Taigi, nereikia galvą trūkti, skubant atsiteisti, nei ne laiku pulti, nes nusižengia ir delsikas, atėjus jo laikui atsilyginti, ir skubėtojas, neatėjus geradario laikui. Jo dovana padėta pas mane, nebijau nei dėl jo, nei dėl savęs. Jai labai saugu. Geradarystė pražus tik su manimi. Ne, net su manimi nepražus. Jam padėkojau, taigi, atsilyginau. Kas pernelyg daug galvoja apie atsilyginimą už geradarystę, tas įsivaizduoja kitą per daug galvojant apie jos atgavimą. Tegul jis bus pasiruošęs abiem atvejams: jei geradarys nori atgauti, smagūs atsilyginkime ir atsiteiskime, o jei jis nori, kad būtų saugoma pas mus, kam išmesti jo lobį? Kam atsisakyti saugoti? Jis vertas, kad būtų, kaip panorės. O žmonių nuomonė ir gandai tegu ne vadovaus mums, bet seks iš paskos.

## SEPTINTA KNYGA

I. Mielas Liberali, nenusimink:

Žemė – pasieksi ranka. Tavęs aš nevarginsiu šičia
Nereikalingom eilėm, gražbylystėm ir pratarme ilga.[158]

Į šią knygą sukrauti likučiai. Išnaudojęs medžiagą, žvalgausi, ne ką galėčiau pasakyti, bet ko dar nepasakiau. Maloniai priimk tas nuoliekas, nes jos surinktos tau. Norėdamas sau pataikauti, turėjau darbą plėtoti pamažu, o pabaigai palikti tokią dalį, į kurią tiestų ranką net persisotinęs skaitytojas. Tačiau svarbiausius dalykus išdėsčiau pradžioje, dabar renku praslydusias pro akis nuotrupas.

Jei tau rūpi mano nuomonė, tai, mano galva, dievaži, nelabai tinka, pasakius apie dorovę ugdančius nuostatus, toliau pateikti ne sielos gydymui, bet protui lavinti išrastus samprotavimus. Puikiai apie tai kalba kinikas Demetrijus, mano nuomone, didis net su didžiausiais lyginant vyras. Jis teigia, jog paprastai daugiau naudos iš kelių įsikaltų išminties patarimų, pirštu pasiekiamų ir naudojamų, negu iš daugybės išmoktų, bet nelaikomų po ranka: „Kaip geras imtynininkas ne visus veiksmus ir gudrybes išsimiklina panaudoti, nes retai tenka jų griebtis, bet gerai ir stropiai išsilavinęs atlikti vieną ar du veiksmus, atidžiai laukia progos (juk nesvarbu, kiek moka, jei moka tiek, kiek reikia nugalėti), taip ir šiuose samprotavimuose daug kas džiugina, o laimėti padeda kelios taisyklės.

[158] Vergilijaus *Georgikų* (II. 45–46) citata.

Gali nežinoti okeano potvynių ir atoslūgių priežasties ir kodėl kiekvieni septyneri metai žmogaus amžiui įspaudžia ypatingą žymę,[159] kodėl iš toli žiūrint portiko plotis atrodo ne toks pat, bet į galą siaurėjantis, o tarpai tarp kolonų galop susilieja, kokia priežastis dvynių pradėjimą atskiria, o gimimą sujungia, ar per vieną sueitį abu pasėjami, ar per kelis kartus, kodėl drauge gimusių lemtys skirtingos ir be galo tarytum didžiulėje erdvėje nutolusios, nors tarp jų atsiradimo tik siaurutėlaitė ežia. Nedaug tepakenks, jei numosi ranka į nei leistas, nei naudingas žinias. Paslapties apgaubta tiesa slypi gelmėse. Tačiau negalime skųstis gimties piktybe, nes visa atrasti nesunku, nebent išskyrus tuos dalykus, kurių vienintelis vaisius yra suradimas.

Tai, kas padarys mus geresnius ir laimingesnius, – arba atlapa, arba šalia. Jei siela niekina atsitiktinumus, jei iškyla virš siaubo, jei kupina godžios vilties netrokšta be galo daug, bet išmoko turtų ieškoti savyje, jei atsikratė dievų ir žmonių baimės ir žino, kad žmogaus nereikia smarkiai baidytis, o Dievo – visiškai, jei niekindama kankinančias gyvenimo puošmenas, išsiaiškino, kad mirtis nėra nelaimė, o daugelio nelaimių pabaiga, jei žmogus paskyrė sielą dorybei ir laiko lygiu bet kokį jos siūlomą kelią, jei bendrijai gimęs visuomeninis gyvūnas[160] žvelgia į pasaulį kaip į vienus visų namus, jei dievams atskleidė savo

[159] Mintis atėjo iš graikų. Pitagoras laikė septynetą ritminio kosmo procesų kartojimosi išraiška. Išminčius Solonas vyro amžiaus septynmečiams skirtoje elegijoje rašo, kad sukakus pirmajam septynmečiui krenta pieniniai dantys, antrasis septynmetis užbaigia vaikystę, tretįjį septynmetį tvirtėja kaulai ir pradeda augti barzda, ketvirtąjį septynmetį suklesti visos fizinės jėgos, penktąjį septynmetį laikas pagalvoti apie vestuves, šeštąjį septynmetį susitupima ir nebekrečiama kvailysčių, septintąjį ir aštuntąjį septynmečius labiausiai klesti proto ir dvasios jėgos, devintąjį septynmetį iškalbos ir išminties veikla pradeda lėtėti, o dešimtąjį septynmetį riedama į pabaigą.

[160] Graikų filosofo Aristotelio duotas žmogui pavadinimas.

sąžinę ir visuomet gyvena tarytum ant delno, savęs prisibijodamas daugiau negu kitų, jei patekęs į audras, stovi tvirtas ir giedras, – jis yra įgijęs naudingą ir būtiną žinojimą. Visa kita tėra poilsio pramogos. Jau pasiekusiai saugią vietą sielai galima jomis užsiimti, jos teikia gražmenų, o ne stiprybės."

II. Tobulėjančiam vyrui mūsų Demetrijus liepia abiem rankom įsikibus šių patarimų niekados nepaleisti, įsikalti, paversti savastimi, kasdien mąstant pasiekti, kad sveikos nuostatos atsirastų savaime ir bet kada netikėtai pareikalautos pasirodytų, kad nedelsdamas ateitų gebėjimas atskirti gėdą ir garbingumą. Tegu jis žino, kad vienintelis blogis yra gėda, vienintelis gėris – garbingumas. Šia taisykle vadovaudamasis teskirsto gyvenimo darbus. Visur teveikia pagal šį dėsnį, didžiausiais vargšais tevadina pilvui ir geiduliams atsidavusius, nuo neveiklumo suragojusios ir sustingusios sielos mirtinguosius, kad ir kokiais turtais jie spindėtų. Tegu jis sau tars: „Malonumas – trapus, trumpas, paniekos vertas daiktas. Kuo godžiau jo semsi, tuo greičiau virs priešybe, jo tučtuojau neišvengiamai arba gailimasi, arba gėdijamasi. Jame nieko nėra didinga arba to, kas tiktų dievams artimai žmogaus prigimčiai. Tai žemas, gėdingosioms ir niekingosioms kūno dalims patenkinti tarnaująs, šlykščių pasekmių dalykas. Žmogaus ir vyro vertas malonumas – ne kūno prikimšimas, ne tukinimas, ne aistrų kurstymas (saugiausia jų – ramybės troškimas), bet gebėjimas būti toli ir nuo žmonių kivirčų įžiebiamos sumaišties, ir nuo ateinančios iš aukštybių, nes, kaip tikina pasakojimai apie dievus, apie juos sprendžiame, remdamiesi savo ydomis." Šį tolygų, bebaimį, niekuomet nejuntantį persisotinimo malonumą patiria mūsų nupieštas žmogus. Jį pavadinčiau dieviškos ir žmogiškos teisės žinovu. Jis džiaugiasi dabartimi, nepriklauso nuo ateities, o į netikrumą linkęs žmogus yra visiškai nepatvarus. Taigi išvaduotas iš didelių, širdį graužiančių rūpesčių vyras nieko nesitiki ir netrokšta, nesileidžia į svyravimus, jis patenkintas savimi.

Negalvok, jog jis tenkinasi mažu, visa – jo. Tačiau ne taip, kaip Aleksandro. Net ir ant Raudonosios jūros kranto stovint, pastarajam lieka daugiau neperžygiuotų kraštų. Ką valdė ir buvo užėmęs, nepriklausė jam, nors Okeano išžvalgyti pasiųstas Onezikritas klaidžiojo, siekdamas užkariauti nežinomos jūros kraštus. Ar ne aiškų aiškiausia, jog žmogus, ketinąs užgrobti anapus pasaulio ribų esančias sritis, dėl aklo godulio tiesiog besiveržiąs į neištirtas begalines jų gelmes, yra skurdžius? Ar svarbu, kiek karalysčių atėmė, kiek išdalino, kiek žemių prislėgė duokle? Jam tiek trūksta, kiek geidžia.

III. Šį yda kamavo ne tik Aleksandrą, sėkmingo nutrūktgalviškumo genamą Libero ir Herkulio pėdomis, bet ir visus, kuriuos likimas kurstė, išpildydamas norus. Peržvelk Kirą, Kambizą ir visus Persijos karalius, ar rasi pasisotinusį valdžia, gyvenimo pabaigoje negalvojantį žengti dar toliau? Nenuostabu: visi geismų sukelti dalykai semiami iš giliai ir tučtuojau dingsta; nesvarbu, kiek pilsi, kiauras maišas vis tiek bus kiauras.

Tik išminčiui priklauso visa, ir saugoti nesunku. Nereikia siųsti už jūrų marių pasiuntinių, priešų paupiuose matuoti vietos stovyklai, pavojingų vietovių tvirtovėse įkurdinti įgulų, nereikia legionų ir raitelių būrių. Kaip nemirtingieji dievai valdo beginkliai, ramiai nuo viršūnių saugodami savo pasaulį, taip išminčius be nerimasties imasi daug aprėpiančių savo pareigų. Tas nepaprastai galingas ir puikus vyras iš aukšto žvelgia į žmonių giminę. Šaipykis į sveikatą. Tai milžiniškos dvasios dalykas, kai skvarbiu sielos žvilgsniu perbėgęs per Rytus ir Vakarus bei tolimiausias žmonių negyvenamas dykynes, išvydęs aibes gyvūnų, devynias galybes palankiai gamtos beriamų daiktų, gali ištarti Dievui pritinkamus žodžius: „Visa tai – mano." Išeina, kad išminčius nieko negeidžia, nes be viso to daugiau nieko nėra.

IV. „Šitų žodžių, – sakai, – laukiau. Štai ir sučiupau tave! Pažiūrėsiu, kaip išsikapanosi iš paties pasispęstų spąstų. Sakyk, kaip gali kas nors dovanoti išminčiui, jei visa jam priklauso? Juk dovanotas daiktas esti dovanotojo. Vadinasi, išminčiui negalima suteikti ir geradarystės: išeis, kad skiriama iš jo paties turto. Tačiau jūs teigiate, jog išminčiui galima dovanoti. Žinok, to paties klausiu ir apie draugus: mat sakote, kad jų visa bendra. Taigi, niekas nieko negali draugui padovanoti, nes dovanoja jam bendrą turtą." Niekas netrukdo kokiam nors daiktui būti ir išminčiaus, ir to, kam jis priklauso, kam duotas ir paskirtas. Pagal civilinę teisę viskas yra karaliaus, tačiau bendrai karaliaus nuosavybei priklausantieji dalykai išskirstyti atskiriems šeimininkams, ir kiekvienas turi savininką. Taigi, galime karaliui dovanoti ir namą, ir vergą, ir pinigų, bet nesakome, jog tai dovanojama iš jo turto. Karaliui priklauso viskas, pavieniams asmenims – atskirų daiktų nuosavybė. Tam tikrą sritį vadiname atėniečių ar kampanų[161] kraštu, o jį ežiomis tarpusavyje išsidalija kaimynai savininkai. Nors visa žemė priklauso vienai valstybei, sklypai turi savo šeimininkus. Savo laukus galime dovanoti valstybei todėl, kad nors jie laikomi jos nuosavybe, vienaip priklauso jai, kitaip – man. Ar yra abejonių, jog vergas su pekulijumi[162] priklauso šeimininkui? Tačiau jis įteikia šeimininkui dovanų. Negalima manyti, kad vergas neturi nuosavybės todėl, kad neturės, jei šeimininkas tai uždraustų. Jo savo noru atiduoto daikto negalime nevadinti dovana todėl, kad jį galima atimti ir prieš jo valią. Kaip tai galėtume visiškai įrodyti? Dabar esame sutarę, jog visa priklauso išminčiui.

[161] Kampanai – Italijos srities Kampanijos gyventojai.

[162] Pekulijus – asmeninis vergo turtas. Nors Romos įstatymai nenumatė galimybės vergui turėti nuosavybę, bet šeimininkai retai kėsindavosi į vergo turtą, pamažu sukauptą iš jam duotų dovanų, atlygio už ypatingas paslaugas (gydytojo, pasiuntinio, auklės ir pan.), duotų pragyvenimui pinigų ir pan., o visuomenė tokį kėsinimąsi smerkė.

Pasvarstykime iškeltą klausimą, kaip dosnumo medžiaga išlieka iškilusi virš to, kuriam užleidome viską. Vaikų turtas priklauso tėvui. Tačiau kas nežino, jog sūnus kai ką dovanoja tėvui?! Visa yra dievų, tačiau ir dievams dedame dovanų, pažeriame aukų. Tapusi tava, mano nuosavybė nepasidaro nebe mana. Juk gali tas pats daiktas priklausyti ir man, ir tau. „Ištvirkėlių savininkas, – sako jis, – yra sąvadautojas. Išminčiui priklauso visa. Vadinasi, ir ištvirkėlės priklauso išminčiui. Sąvadautojas yra ištvirkėlių savininkas. Vadinasi, išminčius yra sąvadautojas." Panašiai išminčiui uždraudžiama pirkti. Sakoma taip: „Niekas neperka savo daikto. Išminčiui priklauso visa. Vadinasi, išminčius nieko neperka." Panašiai draudžiama skolintis, nes niekas nemoka palūkanų už savo pinigus. Be galo daug gudragalviaujama, nors gražų gražiausiai suprantama, ką norime pasakyti.

V. Tvirtinu, jog išminčiaus yra visa, bet pavieniai žmonės vis tiek kiekvienas turi savo nuosavybės teisę, kaip, valdant tobulam karaliui, visa yra karaliaus valdžioje, tačiau atskiri dalykai – atskirų asmenų nuosavybė. Atėjus laikui, tai įrodysime. Dabar su šiuo klausimu užtenka. Žinosime, jog vienaip tai yra išminčiaus, kitaip – mano. Išminčiui galima dovanoti. Nenuostabu, jog šį bei tą galima dovanoti ir tam, kuriam priklauso viskas. Išsinuomojau tavo namus; čia šis bei tas – tavo, šis bei tas – mano. Daiktas – tavo, naudojimasis daiktu – mano. Taigi nė vaisių nenusiraškysi, neleidus tavo žemės nuomininkui, nors jie ir dera tavo valdose, o jei pabrangs javai ir grės badas, „veltui dairysies tada į kito didelę krūvą".[163] O juk ji išaugo tavo žemėje, tavo žemėje pasėta, į tavo klėtis bus supilta. Nors esi namo šeimininkas, neįžengsi į mano butą; neatimsi

[163] Vergilijaus *Georgikų* (I. 158) citata.

savo man tam tikram laikui perleisto vergo. Išsinuomojęs tavo vežimą, darysiu malonę, leisdamas jame atsisėsti. Taigi matai, gali išeiti, jog kai kas kaip dovaną gali gauti savo daiktą.

VI. Visuose pateiktuose pavyzdžiuose ir vienas, ir kitas yra to paties daikto šeimininkai. Kaip? – Nes vienas daikto šeimininkas, kitas – naudojimo. Sakome, jog čia Cicerono knygos. Knygų pardavėjas Doras vadina jas savomis. Ir abiem atvejais tai tiesa. Vienaip jas prisiskiria autorius, kitaip – pirkėjas. Teisingai jos vadinamos ir vieno, ir kito, bet ne tuo pačiu būdu. Taip Titas Livijus gali iš Doro gauti ar pirkti savo knygų. Aš galiu dovanoti išminčiui tai, kas atskirai paėmus priklauso man, nors visa yra jo. Mat išminčius kaip karalius visa valdo savo mintyse, o paskirų dalykų nuosavybė išbarstyta pavieniams asmenims. Jis gali ir gauti dovaną, ir būti skolingas, ir pirkti, ir išsinuomoti. Cezaris valdo visa, o jo iždе – tik asmeninės gėrybės. Visetas – jo valdžia, o tėvonija – privatus turtas. Jo valdžia nemažėja, kai žiūrima, kas yra jo ir kas nėra; net tai, kas iš jo atimama, antra vertus, vis tiek yra jo. Taip išminčius mintimis valdo visa, o teisės požiūriu – tik savo nuosavybę.

VII. Pateikęs įvairių įrodymų, Bionas daro išvadą, jog ir visi yra šventvagiai, ir niekas nėra. Ketindamas visus numesti nuo uolos,[164] kalba: „Šventvagis yra kiekvienas, paimąs, suvartojąs, savo nauda paverčiąs tai, kas priklauso dievams. Visa priklauso dievams. Vadinasi, kiekvienas, imdamas bet kokį daiktą, paima dievų daiktą, juk jų – visa. Vadinasi, kiekvienas, ką nors paimantis, yra šventvagis.“ Paskui, paliepęs įsilaužti į šventyklas

[164] Romėnai šventvagius teismo sprendimu numesdavo nuo Tarpėjos uolos, buvusios ant Kapitolijaus kalno.

ir nebaudžiamai išdraskyti Kapitolijų, teigia, jog tai nėra šventvagystė, nes paėmus iš vienos dievams priklausančios vietos, daiktas perkeliamas į kitą dievams priklausančią vietą.

Jam atsakoma taip. Nors visa priklauso dievams, bet ne visa yra dievams paskirta. Šventvagystė įvyksta, kai paimamas dievybei tikėjimo priskirtas daiktas. Panašiai ir visas pasaulis yra nemirtingųjų dievų šventovė, vienintelė verta jų garbingumo ir didybės, tačiau bedieviški dalykai atskiriami nuo šventų. Šventykla pavadintame sklypelyje leista ne visa, kas leista po atviru dangumi ar stebint žvaigždėms. Nors šventvagis negali nuskriausti Dievo, nes dieviškumo nepasiekia joks smūgis, bet baudžiamas tarytum būtų Dievui padaręs bloga. Mūsų ir jo paties nuomonė paveda jį bausmei. Taigi, kaip šventvagiu laikomas pavogęs šventenybę žmogus, nors kad ir kur jis padėtų nugvelbtą daiktą, bus tas pats pasaulis, taip ir iš išminčiaus galima pavogti. Iš jo pavagiamos ne visuotinybės, bet tie dalykai, kurių šeimininku jis priskirtas, kurie jam tarnauja kaip pavieniam asmeniui. Pirmąją nuosavybę jis pripažins, antrosios norėtų neturėti, jei galėtų. Jis ištars tą patį, kaip ir tas romėnų karvedys,[165] kuriam už narsumą ir puikų valstybės valdymą buvo nutarta padovanoti tokį plotą žemės, kokį atsirėš ardamas aplink per dieną. „Nereikia, – pasakė jis, – jums tokio piliečio, kuriam reikia daugiau, negu vienam piliečiui.“ Pagalvok: daug didesnės didybės reikėjo atsisakant šios dovanos negu ją pelnant! Mat dažnas yra užbrėžęs kito norų ribą, o sau – niekas nenusistatė.

VIII. Taigi, žvelgdami į visa valdančią, visur įsiskverbiančią išminčiaus sielą, sakome, jog visa yra jo, nors gali pasitaikyti, kad kasdieninės teisės nuostatais

[165] Turimas galvoje III a. pr. Kr. karvedys ir valstybės veikėjas Kurijus Dentatas.

besivadovaująs cenzorius[166] priskirs jį beturčių luomui. Didelis skirtumas, ar jo nuosavybė matuojama sielos didybe, ar cenzu.[167] Jis bjaurėsis galimybe turėti tavo kalbamas gėrybes. Nepriminsiu Sokrato, Chrizipo, Zenono ir kitų didžių vyrų, didesnių todėl, kad pavydas nebekliudo juos šlovinti. Neseniai paminėjau Demetrijų. Man atrodo, jog gimtis jį pateikė mūsų laikams, norėdama parodyti, kad nei mes galime jo sugadinti, nei jis gali mus prie savęs prisitraukti. Pats neigia, bet iš tiesų tai – vyras ypatingos išminties, tvirto nusistatymo laikytis to, kas užsibrėžta, tokio iškalbingumo, kuris tinka narsiausiems žygiams apsakyti ne dirbtinai sklandžiai, ne rūpinantis žodžiais, bet dalyką dėstant iš didžios dvasios, įkvėpimui nešant. Neabejoju, jog Apvaizda davė jam ir tokį gyvenimą, ir tokią grąžbylystės dovaną, idant mūsų amžiui nestigtų ir pavyzdžio, ir priekaištautojo. Jei kuris nors dievas Demetrijui atiduotų mūsų turtus su sąlyga, kad nebūtų leista išdovanoti, tvirtinčiau, jog jis atmestų, sakydamas:

IX. „Neprisirišiu prie šios nenusikratomos naštos, be krovinio žingsniuojančiam žmogui neleisiu murkdytis giliame dumble. Kam man duodi visų tautų nelaimes? To neimčiau, net ketindamas išdovanoti, nes matau daug netinkamų dovanoti dalykų. Noriu išsidėstęs pasižiūrėti visa, kas žilpina tautų ir karalių akis, noriu pažvelgti į jūsų kraujo ir sielų kainą. Pirmiausia išdėliok prabangos grobį, ar į eilę išrikiavęs, ar (tai būtų geriau) į krūvą suvertęs. Štai

[166] Kas penkeri metai Romoje iš buvusių konsulų buvo renkamas cenzoriumi vadinamas valdininkas, pagal turimo turto vertę suskirstantis visuomenę į sluoksnius.

[167] Cenzas – nustatyta minimali kiekvieno sluoksnio atstovo turto vertė. Ja vadovaudamasi, cenzorius, įvertinęs piliečio turtą, priskirdavo jį vienam ar kitam visuomenės sluoksniui.

kruopščiai apdirbti vėžlio šarvai ir už milžinišką kainą pirkti bjauriausių šliužų kiaukutai.[168] Visiems patinkančios jų įvairovės pasiekiama, pridėjus dažų, nors atrodo kaip tikri. Štai stalai, senatorių cenzo[169] kainą turinčios lentos, tuo vertingesnės, kuo gumbuotesnis buvo tas nelaimingas medis. Štai krištolo indai, trapumas kursto jų kainą. Mat verčiantis daikto vengti trūkumas neišmanėliams skatina malonumą įsigyti gausiai. Štai muros[170] taurės. Menka būtų prabanga, jei iš plačių brangakmenių indų į vienas kito sveikatą nebūtų geriama to, kas bus išvemta. Štai stambūs perlai, įgyti ne po vieną kiekvienai ausiai. Mat ausys jau priprato prie naštos, jie sujungiami ir kabinami po du. Moterys nepralenktų iškvaišimu vyrų, nepasikabinusios ant vienos ausies dviejų ar trijų tėvonijų. Štai šilko drabužiai, jei tik drabužiais įmanoma pavadinti tai, kas negali nei kūno pridengti, nei pagaliau gėdos. Jais apsivilkusi tikrai negalės prisiekti nesanti nuoga. Iš nežinomų tautų jie atgabenami parduoti už milžiniškas sumas, idant mūsų matronos ir meilužiui miegamajame nepasirodytų plikesnės, negu viešumoje.

X. Kaip klojasi, šykštuoli? Devynios galybės daiktų brangumu pralenkia tavo auksą. Visi mano išskaičiuoti dalykai gerbiami ir vertinami daugiau. Dabar noriu peržvelgti tavo lobius, mūsų aistras akinančias aukso ir sidabro plokštes. Dievaži, naudingas gėrybes žemė padėjo viršuje, o metalus, žmonijos žalą ir nelaimes, užkasė, paslėpė ir užgulė visu svoriu. Štai iš tų pačių tamsybių, kaip ir auksas su sidabru, iškelta geležis, kad nestigtų įrankių

[168] Iš roplių šarvų ir kiaikutų buvo gaminami baldų (lovų galvūgalių, kojų, stalų kojų) puošybos detalės.

[169] Senatorių cenzas – apie milijonas sestercijų.

[170] Mura – upės špatas, labai brangus mineralas.

tarpusavio žudynėms ar užmokesčio už jas.[171] Visi šie dalykai turi šiokią tokią medžiaginę išraišką.

Tačiau esama ir tokių, kur siela gali įžvelgti tik akių apgaulę. Štai senato paskyrimai į provincijas, skolų popieriai, užtikrinimo raštai, – tušti nuosavybės atvaizdai, tam tikri godumo triūso skėčiai. Jais apgaunama tuščiais pavidalais besidžiaugianti siela. Kas gi yra palūkanos, skolos knygos, procentai? Tai besaikio godumo sugalvoti pavadinimai. Galiu skųstis daiktų prigimtimi, kad aukso ir sidabro nepaslėpė giliau, kad nesuteikė jiems didesnio svorio, idant nebūtų įmanoma iškelti, bet kas gi yra šios lentelės, atsiskaitymai, parduodamas laikas ir kruvini nuošimčiai? – Savanoriškos, nuo mūsų santvarkos priklausančios nelaimės, jų neįmanoma regėti akimis ar laikyti rankoje. Tai tuščio godumo sapnų vaizdiniai. Vai, koks vargšas yra žmogus, besidžiaugiantis stora turto sąrašo knyga, plačiomis vergų dirbamų žemių erdvėmis, nesuskaičiuojamomis, provincijų ir karalysčių dydžio ganyklose besiganančiomis bandomis, didesne už karingas tauteles šeimyna, savo pastatais, plotu pralenkiančiais didelius miestus! Gerai įsižiūrėjęs į visa, kam paskyrė ir išleido savo turtus, ims didžiuotis, bet palyginęs su tuo, ko dar geidžia, bus skurdžius. Paleisk mane iš čia, sugrąžink prie mano turtų. Aš pažįstu išminties karalystę, didelę, ramią. Aš taip visa valdau, kad visa būtų visų."

XI. Kai Gajus Cezaris[172] jam dovanojo du šimtus, šypsodamasis atmetė, manydamas, jog suma per maža, kad būtų galima girtis nepaėmus. Dievai ir deivės, kaip menkadvasiškai norėta jį pagerbti jį ar papirkti! Bet reikia pateikti

[171] Tai įprastas antikinės literatūros teiginys, kad dievai paslėpė žemėje metalus, o žmonės išsikasa juos savo nelaimei.

[172] Turimas galvoje imperatorius Kaligula.

to vyro nepaprastybės liudijimą. Girdėjau pasiutusiai stiprų jo pasakymą, stebintis Gajaus beprotybe, kad tas tikėjosi jį pakeisti. „Jei jis buvo nutaręs, – sakė jis, – mane išmėginti, tai reikėjo bandyti pasiūlyti visą imperiją.“

XII. Taigi, išminčiui galima šį bei tą dovanoti, net jei visa yra išminčiaus. Lygiai taip pat niekas nekliudo, nors sakome, jog draugų visa bendra, šį bei tą padovanoti draugui. Mat mano su draugu ne taip visa bendra, kaip su dalininku, kai dalis yra mano, dalis – jo, o taip, kaip tėvo su motina vaikai bendri. Kai jų dvejetas, ne vienam vienas, kitam kitas priklauso, o kiekvienam – abu. Pirmiausia pasistengsiu, kad kiekvienas, kviečiantis mane dalininku, žinotų, kad tarp jo ir manęs nieko nėra bendra. Kodėl? Todėl, kad tik išminčių bendrystė yra draugystė, visi kiti yra ne didesni draugai, kaip dalininkai. Be to, bendrumas pasireiškia įvairiais būdais. Raitelių luomo eilės teatre priklauso visiems romėnų raiteliams. Mano nuosava vieta bus ta, kurią užimsiu. Jei ją kam užleisiu, nors ir užleisdamas bendrą daiktą, vis tiek atrodysiu kažką davęs. Kai kas yra kieno nors su tam tikra sąlyga. Tarp raitelių turiu vietą ne tam, kad parduočiau, ne tam, kad išnuomočiau, ne tam, kad gyvenčiau, o vien tam, kad žiūrėčiau. Dėl to nemeluoju, sakydamas turįs tarp raitelių vietą. Bet kai atėjus į teatrą raitelių vietos pilnos, išeina, jog teisėtai turiu ten vietą, man leista ten sėdėti, ir neturiu, kadangi ji užimta tų, su kuriais man teisė į vietą bendra. Tarp draugų vyksta tas pats: kad ir ką draugas turėtų, tai bendra su mumis, bet tai – jo nuosavybė, kadangi jam priklauso, aš negaliu tuo naudotis, jam neleidžiant. Prieštarauji: „Šaipaisi iš manęs. Jei draugo turtas priklauso ir man, tai tebūnie leista man jį parduoti.“ Neleista. Raitelių eilių irgi neleista, nors jos tavo su kitais raiteliais. Neįrodysi, jog nėra tavo todėl, kad negali parduoti, negali sunaudoti, negali pabloginti ar pagerinti. Mat tavo yra ir tai, kas yra tavo pagal tam tikrą sąlygą.

XIII. ... gavau,[173] bet tikrai ne mažiau. Ilgiau nevilkindamas pasakysiu, jog geradarystė negali būti didesnė. Darant gera, gali būti didesnių dalykų ir daugiau, kuriais geranoriškumas gali išsilieti ir taip save pamaloninti, kaip įsimylėjėliai smarkiai bučiuodamiesi ir glėbesčiuodamiesi ne didina meilę, bet leidžia jai pasireikšti.

XIV. Šis klausimas irgi buvo atremtas anksčiau, dabar jis bus tik trumpam užkliudytas. Mat jam galima perkelti kitiems pateiktus įrodymus. Klausimas toks: ar atsilygino už geradarystę, padaręs viską, kad atsilygintų, žmogus? „Nors žinai, – sako jis, – jog neatsilygino, tačiau padarė visa, kad atsilygintų. Aišku, kad neįvykdyta tai, kam įvykdyti neturėjo progos. Ir kreditoriui nesumokėjo pinigų norėjęs sumokėti ir visaip jų ieškojęs, bet niekur neradęs skolininkas." Kai kurie dalykai taip surėdyti, kad turi parodyti pasekmę. O kai kurių pasekmę pakeičia padėtos visos pastangos ją pasiekti. Padaręs visa, kad išgydytų, gydytojas įvykdė savo įsipareigojimus. Net nuteisus kaltinamąjį, visą gražbylystės jėgą panaudojusiam gynėjui nedingsta atlikta iškalbos pareiga, karvedžio šlovė pripažįstama ir nugalėtam vadui, jei jo įžvalgumas, uolumas, narsa įvykdė visas priedermes. Jis visa padarė, kad atsilygintų už geradarystę, bet jam sukliudė tavo laimė. Neatsitiko jokios negandos, galinčios išbandyti tikrąją draugystę. Negalėjo gi jis dovanoti turtuoliui, slaugyti sveikąjį, teikti pagalbą laimingam. Jis atsidėkojo, net jei tu ir neatgavai to, ką esi suteikęs. Be to, nuolatos apie tai galvojo, laukdamas tinkamo laiko, parodė daug rūpesčio ir stropumo, daugiau vargo už tą, kuriam pasitaikė proga greitai atsidėkoti. Skolininko pavyzdys čia netinka. Jam iš tiesų per maža būti ieškojus pinigų, jei nesumokėjo. Juk ten už nugaros stovi rūstus kreditorius, jis neleis pražūti

[173] Tam tikra dalis teksto neišliko.

nė vienai neapmokėtai dienai. O čia – nepaprastai palankus žmogus. Išvydęs tave bėgiojantį, susikrimtusį, susigraužusį, tars: „tu mesk iš širdies šį rūpestį sunkų.“[174] Nusirisk nuo krūtinės akmenį. Nieko man iš tavęs nereikia. Įžeidi, galvodamas, jog laukiu ko nors daugiau. Tavo širdies balsas pasiekė mane.“

„Pasakyk, – sako jis, – jei jis atsilygintų už geradarystę, ar tvirtintum, jog atsidėkojo? Vadinasi, vienodai vertini ir atsilyginusį, ir ne?“ Prieštaraudamas kalbėk taip. Jei jis būtų užmiršęs gautą geradarystę, jei net nebandytų būti dėkingas, galėtum tvirtinti, jog neatsidėkojo. Bet juk jis dieną naktį plušėjo, atsisakydamas visų kitų pareigų, atsidėjęs ir užsiėmęs vienu: kad tik nepaspruktų proga. Tai argi lygūs bus ir nesirūpinęs atsilyginti, ir visą laiką tuo kvaršinęs sau galvą žmogus? Esi neteisingas, reikalaudamas iš manęs daikto, nors manai nestingant širdies.

XV. Galop įsivaizduok štai ką. Tu patekai į nelaisvę, o aš, pasiskolinęs pinigų, užstatęs turtą kreditoriui, leidausi į audringą žvarbios žiemos jūrą, traukiau pavojingomis, plėšikų knibždančiomis pakrantėmis, patyriau visus ir grobikų nelankomų marių pavojus, išklaidžiojęs dykynes, ieškojau tų, nuo kurių visi bėgo, pagaliau atvykau pas piratus, o tave jau išpirkęs kitas. Ar tvirtinsi, jog neatsilyginau? O jei sudužus laivui, plaukdamas būčiau pražudęs tau išgelbėti sukauptus pinigus, jei pats būčiau supančiotas tais pančiais, iš kurių norėjau tave ištraukti, ar tvirtintum, kad likau neatsilyginęs? Bet, dievaži, atėniečiai Harmodijų su Aristogitonu[175] vadina tiranų žudikais, ir ant priešų aukuro liku-

[174] Vergilijaus *Eneidos* (VI. 85) citata.

[175] Sąmokslininkai Harmodijus su Aristogitonu 514 m. pr. Kr. užpuolė tiranais vadintus Atėnų valdovus Hiparchą ir Hipijų. Hiparchą jie užmušė. Harmodijus buvo nužudytas valdovų asmens sargybinių, o Aristogitonas pabėgo, bet buvo sučiuptas vėliau ir nužudytas.

si ranka Mucijui buvo užmušto Porsinos įvaizdis, ir visuomet dorybė grūmėsi su likimu, spindėdama ryškiau už užsibrėžtą tikslą. Daugiau tau suteikė sprunkančias progas vijęsis, vis gaudęs ir gaudęs kitas dingstis, kad galėtų atsilyginti, žmogus, negu tas, kurį nė lašo prakaito neišliejus pirma proga padarė atsidėkojusį.

„Tačiau geradarys, – sako jis, – tau suteikė du dalykus: norą daryti gera ir daiktą. Tu jam irgi du skolingas." Pagrįstai galėtum šitaip kalbėti tau atsilyginusiam nerūpestingumu, o šiam, kuris ir nori, ir bando, ir stengiasi viską išmėginti, to negali sakyti; mat jis kiek įstengdamas teikia ir viena, ir kita. Be to, ne visuomet reikia žiūrėti skaičiaus, kartais vienas dalykas prilygsta dviem. Taigi, daiktą pakeičia nuoširdus noras atsilyginti. Jei siela be daikto neįstengtų atsilyginti, tai išeitų, kad niekas neatsilygina dievams, nes jiems skiriamas vien noras atsidėkoti. „Dievams, – sako jis, – nieko kito negalime suteikti." Bet jei tam, kuriam privalau atsilyginti, nieko kito negaliu suteikti, kaip yra, kodėl nesu atsidėkojęs žmogui tuo, ko ir dievams daugiau nesuteikiu?

XVI. Tačiau jei klausi mano nuomonės ir nori atsakymą pabrėžti, tai pasakysiu taip. Šis telaiko atgavęs geradarystę, anas tesijaučia dar neatsilyginęs. Šis jį tegu paleidžia kaip neįsipareigojusį, anas nuo jo tegu neatstoja. Šis tesako: „Jau atidavei", anas teatsako: „Esu skolingas."

Bet kokio klausimo tikslas tegu bus visuotinė gerovė. Reikia užkirsti kelią nedėkingųjų pateisinimams, idant jie negalėtų jų griebtis, slėpdami savo atsisakymą atsilyginti. „Viską padariau." Dar daryk. Kaip? Nejau tokiais neprotingais laikai mūsų protėvius, manydamas, kad jie bus nesuvokę, jog labai neteisinga į vieną maišą kišti ir tą, kuris, pasiskolinęs pinigų, išleido ištvirkaudamas ar lošdamas, ir tą, kuris svetimus kartu su savais prarado dėl gaisro, plėšikų užpuolimo ar kokios nors kitos nesėkmės? Jie nenumatė jokio

pateisinimo, kad žmonės žinotų, jog reikia vykdyti duotą žodį. Mat verčiau buvo nesuteikti net ir teisingo pateisinimo nedaugeliui, idant visi nebandytų gauti bet kokį. Padarei viską, kad atsilygintum. Geradariui šito užteks, o tau – maža. Kaip nenaudėlis yra geradarys, pakenčiantis, kad uolus ir stropus atsidėkojančiojo darbas nueitų šuniui ant uodegos, taip nedėkingas esi tu, jei gerus norus priėmusiam kaip atsilyginimą žmogui nesijauti noriau skolingas dėl to, kad jis tave atleido nuo įsipareigojimo. Nei užgniauždamas to, nei visiems rodydamas, vis tiek ieškok progų atsilyginti. Anam atsilygink todėl, kad prašė, šiam, – kad atleido, anam, kad – geras, šiam, kad – blogas.

Todėl nedingok, jog su tavimi susijęs toks klausimas: ar turi atsilyginti gavęs iš išminčiaus geradarystę žmogus, jei tas nustojo būti išminčius ir palinko į bloga. Juk grąžintum išminčiaus duotą pasaugoti daiktą, jam virtus nenaudėliu, grąžintum skolą. Kaip čia išeina, kodėl gi ne geradarystę? Ar pasikeitęs jis pakeičia tave? Kaip? Ar ką nors paėmęs iš sveiko, nebegrąžinsi susirgusiam, nors nusilpusios sielos žmonėms turime būti daugiau įsipareigoję? O šis juk sielos ligonis, jam reikia padėti, pakęsti. Kvailybė yra sielos liga.

XVII. Idant lengviau būtų suprasti, manau, reikia tą dalyką išskirstyti. Esama dvejopų geradarysčių. Vienas gali teikti tik išminčius išminčiui. Tai tobulos, tikrosios geradarystės. Antrosios – įprastinės, paprastos, jomis keičiamės mes, neišmanėliai. Be abejo, už pastarąsias privalau atsilyginti, kas jis bebūtų: galvažudys, vagis ar patvirkėlis. Nusikaltėliams skirti atitinkami įstatymai, teisėjas tuos nedorėlius geriau pataiso už nedėkingąjį. Nė vienas žmogus tegu tavęs nepadaro blogo todėl, kad pats yra toks. Blogajam nusviesiu atsilyginimą už geradarystę, gerajam – atsiteisiu. Pastarajam, – kad esu skolingas, pirmajam, – idant nebūčiau skolingas.

XVIII. Dėl kitos geradaryscčių rūšies abejojama. Jei galiu jas gauti, tik būdamas išminčius, ir atsilyginti galbūt galiu tik išminčiui. „Įsivaizduok, jog atsilyginu. Jis nebegali to priimti, jis to nebeįstengia, nes prarado gebėjimą naudotis. Čia tas pats, jei lieptumei mesti kamuolį berankiui. Kvaila kam nors duoti tai, ko jis negali paimti." Pradėsiu atsakinėti nuo galo. Neduosiu niekam to, ko negalės priimti, atsilyginsiu, net jei negalės priimti. Mat įpareigoti galiu tik priimantį; išsilaisvinti nuo įsipareigojimo galiu tik atsilyginęs. Jis neįstengs tuo naudotis? Matys. Jo bus kaltė, ne mano.

XIX. „Grąžinti, – sako jis, – tai perduoti priimsiančiam. Juk kaip čia išeina? Jei esi kam skolingas vyno, ir jis liepia supilti į tinklelį ar rėtį, nejau sakysiesi grąžinęs? Ar norėsi sugrąžinti tai, kas begrąžinant abiem pražus?" Grąžinti – tai skolintą daiktą atiduoti to norinčiam savininkui. Tai mano vienintelė pareiga. Kaip jis laikys iš manęs gautą daiktą, jau tolesnis rūpestis. Aš privalau ne saugoti jį, o įvykdyti duotąjį žodį. Daug verčiau būtų, kad jis neturėtų, negu kad aš negrąžinčiau. Grąžinsiu ir kreditoriui, tučtuojau gauta nunešiančiam į turgų; užmokėsiu, net jei jis atsiųs pinigų paimti meilužę, duosiu, net jei paimtus pinigus susižers į palaidą užantį. Man reikia grąžinti, o ne sergėti. Kai būsiu sugrąžinęs, nebežiūrėsiu. Turiu saugoti gautą geradarystę, o ne sugrąžintą. Kol ji pas mane, tebus nesuteršta. Tačiau, nors ir išplauks iš gavusiojo rankų, reikia atiduoti prašančiam. Gerajam grąžinsiu, kai apsimokės, blogajam – kai to sieks.

„Tokios pat, – sako jis, – geradarystės, kokią gavai, negali grąžinti. Mat gavai iš išminčiaus, o grąžini kvailiui." Ne. Grąžinu tokią, kokią dabar gali priimti. Ne dėl mano kaltės grąžinu blogesnį dalyką, bet dėl jo. Jei grįš į išmintį, grąžinsiu tokį, kokį gavau, o kol jis tarp blogųjų, grąžinsiu tokį, kokį įstengia priimti. „Kaip? O jei, – sako jis, – pasidarė ne tik blogas, bet ir žiaurus, siaubingas, kaip Apolodoras arba Falaridas, ar ir jam grąžinsi tokią pat geradarystę,

kokią esi gavęs?" Gimtis neleidžia taip pasikeisti išminčiui. Jis nenuslysta iš geriausių į blogiausius, net blogas tapęs, tebeturi gėrio pėdsakų. Dorybė niekuomet neužgęsta, neįspaudusi sieloje ryškesnių žymių už išskutamas kokio nors pasikeitimo. Pabėgę į miškus tarp mūsų išauginti žvėrys tebeturi ankstesnio junkumo požymių ir skiriasi tiek nuo naminių gyvulių, tiek nuo tikrųjų, niekados žmogaus rankos nepatyrusių grobuonių. Šiek tiek pasitrynęs išminties srityje žmogus nenusirita į visišką niekšiškumą; dažai įsigėrė giliai, jų neįmanoma iš visur ištrinti ir pakeisti blogio spalva. Be to, klausiu: ar tik jo vidus sužiaurėjo, ar prasiveržia visuotine pražūtimi? Kaip pavyzdžius pasiūlei Falaridą ir kitą tiraną. Jei blogasis turi jų prigimties, kodėl man neatsilyginti jam už geradarystę, idant daugiau nebūčiau su juo teisėtai susijęs? Jei jis ne tik džiaugiasi žmogaus krauju, bet ir geria, bet ir kankina, įkūnydamas visų laikų nepasotinamą kraugeriškumą, šėlsta ne iš pykčio, bet iš kažkokio nuožmumo godulio, jei tėvų akivaizdoje smaugia vaikus, jei, paprasta mirtimi nesitenkindamas, laužo ir ne tik degina, bet ir išverda pasmerktuosius, jei jo pilis visuomet sudrėkusi nuo šviežio kraujo, tai per maža jam neatsilyginti už geradarystę. Kaip bebūtų su manimi susijęs, pareigą nukerta jo nutrauktas žmogiškos teisės ryšys. Jei man ką nors suteiks, bet užpuls mano tėvynę, tai praras nuopelnus, ir atsilyginti jam būtų nusikaltimas. Jei mano tėvynės neketina užkariauti, bet nepakeliamas savajai, jei, būdamas toli nuo mano genties, kursto savąją, toks sielos pagedimas vis tiek nukerta pareigą, ir gal nepadaro priešu, bet tikrai mano nekenčiamu žmogumi. Man pirmesnė ir svarbesnė ta pareiga, kurią privalau atlikti žmonių giminei, o ne vienam žmogui.

XX. Bet nors taip yra, nors esu laisvas nuo tada, kai jis suniekšėjęs padarė, kad jam būtų leista visa, o į jį neleista nieko, manysiu, jog turiu laikytis tokio nusistatymo: jei mano geras darbas jam nesuteiks daugiau jėgų už turimas,

nesustiprins visuotinei pražūčiai ir jei bus galima atsilyginti be pragaišties visuomenei, tai atsilyginsiu. Išgelbėsiu jo kūdikį sūnų. Ar ši geradarystė kenkia kokiam nors jo žiaurumo plėšomam žmogui? Pinigų asmens sargybiniui išlaikyti neduosiu. O jei panorės marmuro ir drabužių, tai niekam nekenks jo prabangos siekimo patenkinimas. Karių ir ginklų neteiksiu. O jei kaip didelės dovanos sieks aktorių, paleistuvių, ir viso, kas galėtų suminkštinti jo žiaurumą, tai noriai pristatysiu. Trirėmų[176] ir šarvuočių nesiųsčiau, o luotų, keleivinių laivų ir kitų jūroje išdykaujančių karalių žaislų, – siųsiu. Ir jei jo sveikata bus visiškai beviltiška, ta pačia ranka visiems suteiksiu geradarystę, o jam – atsilyginsiu, nes tokioms prigimtims mirtis yra vaistas, ir geriausia išeiti tam, kuris niekada negrįš į save.

Bet niekšybė – retas daiktas, visada žmonių laikyta klaikiu reiškiniu, panašiu į žemėje atsiveriančias prarajas ar iš jūros duburių išsiveržusią ugnį. Taigi, eikime nuo jos tolyn, pakalbėkime apie tas ydas, kurias smerkiame nešiurpdami. Tam blogam žmogui, kurį galiu rasti bet kuriame forume, kurio bijo tik pavieniai žmonės, atsilyginsiu už gautą geradarystę. Aš nepasitarnausiu jo niekšybei, kas ne mano, tegu grįžta pas šeimininką. Geras jis ar blogas, kas man darbo? Iš panagių jį išnagrinėčiau tuomet, kai, ne atsilyginčiau, o ketinčiau daryti gera.

XXI. Čia labai tiktų kai ką papasakoti. Kažkoks pitagorininkas buvo pirkęs skolon iš batsiuvio baltus batus, brangų daiktą. Po kelių dienų atėjo į dirbtuvę, norėdamas grąžinti pinigus. Ilgai beldėsi į uždarytas duris, kol kažkas pasakė: „Ko tuščiai stengiesi? Tavo ieškomas batsiuvys jau numirė ir sudegintas. Galbūt tai slegia mus, amžinai netenkančius savųjų, o tavęs – anaiptol. Juk žinai, kad

176 Trirėma – romėnų karo laivas su trimis irklų eilėmis.

ateityje jis vėl atsiras."[177] Taip pasišaipė iš pitagorininko. O mūsų filosofas smagus nešėsi namo, barškindamas saujoje, tris ar keturis denarijus. Paskui, susigriebęs, jog tai – tylus negrąžinimo džiaugsmas, supratingai pasijuokė iš tos mažutės naudos, sugrįžo prie dirbtuvės ir tarė: „Tau jis gyvas, grąžink skolą." Tada per išklibusio užrakto plyšį įkišo į dirbtuvę keturis denarijus, taip nubausdamas save už nedorą godumą, kad nepriprastų gvieštis svetimo.

XXII. Ieškok, kam grąžinti skolą, ir jei niekas neprašys, pats sau primink. Geras, ar blogas tavo geradarys, tau nei šilta, nei šalta. Atsiteisk, o paskui kaltink. Pamiršai, kaip padalytos jūsų pareigos: jam įsakyta užmiršti, tau pavedėme atsiminti. Tačiau klysta žmogus, įsitikinęs, jog sakydami, kad geradarys turi užmiršti, norime iškratyti iš galvos itin garbingo dalyko atsiminimą. Kai ko mokome, truputį perdedame, idant nepamirštų teisingo ir įprasto saiko. Sakydami „neprivalo atsiminti", norime, kad būtų suprasta „neturi skelbti, girtis, slėgti". Kai kurie visais kraštais mala liežuviu apie suteiktą geradarystę: tai blaivūs plepa, tai girti nesusilaiko, tai nepažįstamiems porina, tai draugams patiki. Idant tokia pernelyg gera ir smerktina atmintis sumenkėtų, geradariui liepėme pamiršti ir, įsakydami daugiau, negu galėjo būti įvykdyta, patarėme tylėti.

XXIII. Menkai pasitikint tais, kuriems įsakoma, reikalaujama apsčiau, negu gana, idant įvykdytų tiek, kiek gana. Kiekviena hiperbolė taip ištempiama, kad melas priartėja prie tiesos. Sakydamas „Žvilga už sniegą balčiau, o vėją pralenkia greitybe",[178] pasakė tai, ko negali būti. Ištarė tam, kad būtų tikima, jog jie sugeba be galo daug. Pasakęs: „Už tas aštriąsias uolas nejautresnė, už

[177] Pitagorininkų sielų persikėlimo teorijos užuomina.

[178] Eiklius žirgus apibūdinanti Vergilijaus *Eneidos* (XII. 84) citata.

upę smarkesnė",[179] negalvojo įtikinti ką nors esant nepajudinamą, kaip uola. Hiperbolė niekada nesitiki tiek, kiek išdrįsta pasakyti, bet tvirtina neįtikimus dalykus, idant ateitų prie įtikimų. Sakydami: „Padaręs gera, teužmiršta apie tai", sakome: „Tebūna panašus į užmiršusį. Geradarystės atminimas tegu nei rodosi, nei po kojų maišosi." Sakydami, jog nereikia prašyti atsilyginimo, ne apskritai pašaliname prašymą. Mat iš blogųjų dažnai reikia pareikalauti ir net geruosius – paraginti. Kaip čia išeina? Ar nežinančiam neparodysiu progos? Neatskleisiu savo sunkios būklės? Kodėl jis turėtų arba meluoti, arba sielvartauti, jog nežinojo? Kartais tegu įsiterps priminimas, bet kuklus, neprašantis, netraukiantis į teismą.

XXIV. Sokratas kartą, draugams girdint, tarė: „Pirkčiau apsiaustą, jeigu turėčiau pinigų." Nė vieno nepaprašė, visus paragino. Prasidėjo varžybos, iš kurio paims. Kaipgi neprasidės? Juk Sokratas paėmė tik trupinėlį. O tam, iš kurio Sokratas paėmė, tai buvo daug. Ar galėjo geriau juos pabarti? „Pirkčiau, – tarė, – apsiaustą, jeigu turėčiau pinigų." Po šio pasakymo ir labiausiai skubantis pavėlavo: Sokratas buvo jau pristigęs. Draudžiame prašyti dėl rūsčių reikalautojų. Ne tam, kad niekuomet nebūtų prašoma, bet kad saikingai.

XXV. Kartą gardžiuodamasis įtrynimo aliejaus kvapu Aristipas tarė: „Riesta bus išlepėliams, apjuodinusiems tokį mielą dalyką." Taip pat reikia sakyti: „Riesta bus tiems nedorėliams ir įžūliems geradarysčių pasisavintojams, panaikinusiems tokį mielą dalyką – draugišką priminimą." Tačiau aš pasinaudosiu draugystės teise ir paprašysiu atsilyginti už geradarystę tą, kurio galėčiau paprašyti, kad atsiteisdamas manytų gavęs kitą geradarystę. Niekada nedejuosiu:

[179] Ovidijaus *Metamorfozių* (XIII. 801) citata.

Kaip elgetą, išmestą jūros,
Priglaudžiau jį, kvailė, ir ant sosto vietą užleidau.[180]

Tai – ne priminimas, tai – priekaištas. Tai geradarystės pavertimas neapykanta. Taip kalbant, padaroma, kad būti nedėkingam arba leista, arba malonu. Sočiai užtenka ramiai ir maloniai užsiminti:

Jeigu ką gera esu tau padarius, jei kokį nors džiaugsmą
Duoti galėjau.[181]

O jis savo ruožtu tegu atsako: „Kaipgi nesi padariusi? Jūros išmestą elgetą priglaudei."

XXVI. „Tačiau nieko, – sako jis, – nepasiekiame. Jis apsimetinėja, jis užmiršo. Ką turėčiau daryti?" Klausi labai svarbaus dalyko. Jam derėtų išsemti mūsų medžiagą.

Kaip reikia pakęsti nedėkinguosius? Ramiai, maloniai, didžiadvasiškai. Niekuomet nepasitaikys tokio storžievio, tokio užmaršuolio, tokio nedėkingojo, kad nesidžiaugtum davęs. Niekuomet skriauda neprivers ištarti: „Geriau būčiau nedaręs." Džiaukis net savo geradarystės nesėkme: jis visada gailėsis todėl, kad tu dabar nesigaili. Nesipiktink, tarsi tai būtų naujiena, labiau turėtumei stebėtis, jei taip nebūtų. Vieną atbaido vargas, kitą – išlaidos, trečią – pavojus, ketvirtą – gėdingas drovumas, kad atsilygindamas neprisipažintų gavęs, penktą – pareigos nežinojimas, šeštą – tinginystė, septintą – užimtumas. Pažvelk, kokie neišmatuojami žmonių norai reikalauja išsižioję; nesistebėsi, kad niekas negrąžina ten, kur niekas pakankamai nepasiėmė. Kas iš jų tokios tvirtos ir stiprios dvasios, kad saugiai galėtum pasidėti geradarystę? Vienas pasimaišęs dėl

[180] Vergilijaus *Eneidos* (IV 373–374) citata.

[181] Vergilijaus *Eneidos* (IV. 317–318) citata.

goslumo, kitas vergauja pilvui, trečio galva pramušta pelnu, jis žiūri tik pinigų kiekio, o ne kelio jam gauti, ketvirtą kamuoja pavydas, penktą – aklas, net kardo besigriebiąs tuščiagarbiškumas. Pridurk proto surambėjimą ir karšatį, pridurk, priešingai, neramios širdies blaškymąsi bei amžiną sumaištį, dar pridėk per didelį savęs vertinimą ir besaikį, smerktiną pasipūtimą. O ką gi pasakyti apie kreivais takais žengiančius užsispyrėlius, apie vis kitur peršokančius lengvabūdžius? Dar tegu prisideda nutrūktgalviškas karštakošiškumas, niekada ištikimo patarimo neduosianti baimė ir tūkstančiai mus genančių paklydimų: bailiausiųjų akiplėšiškumas, artimiausiųjų nesantaika ir visuotinė nelaimė – pasitikėjimas visiškai netikrais dalykais, niekinimas to, kas turima, ko pasiekti nebuvo vilties. Nejau tarp neramiausių aistrų ieškai ramiausio dalyko – ištikimybės?

XXVII. Pažvelgęs į tikrąjį mūsų gyvenimo vaizdą, pamatysi užgrobto miesto paveikslą. Pamiršus pagarbą drovumui ir teisingumui, jame viešpatauja jėga, tarytum gavusi ženklą viską maišyti. Neatsisakoma nei ugnies, nei geležies, piktadarysčių nepersekioja įstatymai, net Dievo garbinimas, saugantis maldaujančius nuo ginkluotų priešų, nesulaiko įnirtusių grobikų. Šis grobia privačių asmenų turtą, šis – valstybinį, šis – pasaulietinį, šis – šventą. Šis įsilaužia, šis peršoka tvorą, šis, nepatenkintas siauru keliu, nuverčia kliūtis, ir griuvėsiai tampa pelnu, šis siautėja nežudydamas, šis velka grobį kruvinomis rankomis. Kiekvienas nešasi paėmęs iš kito. Klestint šitokiam žmonių giminės godumui, tu pernelyg pamiršti bendrą padėtį, tarp grobikų ieškodamas atsiteisiančiojo. Jei piktiniesi nedėkingaisiais, tai piktinkis ir prabangos siekėjais, piktinkis šykštuoliais, piktinkis begėdžiais, piktinkis bjauriais ligoniais ir išbalusiais seniais. Tai – sunki yda, nepakenčiama, atskirianti žmones, draskanti ir išsklaidanti santarvę, mūsų silpnumo ramstį, bet tokia paplitusi, kad jos neišvengia net ja besiskundžiantieji.

XXVIII. Vienas sau pamąstyk, ar esi visiems atsilyginęs, kuriems turėjai, ar nepražuvo neįvykdyta jokia pareiga, ar tave lydi visų geradaryscių atminimas. Pamatysi, kad dar prieš subręstant išgaravo tai, ką esi gavęs vaikas būdamas, o jaunystėje kitų suteiktos dovanos neištvėrė iki senatvės. Kai ką pražudėme, kai ką išmetėme, kai kas pamažu dingo iš akiračio, nuo kai ko nusukame akis. Pateisindamas tavo silpnumą, pasakysiu, jog atmintis – trapus indas, aibės dalykų į jį netelpa; neišvengiamai išpilama, kas įdėta, šviežiausios dovanos užkloja senąsias. Dėl to ir atsitinka, kad be galo menkai pagerbi žindyvę, nes jos geradarystę bėgantys metai nukėlė toliau; dėl to atsitinka, kad neliaupsini mokytojo, dėl to išeina, kad susirūpinusiam konsulo rinkimais žmogui ar kandidatui į žynius išdyla iš galvos kvestūros[182] palaikytojo vardas. Uoliai išsniukštinėjęs, galbūt ir savo širdyje rasi tą trūkumą, dėl kurio dejuoji. Neteisingai niršti dėl visuotinės ydos, kvailai – dėl savosios. Atleisk jam, idant būtum išteisintas. Geresnį jį padarysi iškęsdamas, blogesnį – bardamas. Nereikia kietinti jo šarvo, leisk išsaugoti gėdos likučius. Garsiai ištartas priekaištas dažnai palaužia netvirtą padorumą. Niekas nesibijo matomų dalykų, o sučiuptajam atimama galimybė gėdytis.

XXIX. „Praradau geradarystę.“ Ar Dievui pašvęstus dalykus laikome pražuvusiais? Geradarystė – irgi pašvęstas dalykas, net jei iš jos – nieko doro, vis tiek gerai padaryta teikiant. Šis žmogus ne toks, kokio tikėjomės. Mes būkime tokie, kokie buvome, visai nepanašūs į jį. Žala padaryta ne tada, ji tik atsiskleidė. Nedėkingasis išvelkamas aikštėn ir mūsų gėdai: skundas dėl prasto gero darbo yra prasto darymo ženklas. Kiek galėdami, jo bylą spręskime

[182] Kvestoriaus pareigos buvo žemiausios magistratų pareigos, konsulo – aukščiausios.

savo širdyje: „Gal negalėjo, gal nežinojo, gal dar padarys." Neskubus ir išmintingas kreditorius iš kai kurių padarė gerus skolininkus, palaikydamas ir uždelsimu pagelbėdamas. Tą patį turime daryti mes: atsargiai puoselėkime nerangų duotą žodį.

XXX. „Praradau geradarystę." Lyg kvailys nesuvoki savo nuostolio laiko. Praradai dar tuomet, kai darei gera. Dabar tik tai tapo aišku. Tačiau net ir dėl tikrai prarastų dalykų daugiausia padeda saikingumas. Kaip kūno, taip ir sielos ydas reikia čiupinėti švelniai. Dažnai įšėlimas nutraukia tą siūlą, kurį atkaklumas būtų galėjęs išpainioti. Kas iš prakeiksmų? Kas iš skundų? Kas iš persekiojimo? Kodėl jį išlaisvini nuo įsipareigojimo? Kodėl paleidi? Jei jis nedėkingas, tai jau nieko tau nebeskolingas. Koks tikslas erzinti tą, į kurį daug esi sudėjęs? Tik iš neaiškaus draugo taps aiškiu priešu ir iš mūsų nešlovės pelnys sau užtarimo. Kodėl nepasakius: „Nežinau, kas yra, kodėl jis negalėjo pakęsti to, kuriam tiek buvo skolingas. Gal kas nors čia slypi?" Kiekvienas skundas kad ir nesutepa viršesniojo garbės, bet bent jau aptaško. Melagis, norintis įtikinti didele netiesa, nebūna patenkintas mažu prasimanymu.

XXXI. Daug geresnis tas kelias, kuriuo išsaugoma draugystės regimybė ir, jei jis panorėtų atgauti sveiką protą, net draugystė. Atkaklus gerumas nugali bloguosius, niekas nėra taip užkietėjusios ir priešiškos meilei širdies, kad nemylėtų gerųjų, net juos skriausdamas. Juk jiems pradėjo būti skolingas dėl to, kad neatsiteisė, bet liko nenubaustas. Taigi, savo mintis nukreipk kitur: „Jis man neatsilygino. Ką daryti?" Tą patį, ką daro dievai, geriausieji visų dalykų kūrėjai. Pradėję teikti geradarystes, žmogui nežinant, nenustoja daryti gera ir nedėkingiesiems. Vienas jiems prikiša nesirūpinimą mumis, kitas – neteisingumą, trečias išmeta už pasaulio ribų, palikdamas ištižusius ir

suglebusius be šviesos, be jokios veiklos, ketvirtas saulę, kuriai esame skolingi už tai, kad atidalijome darbo ir poilsio laiką, kad nepanirę į tamsybes, išvengėme amžinosios nakties sumaišties, kuri besisukdama tvarko metus, maitina visus kūnus, pašaukia iš žemės pasėlius, brandina vaisius, vadina kažkokiu akmeniu arba atsitiktinių liepsnų kamuoliu bei kuo tik nori, tik ne deive. Tačiau vis tiek kaip puikūs tėvai, besišypsantys iš savo kūdikių piktų žodžių, dievai nenustoja darę gera ir žmonėms, abejojantiems jais, geradarysčių kūrėjais, vis taip pat vienodai skirsto savo gėrybes visoms gentims ir tautoms. Pasirinkę vieną galybės išraišką – naudos teikimą, laisto reikalingais lietumis žemes, jaugoja vėjais jūrą, skriejančiais žvaigždynais pažymi laiką, žiemas ir vasaras sušvelnina, įterpdami minkštesnio kvėpsnio metų laikų, maloningai ir palankiai pakenčia paslydusių sielų paklydimus. Mėgdžiokime juos. Darykime gera, net jei daug kas padaryta veltui. Darykime gera kitiems, darykime gera ir jau pražudžiusiems mūsų gerus darbus nenaudėliams. Namų griūtys nė vieno neatbaidė nuo statybų. Nors ugnis pasigrobė penatus, ant šiltų pelenų vėl klojame pamatus, prarijusiai miestus žemei patikime naujus, – taip atkakliai mūsų siela tikisi gėrio. Baigtųsi žmonių sausumos ir jūros darbai, jei nevykęs bandymas priverstų nebebandyti.

XXXII. Jis – nedėkingas. Nuskriaudė ne mane, bet save. Aš jau pasinaudojau geradaryste duodamas. Todėl darysiu gera ne tingiau, bet uoliau; ko netekau su šiuo žmogumi, atgausiu iš kitų. Tačiau ir šiam antrą kartą darysiu gera, kaip geras valstietis įveiksiu nederlingą žemę rūpesčiu ir priežiūra. Geradarystė pražūva tik man, o žmogus – žmonijai. Nedidžiadvasis vyras daro gera ir praranda, didžiadvasis vyras praranda ir vėl daro gera.

# TIKRINIŲ VARDŲ ŽODYNĖLIS

Achilas – svarbiausias Homero epo Iliada herojus.

Agripa Vipsanijus, Markas (63–12 m. pr. Kr.) – talentingas karvedys, valstybės veikėjas. Jis savo lėšomis pastatė Panteoną, termas, nutiesė vandentiekį. Sudarė ir Marso lauke išstatė Romos valstybės žemėlapį, rašė geografijos veikalus. Kūrybos neišliko.

Akrezilajus – (315–240 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

Aleksandras Didysis (356–323 m. pr. Kr.) – Makedonijos karalius, užkariavęs daugelį svetimų kraštų.

Alkibiadas (450–404 m. pr. Kr.) – Sokrato mokinys, Atėnų politikas, karvedys.

Antigonas – III a. pr. Kr. Graikijos valdytojas.

Antonijus, Markas (82–30 m. pr. Kr.) – Gajaus Julijaus Cezario karininkas, iš pradžių Oktaviano bendražygis. Kai jis sumanė sukurti savo valstybę rytinėje Romos valstybės dalyje ir vedė Egipto karalienę Kleopatrą, senato remiamas Oktavianas sumušė jo ir Egipto kariuomenę 31 m. pr. Kr. Po metų Oktavianui puolant Egiptą, Antonijus nusižudė.

Apolodoras – žiaurumu garsėjęs Kasandrėjos (Makedonija) III a. pr. Kr. valdovas.

Archelajus – Makedonijos karalius, valdęs 414–399 m. pr. Kr.

Aristidas – V a. pr. Kr. graikų karvedys ir politikas, garsėjęs sąžiningumu ir nepaperkamumu.

Aristipas (435–355 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

Augustas (63 m. pr. Kr.–14 m. po Kr.). Iš pradžių šio asmens vardas buvo Gajus Oktavijus. Gajui Julijui Cezariui jį įsūnijus, jis gavo Gajaus Julijaus Cezario Oktaviano vardą. Augustas („Išaukštintasis“) – garbės vardas, senato suteiktas Gajui Julijui Cezariui Oktavianui 27 m. pr. Kr. Po mirties Augustas, kaip ir Gajus Julijus Cezaris, garbintas kaip dievas, todėl vadintas Dieviškuoju.

Bionas – III a. pr. Kr. graikų filosofas.

Brutas Junijus, Markas (85–42 m. pr. Kr.) – Gajaus Julijaus Cezario nužudymo organizatorius.

Cezaris Julijus, Gajus (100–44 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas, nužudytas sąmokslininkų, kaltinusių jį monarchijos siekimu. Po jo mirties danguje pasirodė kometa, tad romėnai tikėjo, kad dievai priėmė Cezarį į dangų, ir vadino Dieviškuoju.

Chrizipas – III a. pr. Kr. graikų filosofas, stoikas, po Kleanto mirties – stoicizmo filosofijos lyderis.

Ciceronas Tulijus, Markas (106–43 m. pr. Kr.) – romėnų valstybės veikėjas, oratorius, filosofas.

Cina Kornelijus, Lucijus – I a. pr. Kr. valstybės veikėjas, Marijaus bendražygis.

Decijus Muris, Publijus – II a. pr. Kr. romėnų karvedys ir valstybės veikėjas, paaukojęs gyvybę valstybės labui. Tokį poelgį vėliau pakartojo keli kiti Decijų giminės vyrai.

Demadas – IV a. pr. Kr. graikų politikas ir oratorius.

Demaratas – Spartos karalius, valdęs 510–491 m. pr. Kr. Atėmus iš jo valdžią, persikėlė į Persiją ir dalyvavo persų karaliaus Kserkso žygyje prieš Graikiją.

Demetrijus – Senekos laikų kinizmo filosofijos adeptas.

Diogenas (412–323 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, kinizmo filosofijos atstovas.

Domicijus, Lucijus – I a. pr. Kr. valstybės veikėjas, demokratinės santvarkos gynėjas, Cezario priešininkas.

Druzas Livijus, Gajus – II a. pr. Kr. valstybės veikėjas.

Enėjas – legendinis personažas. Pasak legendos, achajams įsiveržus į Troją, vienam jos karvedžiui Enėjui, kilmingo trojėno Anchizo ir deivės Veneros sūnui, dievai įsakė pasitraukti iš griaunamo ir deginamo miesto. Jis ant pečių išnešė tėvą, laikantį dievų statulėles, su kitais pabėgėliais pasistatė laivyną ir atplaukė į Italiją. Tolimi Enėjo palikuonys įkūrė Romą.

Epikūras (342–271 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

Eurinomė – graikų jūrų deivė, dievo Okeano duktė.

Fabijus Maksimas, Kvintas – III a. pr. Kr. romėnų karvedys ir valstybės veikėjas. Ne greitai atvirai puldamas, o pamažu iš pasalų puldinėdamas, nualino į Italiją atžygiavusį Hanibalą.

Fabijus Persikas – I a. po Kr. valstybės veikėjas.

Fabijus Verukozas, Kvintas – III a. pr. Kr. romėnų karvedys, valstybės veikėjas, oratorius.

Falaridas – VI a. pr. Kr. kraugerys Agrigento (Sicilija) valdovas. Sklido pasakojimai, kad jis turėjo bronzinį jautį, kurio viduje degindavo gyvus žmones.

Fidijus – garsus V a. pr. Kr. graikų skulptorius.

Filipas – IV a. pr. Kr. Makedonijos karalius.

Furnijus, Gajus – I a. pr. Kr. valstybės veikėjas.

Gracijos – romėnų maloningumo, meilumo, noro padėkoti deivės, sutapatintos su graikų Charitėmis.

Grakchas Sempronijus, Gajus (153–121 m. pr. Kr.) – plebėjų tribūnas, siekęs įvairių valstybės reformų ir žuvęs, prasidėjus ginkluotiems priešiškų grupuočių susirėmimams.

Grumentas – Pietų Italijos miestas.

Hekatonas – II a. pr. Kr. graikų filosofas, stoikas.

Herkulis – su graikų Herakliu sutapatintas italikų dievaitis, kovų dievas, karių globėjas, pergalės teikėjas, geradarys, siaubūnus nugalėjęs išminčius. Pasak graikų mitų, keliavo į tolimus kraštus atlikti įvairių žygių.

Heziodas – VIII a. pr. Kr. graikų poetas.

Homeras – IX ar VIII a. pr. Kr. pradžios graikų poetas, Europos literatūros pradininkas.

Horos – pasaulio tvarką prižiūrinčios, dėsningą metų laikų kaitą saugančios graikų deivės.

Julijus Grecinas – I a. po Kr. senatorius, rašytojas.

Jupiteris – romėnų perkūnų ir kitų dangaus reiškinių, šviesaus dangaus dievas.

Kaligula Cezaris, Gajus (12–41 m. po Kr.) – despotiškas ir žiaurus romėnų imperatorius.

Kalistratas – graikų IV a. pr. Kr. valstybės veikėjas.

Kambizas – žiaurus ir despotiškas VI a. pr. Kr. persų karalius.

Kamilas Furijus, Markas – IV a. pr. Kr. romėnų karvedys ir valstybės veikėjas. Romą užpuolus galams, sumušė miestą nusiaubusius priešus, vadovavo jo atstatymui ir dėl to buvo vadinamas antruoju jo įkūrėju.

Kapitolijus – vienas iš septynių Romos kalnų. Ant jo stovėjo svarbiausios šventyklos ir tvirtovė.

Katilina Sergijus, Lucijus (108–62 m. pr. Kr.) – avantiūristas, turtą iššvaistęs ir nuskurdęs patricijus, po nesėkmingų bandymų tapti konsulu ruošęs perversmą, bet demaskuotas Cicerono.

Katonas Porcijus Vyresnysis, Markas (234–149 m. pr. Kr.) – romėnų valstybės veikėjas, karvedys, rašytojas.

Katonas Porcijus Utikietis, Markas (95–46 m. pr. Kr.) – sąžiningas romėnų politikas, Cezario priešininkas. Kadangi prieš Cezarį Pompėjus žygiavo senato pavestas, tai Katonas prisidėjo prie Pompėjaus. Šiam pralaimėjus, su armijos likučiais dar bandė kautis, bet Cezariui laimint, nusižudė Afrikos mieste Utikoje, todėl buvo pramintas Utikiečiu. Vėlesnių laikų literatūra jį laiko paskutiniuoju demokratijos ir laisvės gynėju Romoje.

Kiras – VI a. pr. Kr. Persijos karalius.

Kleantas (331–231 m. pr. Kr.) – graikų filosofas stoikas, Zenono mokinys, po Zenono mirties tapęs stoikų mokyklos vadovu.

Klaudijus Neronas, Tiberijus (10 m. pr. Kr.–54 m. po Kr.) – Romos imperatorius.

Koriolanas Marcijus, Gnėjus – V a. pr. Kr. romėnų karvedys, plebėjų ištremtas iš Romos. Pasitelkęs priešų pajėgas, žygiavo prieš romėnus, bet motinai ir žmonai pavyko jį sustabdyti.

Kornifijus – miestas Apeninų kalnyno viduryje.

Krispas Pasijenas, Gajus – I a. po Kr. politikas ir garsus oratorius.

Ksenofontas (apie 430–355 m. pr. Kr.) – graikų rašytojas.

Kserksas – V a. pr. Kr. Persijos karalius, tęsęs tėvo Darėjo I politiką ir kūręs pasaulinę persų imperiją. Mėgino užkariauti ir Graikiją, bet pralaimėjo ir sąmokslininkų buvo nužudytas.

Kvadrigarijus Klaudijus, Kvintas – II a. pr. Kr. pabaigos istorikas, sukūręs Analus ir aprašęs IV–I a. pr. Kr. Romos įvykius. Iš jų nieko neliko.

Liberalis Ebucijus, Kvintas – iš Lugduno kilęs Senekos draugas.

Liberas – romėnų vaisingumo dievas, sutapatintas su daug keliavusiu graikų vynuogininkystės ir vyno dievu Dionizu.

Livijus, Titas (59 m. pr. Kr.–17 m. po Kr.) – romėnų istorikas, parašęs Romos istoriją nuo miesto įkūrimo ligi 9 m. pr. Kr. Išliko ne visa.

Lincėjus – akylas graikų mitų herojus, gebėjęs matyti kiaurai žemę ir vandenį, miglą ir tamsą.

Mamerkas Emilijus Skauras – I a. po Kr. valstybės veikėjas, oratorius, rašytojas.

Marijus, Gajus (156–86 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas.

Marsijus – graikų mitų satyras ar silėnas, Didžiosios Motinos aplinkos personažas.

Mecenatas Cilnijus, Gajus (70–8 m. pr. Kr.) – menininkų globėjas, Augusto draugas ir patarėjas, rašytojas. Liko tik kūrybos fragmentų.

Merkurijus – romėnų prekybos, apsukrumo, iškalbos dievas.

Mucijus Scevola, Gajus – V a. pr. Kr. romėnų didvyris, prasiskverbęs į Romą apsupusių etruskų stovyklą, ketindamas užmušti priešų karalių Porsiną. Jo nepažinęs, nužudė ne karalių, o jo raštininką. Tada atsistojo prie židinio ir įkišęs į ugnį dešinę ranką laikė tol, kol visa sudegė, tarsi bausdamas už apsirikimą. Sužavėtas tvirtybės Porsina paleido Mucijų ir atsitraukė nuo Romos, supratęs, kad tokių ištvermingų vyrų ginamo miesto nepaims.

Munda – Ispanijos miestas.

Okeanas – vandenyno, Senovės žmonių nuomone, juosiančio žemę, pavadinimas.

Onezikritas – IV a. pr. Kr. graikų filosofas, dalyvavęs Aleksandro Didžiojo žygyje į Indiją.

Platonas (427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

Polionas Anijus – I a. po Kr. valstybės veikėjas.

Pompėjus Didysis, Gnėjus (106–48 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys, valstybės veikėjas.

Porsina (Porsena) – V a. pr. Kr. etruskų karalius.

Prenestas – miestas netoli Romos.

Rabirijus, Gajus – I a. po Kr. romėnų poetas, istorinio epo apie Oktaviano pergalę prieš Antonijų autorius. Liko tik fragmentų.

Rebilas Kaninijus, Gajus – erų sankirtoje gyvenęs valstybės veikėjas, puikus teisės žinovas.

Regulas Atilijus, Markas – III a. pr. Kr. romėnų karvedys ir valstybės veikėjas. Patekęs į nelaisvę, kartaginiečių buvo nusiųstas į Romą tartis dėl taikos. Pasakė kalbą senate, kviesdamas atmesti Kartaginos siūlomas sąlygas ir grįžo pas priešus, nes buvo davęs žodį grįžti. Ten buvo nukankintas. Romėnai nepaprastai gerbė jį už duotojo žodžio laikymąsi.

Rutilijus Rufas, Publijus – II–I a. pr. Kr. karvedys, valstybės veikėjas. Būdamas Azijos provincijos vietininku, sąžiningai dirbo savo darbą, bet jį ėmė kaltinti tie, kuriems kliudė vykdyti machinacijas. Įsižeidęs išvyko iš Romos į savanorišką tremtį ir ligi gyvenimo pabaigos gyveno Mitilenėse ir Smirnoje.

Saliustijus Krispas, Gajus (86–35 m. pr. Kr.) – romėnų rašytojas.

Scipionas Kornelijus, Publijus (235–183 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys, valstybės veikėjas, Hanibalo nugalėtojas.

Skauras Emilijus, Markas – II a. pr. Kr. daug tautai nusipelnęs karvedys ir valstybės veikėjas.

Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

Sula Kornelijus, Lucijus (138–78 m. pr. Kr.) – romėnų valstybės veikėjas ir karvedys.

Termopilai – kalnų tarpeklis Graikijos šiaurinėje srityje Tesalijoje.

Tiberijus Klaudijus Cezaris (42 m. pr. Kr.–37 m. po Kr.) – Romos imperatorius.

Tiburas – miestas netoli Romos.

Tuskulas – miestas netoli Romos.

Venera – romėnų grožio ir meilės deivė.

Zenonas (apie 333–264 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, stoicizmo filosofijos pradininkas.

**SENEKA, Lucijus Anėjus**

Se76 Apie geradarystes: [filosofinis traktatas] / Lucijus Anėjus Seneka. – Vilnius: Metodika, 2011. – 208 p.

ISBN 978-609-444-010-6

Lucijus Anėjus Seneka – žymus romėnų filosofas stoikas. Traktate „Apie geradarystes" jis samprotauja, kas yra gera darymas, kokiais kriterijais vadovaujantis galima palyginti skirtingus gerus darbus, svarsto, ar reikia labdaros įstatymo, ar dera priekaištauti nedėkingajam, ar turime visam pasauliui skalambyti apie savo gerus darbus, ar geriau juos atlikti tyliai?

UDK 1(37)
Se76

Lucijus Anėjus Seneka
Apie geradarystes

Iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė

Leidykla „Metodika"
Švitrigailos g. 11B, LT-03228 Vilnius, info@metodika.lt
Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė",
Vakarinis aplinkkelis 24, Kaunas
Tel. (8 37) 200 744, info@spindulys.lt

*Tai kas gi yra geradarystė? Maloningas, džiaugsmo teikiąs ir teikiant tuo pačiu jo gaunąs veiksmas. Jis visuomet atliekamas mielai ir savanoriškai. Svarbu, ne kas padaroma ar duodama, bet kaip nusiteikus, nes geradarystės esmė glūdi ne atliktame poelgyje ar daikte, bet davėjo ar darytojo širdyje...*

Romėnų rašytojas, filosofas Lucijus Anėjus Seneka jau prieš du tūkstančius metų mėgino apibrėžti geradarystės sąvoką. Jis samprotauja, kokiais kriterijais vadovaujantis galima palyginti skirtingus gerus darbus, svarsto, ar reikia labdaros įstatymo, ar dera priekaištauti nedėkingajam, ar turime visam pasauliui skalambyti apie savo gerus darbus, ar geriau juos atlikti tyliai.

Kaip ir kituose kūriniuose, Seneka čia kalba paprastai, visiems suprantamai, dažnai įsikarščiuoja, norėdamas mus įtikinti, bet niekada neprabyla sudėtingomis abstrakčių frazių virtinėmis. Rašytojas patraukia tuo, kad kreipiasi į mus betarpiškai lyg autoritetingas bičiulis ar mokytojas...

*Dalia Dilytė*


ISBN 978-609-444-010-6
9 786094 440106